

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- BALLA ZSÓFIA verse 1057
TAKÁCS ZSUZSA verse 1060
ALLEGRA GOODMAN: La Vita Nuova (*novella*) 1061
BRURIA ZSUZSA: Az utolsó jeruzsálemi busz (*elbeszélés*) 1068
SÁNDOR IVÁN: Cirkusz, mozi és ringlispil (*regényrészlet*) 1074
BECK ZOLTÁN: Előljáró beszéd (*próza*) 1087
MÉHES KÁROLY versei 1091
KUPIHÁR REBEKA versei 1093
SZABADOS ATTILA versei 1095
KERESZTESI JÓZSEF: János vitéz (*Második fejezet*) 1097

*

- NAGY IMRE: „A mitológia szövetének nincs szegélye”
(*Kerényi Károly a pécsi bölcsészkaron*) 1100
LŐCSEI PÉTER: A „kis elhagyatott fészek” vendégei
(*Weöres Sándor látogatói Csöngén*) 1118

*

- FORGÁCH ANDRÁS: Ki szavatol Nádas biztonságáért?
(*Nádas Péter: Széppírás mint hivatás*) 1140
SZALAI KLÁRA: Variációk szorongásra (*Szilasi László: Saját élet*) 1153
GÖRFÖL BALÁZS: Kézben tartott életválság
(*Méhes Károly: A fikusz téliesítésének napja*) 1157
LOCKER DÁVID: Az elbeszélés nehézségei
(*Biró Zsombor Aurél: Visszatérő álmodom, hogy apám vállán ébrednek*) 1162

2024

OKTÓBER

JELENKOR

LXVII. ÉVFOLYAM

10. szám

Főszerkesztő
ÁGOSTON ZOLTÁN

*

Főszerkesztő-helyettes
GÖRFÖL BALÁZS

Szerkesztő
MOHÁCSI BALÁZS

Tördelőszerkesztő
KISS TIBOR NOÉ

Szerkesztőségi titkár
KOZMA GYÖNGYI

A szerkesztőség munkatársai
PARTI NAGY LAJOS
főmunkatárs

BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHA ISTVÁN, HAVASRÉTI JÓZSEF, KERESZTESI JÓZSEF,
NAGY BOGLÁRKA, PINCZEHELYI SÁNDOR, SZOLLÁTH DÁVID, TAKÁTS JÓZSEF,
THOMKA BEÁTA, TOLNAI OTTÓ, VÁRKONYI GYÖRGY

*

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 7–8.
Telefon (üzenetrögzítő is) és telefax: 72/310-673, 215-305, 510-752, 510-753.
A szerkesztőség e-mail címe: jelenkor58@gmail.com

Arra kérjük a folyóiratunkban még nem publikált szerzőket, hogy közlésre szánt műveiket kinyomtatva, postai úton juttassák el a szerkesztőség címére.
Az elfogadott kéziratok szerzőit a küldeményhez mellékelt válaszborítékban vagy a megadott e-mail címen értesítjük. Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Jelenkor Alapítvány
(Pécs, Széchenyi tér 7–8. Telefon: 72/310-673),
a Nemzeti Erőforrás Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Alap és
Pécs Megyei Jogú Város Önkormányzata támogatásával.
Felelős kiadó: a Jelenkor Alapítvány kuratóriumának elnöke.

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu
WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,
telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban
(<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Belföldi előfizetési díjak: előfizetési díj félévre 6600,- Ft, egy évre belföldre: 12 100,- Ft;
a Magyar Posta Zrt.-nél külföldre: az aktuális díjszabás szerint.

Lapunk előfizethető közvetlenül a szerkesztőségen keresztül is.
Számmlaszámunk: MBH Bank Nyrt. 50800111-11164573
Megjelenik havonként.

A szedés és a tördelés a Jelenkor szerkesztőségében készült.
Nyomtatta a Molnár Nyomda és Kiadó Kft., Pécssett.

Index: 25-906, ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

ELHUNYT DICSŐ ZSOLT. A szekszárdi költőt, irodalomszervezőt augusztus 23-án érte a halál. Dicső Zsoltról *Gacsályi József* emlékezett meg honlapunkon (www.jelenkor.net).

*

PÉCSLIT. Negyedik alkalommal rendezte meg a hatnapos irodalmi fesztivált a Csorba Győző Könyvtár és a *Jelenkor* szeptember 9-e és 14-e között. Több helyszínen, elsősorban a Tudásközpontban félszáz program, könyvbemutatók, irodalmi beszélgetések, zenés előadások és gyermekprogramok várták az érdeklődőket. A fesztivál külföldi vendége *Daniel Kehlmann* volt, akit *Wilhelm Droste* kérdezett. A tavaly év végén elhunyt Kovács András Ferencről tartott megemlékezésen *Ágoston Zoltán*, *Markó Béla* és *Takács József* beszélgetett a költőről, közreműködött *Köles Ferenc* színművész. Fellépett a Hervay-könyvek képviselőiben *André Ferenc*, *Fischer Botond*, *Horváth Benji* és *Sztercey Szabolcs*, a *Nincs* folyóirat képviselőiben *Bíró Sára*, *Ráday Zsófia*, *Szabolcsi Alexander* és *Szűcs Anna Emília*, továbbá *Afra János*, *Balla Gergő*, *Beck Zoltán* és *GreCsó Krisztián*, *Bíró Zsombor Aurél*, *Cserna-Szabó András*, *Danyi Gábor*, *Darvasi László*, *Földényi F. László*, *Gyórfy Ákos*, *Háy János*, *Horváth Viktor*, *Jánossy Lajos*, *Kállay Eszter*, *Kemény Lili*, *Kende Kata*, *Kukorelly Endre*, *Láng Orsolya*, *Láng Zsolt*, *Markó Béla*, *Mezey Katalin*, *Németh Róbert*, *Nyáry Krisztián*, *Rakovszky*

Zsuzsa, *Simon Bettina*, *Szűcs Teri*, *Szvooren Edina*, *Zoltán Gábor*. Moderátorként többek között *Ágoston Zoltán*, *Böhm Gábor*, *Csuhai István*, *Fehér Renátó*, *Fekete Richárd*, *Fenyő Dániel*, *Görföl Balázs*, *Havasréti József*, *Hegedűs András*, *Károlyi Csaba*, *Keresztesi József*, *Kiss Georgina*, *Mekis D. János*, *Mészáros Sándor*, *Milbacher Róbert*, *Mohácsi Balázs*, *Radnai Dániel Szabolcs*, *Simonfalvi Anita*, *Szegő János* működött közre. A fesztivál eseményeiről *Fenyő Dániel* és *Korsós Gergő* tudósított honlapunkon.

*

ISTENI KÖLTEMÉNY. A Pannon Filharmonikusok első bérletes pécsi koncertjén *Rezniček*, *Korngold* és *Szkrjabin* művei hangzottak el szeptember 12-én a Kodály Központban. Hegedűn közreműködött *Boris Brovtsyn*, vezényelt *Kesselyák Gergely*.

*

PÉCSI DÍJAK. Szeptember 1-jén a Város Napja alkalmából művészeti elismeréseket is átadtak. Pécs díszpolgára lett *Vidovszky László* zeneszerző. Pécs Város Kulturális Nagydíját a *Szélkiáltó* együttesnek ítélték oda. Művészeti-kulturális díjakban részesült *Böhm Gergely*, *Getto Tamás*, *Gömöry János*, *Kosári Aurél*, *Köles Ferenc*, *Sramó Gábor* és *Sztranyák Gergely*. – *Nagy Imre* professzor emeritus a Pécsi Tudományegyetemért végzett munkájáért Nagy Lajos Király Díjat vehetett át.

Szerzőink

Balla Zsófia (1949) – költő, Budapesten él.

Takács Zsuzsa (1938) – költő, műfordító, Budapesten él.

Allegra Goodman (1967) – amerikai író.

Balogh Edina (1992) – alkalmazott nyelvész, illetve irodalom- és kultúratudomány szakos bölcész, Dunaújvárosban él.

Bedegi Kitti (1986) – irodalom- és kultúratudomány szakos bölcész, pedagógus, Kaposvárott él.

Bruria Zsuzsa – író, Budapesten él.

Sándor Iván (1930) – író, esszéista, Budapesten él.

Beck Zoltán (1971) – zenész, egyetemi oktató, Pécsen él.

Méhes Károly (1965) – író, költő, Pécsen él.

Kupihár Rebeka (1999) – költő, pszichológus, irodalomterapeuta, Budapesten él.

Szabados Attila (1999) – költő, a BME mesterszakos hallgatója, Budapesten él.

Keresztesi József (1970) – író, kritikus, Pécsen él.

Nagy Imre (1940) – irodalomtörténész, kritikus, Pécsen él.

Lőcsei Péter (1957) – a szombathelyi ELTE Bolyai Gimnázium tanára, Kőszegen él.

Forgách András (1952) – író, dramaturg, műfordító, Budapesten él.

Szalai Klára (1997) – kritikus, Budapesten él.

Görföl Balázs (1984) – kritikus, a *Jelenkor* főszerkesztő-helyettese, a PTE Esztétika Tanszék oktatója, Pécsen él.

Locker Dávid (1998) – költő, kritikus, az ELTE BTK ITDI doktorandusza, Budapesten él.

Folyóiratunk az Emberi Erőforrások Minisztériuma, a Nemzeti Kulturális Alap és Pécs Város Önkormányzata támogatásával jelenik meg. Köszönjük a Molnár Nyomda Kft. támogatását.

A Jelenkor a LAPKER újságospavilonjain kívül
a következő könyvesboltokban is megvásárolható:

PÉCSETT: Fókusz Könyvárúháza, Jókai utca 25. –
Művészetek és Irodalom Háza, Széchenyi tér 7–8.

BUDAPESTEN: Írók Boltja, 1061 Bp., Andrásy út
45. – Ludwig Múzeum, 1095 Bp., Komor Marcell
u. 1. – Magvető Café, 1074 Bp., Dohány u. 13.

A LIBRI budapesti és vidéki könyvesboltjaiban:

Allee Könyvesbolt
Árkád Könyvesbolt, 1. emelet
Campona Könyvesbolt
Csepel Plaza Könyvesbolt
Duna Plaza Könyvesbolt, 1. emelet
Könyvpalota
Mammut Könyvesbolt
Oktogon Könyvesbolt

Stop.Shop. Könyvesbolt
Pólus Center Könyvesbolt
Sugár Könyvesbolt

Budaörs Könyvesbolt
Debrecen Könyvesbolt
Győr Könyvesbolt
Győr Plaza Könyvesbolt
Kaposvár Plaza Könyvesbolt
Miskolc Könyvesbolt
Nyír Plaza Könyvesbolt
Pécs Könyvesbolt
Szeged Plaza Könyvesbolt
Szolnok Plaza Könyvesbolt
Zala Plaza Könyvesbolt

www.jelenkor.net

1100,- Ft

JELENKOR

Szakállas férfi portréja

Preambulum

*Őt kerestem, őt, ezt a férfit.
Haladtam termen, csarnokokon át.
Várt rám, míg lassan közelítve
nem is láttam még homlokát.
Nem néztem a lengő nimfákat,
nemesi portrét, sok csipkés-ráncos ruhát;
sem hölgyet ölebbel, ahogy az állat
csillogva néz, és a nő boldogan-sután.
Nem, lassan át sok termen, csarnokon,
íobe dermedt istenek, fejedelmek
arca előtt, hol ünnepi s konok
tekintetek figyelmet követelnek.
A sok kép mind történetét
mondta volna. Hogy és miképp
folyt a csata, vagy kérte meg
egy úr a hercegnő kezét.
S tudtam, ki most festve vagy kőben
sorban élémbe lép,
nem az, akit keresek az időben.*

S csak mentünk ott, hárman, elébb-elébb.

*

*Nem egy történet érdekelt.
Nem festék, fa, vászon, cserép.
Nem az anyag hívott, hanem
a határ, hova elérni elég.*

I.

*És a teremben jártam már. Föl-le, előre-hátra.
Bámultam görög vázára. S egy szép ívelő hátra.
És akkor messziről, mintha várt volna rám,
megpillantottam a kehelyből születettet.
Aki lehetett bárki, de itt már sarja az isteneknek.
Egy ruhátlan férfi mellszobra ott
fordult-nyílt, mint egy legyező.
És tudtam már, kit keresek. Ez ő.*

*Már nagyobb helyre került. Hérosz, és
túl van az emberin: halott.*

Ott ül az istenek során.

*Íme, hát megeltem hazámat –
mondhatná kései utóda verssorát.*

*Néki nem sok most-támadt dicsősége,
néki többé már semmi sem kevés.*

*Kissé féloldalt fordul, vár. Derűs folyam
a létezése. Rám néz, és senkire néz,
abban a teremben valahogy kimagaslik.
Szemem meg-megérinti, ide-oda rebben.
Nem azt látom, hogy ki s mi volt, hanem
hogy mint mutatja szívesebben
emlékét a régi kő-faragó:
nem azt, kinek valaha tűnt s ki tovatűnt... na, nem.
Hanem akinek – végleg – e kőképben tűnik:
talán légiós, meglett férfi, izmai
nem kőkemények s arca sem.
Minden eleven és mai.*

*S hogy kész lett,
s bár nincs kifaragva írisz, pupilla,
mégis néz rám a szem.
Nem hanyagság, hogy így maradt:
valaha sok kis részlet
festve volt, azt hiszem.
Nincs befejezve még egészen
s ezzel önmagára mutat:
torzó, mint a legtöbb emberi élet.
A vágy és képzelet teremt,
egésszé tölti föl a művet, s az befejezett...
De egy részlet, egy lélegzet már félbe marad.*

II.

*Szakáll? alig dereng – tán arca gömbölyű húsa az.
Erről kapta nevét, de nem látom én ezt a szakállat.
Szeme, bár nincs írisze, rám néz,
s felém mozdul a válla.
A tassosi márvány színe finom, bár föld csókolta már.
Jó mester véste-csiszolta, hogy ezt az arcot
mutassa mindörökre.
Egy szobor elmossa testi valódat
és végleges formába zár.
Ember voltál ugyan, most már csak ideál.*

III.

*Óh, igen, a klasszikus ideál:
egy felső osztálybeli úr,
hisz portrészobra van. Szép érett férfi,
civis romanus. A fején s állán alul
szőrzete két császárhoz is hű, hozzájuk idomul:
haja traianusi, szakálla Hadrianusra hajaz.
Urára néz, felé igyekszik az.*

*Nem tudjuk, mibe halt bele e császárhíú alak.
Ez a képmás olyan más-állapot,
melyben élet-gondok nem tudhatók,
immár nem fontosak.
Öröklét a fényes cél és a csendes ok.*

IV.

*S ami hívott-vitt-sodort engem
sok csarnokon és teli termen át:
mintha láttam volna tekintetét.
S titkos, rejtelmes mosolyát.*

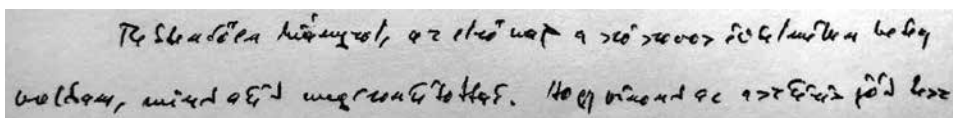
*Mondták, ez csak a szakálla. De nem.
Ez a Mona Lisa-rokon
sugárzás, amely hasonló titkot
rejt a szájugban, s kelt az arcukon.*

*A mosolyt kerestem, amely nincs megfaragva,
s tán csak nékem dereng
e szemérmes derű, a másföldi tudás.
Szinte láthatatlan, de minket is elér:
Életen innen s túl te már ne félj.
Attól se tarts, ami még ismeretlen
a kosaradban.*

Coda

*Az időn túlról néz egy arc: hogy élsz!
Ő élt, de mennyire! s az is, ki kőbe látta.
Ha nem lesz föld vagy ég, s nincs semmi, akkor is
Űr óceánján, Föld-hajón fut át.
Valaki így lobog tovább, valaki fújja
az úr ölén, a létezés után.
A mosoly itt száll – s több, mint a világ.*

Abelard és Héloïse

Rettentően hiányzol, az első nap a szó szoros értelmében
beteg voltam, mint akit megcsonkítottak.

K. I. levele, Szigliget, 1986. 05. 22.

*A kés elvégezte dolgát, nem
gyógyult a seb. Hiába cseréltük rajta
a kötést, szüntelen átvérzett a géz.
A kék, fehér, zöld s megannyi hidegszín
változat, a lángoló és cikkanó vörös
a pólyán folyton-folyvást kiütött.
Jajgatott a sápadtbarna ragtapasz,
bőrödbe és bőrömbé tapadt.*

*Küldöncök jöttek, levelet hoztak.
Csatakos ágak az ablakon kopogtak.
Kérdezett a lámpás, tagadott a sötét.
Futott velük a jó és rossz szekér:
az elragadtatás és megszegyenülés.
A kés elvégezte dolgát, nem
gyógyult a seb. Hiába cseréltük rajta
a kötést, szüntelen átvérzett a géz.*

La Vita Nuova

Aznap, amikor a vőlegénye elhagyta, Amanda elsétált a Garden Street melletti régi temetőbe. Az elhanyagolt sírköveken már alig lehetett elolvasni a feliratokat. Teljesen benőtte őket a gaz. Nagyon borús ember vagy, mondta neki a vőlegénye.

Hazament, és leült a félig üres ruhásszekrénye elé. Az ötvenes évekbeli vintage menyasszonyi ruhája fullasztó műanyag zsákban lógott. „NEM JÁTÉK” – állt rajta a felirat.

Bevitte a munkahelyére a ruhát. A vállfát a metró kapaszkodórúdjára akasztotta, a menyasszonyi ruha csak suhogott és imbolygott útközben. Amikor kiszállt a Harvard Square-en, a forgójátó mellett gitározó srác odakiáltott neki: – Gratulálok.

A Garden Iskolában tanított művészetet: színjátszást, bábozást, történetmesélést, dobolást, táncot és mostanában szövetfestést. A fehér szaténruhát kiterítette a művészszoba padlójára. Két lány rózsaszín tollakat ragasztott a szegélyére. Voltak, akik zölddel és lilával festették meg a szoknyát. Egy Nathaniel nevű fiú piros festékbe mártott kezének apró lenyomatát hagyta a fűzőn, mintha indián póni lenne. Ebédszünetben az igazgatónő behívatta Amandát az irodájába.

Mintha egy sötét felhővel élnék, mondta a vőlegénye, amikor lelépett. Folyton szomorú vagy.

Most szomorú is vagyok, mondta Amanda.

Az igazgatónő szerint egy pedagógus számára fontosak a határok. – A magánéleted nem megfelelő projekt az elsősöknek. Nem hozhatod be a problémáidat a tanterembe! Pakoljuk el azt a menyasszonyi ruhát!

– Még nedves – válaszolta Amanda.

Az anyja nem hitte el. Csak nemrég küldte ki a meghívókat. Az apja megesküdütt, hogy megöli azt a rohadékot. Nem tudták felfogni, hogyan történhetett, habár tulajdonképpen már az elejétől kezdve kételkedtek az egészben.

Allegra Goodman 1967-ben Brooklynbán született amerikai író. Gyermekkorát Hawaiiin töltötte, mindössze hétéves volt, amikor első regényét írta és illusztrálta. Egyetemi tanulmányait a Harvardon végezte angol és filozófia szakon, itt ismerte meg férjét is. 1996-ban PhD-fokozatot szerzett angol irodalomból a Stanford Egyetemen. A Whiting Writer’s Award és a Salon Award for Fiction díjazottja. Négy gyermeke született, családjával Cambridge-ben, Massachusettsben él.

Az amerikai holokausztirodalom jeles alkotói között számontartott Goodman nevéhez olyan, hazánkban kevésbé ismert regények fűződnek, mint a *Sam* (2023), a *The Chalk Artist* (2017, a Massachusetts Book Award nyertese), az *Intuition* (2006), a *Kaaterskill Falls* (1998, a National Book Award döntőse). *Isola* című regénye 2025-ben jelenik meg.

Novelláit számos folyóirat közölte, *La Vita Nuova* című műve 2010-ben a *The New Yorker* hátsólapján jelent meg; 2011-ben a *The Best American Short Stories* kötet sorozat a legjobb novellái közé választotta a történetet.

Esszéi és kritikái is több helyen jelentek meg: *The New York Times Book Review*, *The Wall Street Journal*, *The New Republic*, *The Boston Globe* és *The American Scholar*. (fordítói jegyzet)

Lissa, Amanda nővére azt mondta, elképzelni se tudja, hogy a testvére min mehet keresztül. Biztos szörnyen érzi magát. Ír majd mindenkinek, akit meghívtak? Valami levlapot vagy ilyesmit? Hiszen mindenkinek meg kell mondani, ugye?

Végig kivártam, nem akartalak megbántani, mondta a vőlegénye.

Tanítás után Amanda Patsyvel, az idősödő szőke tornatanárral beült gintonikozni a Cambridge Common nevű bárba. – Egyszer rájössz majd, hogy így jártál jól – jegyezte meg Patsy.

– Túl sokban különböztünk – mondta Amanda.

Patsy megemelte a poharát. – Na látod!

– Például én szerettem őt, de ő engem nem.

– Ne lepjen meg – mondta Patsy –, ha egyből elvesz valakit. Az ilyen pasik hajlamosak egyből elvenni valakit.

– Miért? – kérdezte Amanda.

Patsy felsóhajtott. – Ha tudnám, már a Harvardon tanítanék, nem pedig itt alsósokat.

Amanda megpróbált valami kártyafélét írni. Először azt írta, hogy a vőlegényével úgy döntöttek, nem házasodnak össze. Aztán meg, hogy a vőlegénye úgy döntött, nem akarja őt elvenni, és sajnálja az esetleges kellemetlenségeket. Azt is hozzátette, hogy az ajándékoknak azért örülne.

A szülei mondták, hogy ne küldje el a lapokat. Át akartak menni hozzá egy hétre, de Amanda lemondta, mert épp festi a lakást. Nem festette a lakást.

Télen fiúsra vágatta a haját.

– Ó, a hajad! – mondta Patsy. – Azok a gyönyörű fürtjeid.

Tavasszal az igazgató közölte Amandával, hogy sajnos nem tudja meghoszsabbitani a szerződését a következő tanévre, mert a Garden Iskola művészeti programja más irányt vesz.

Nyáron a vőlegénye elvett egy másik nőt.

A tanév végével Amanda vállalta Nathaniel bébiszittelését. Ő volt az a fiú, aki a piros kézlenyomatot festette. Nathaniel anyja azt kérte, legyenek fejlesztő foglalkozások, projektek, tanulás. Semmi tévé. Az apja nem kért semmit.

Az első közös napjukon Amanda megkérdezte Nathanieltől: – Mit szeretnél csinálni?

– Semmit.

– Gondolatolvasó vagy – mondta Amanda.

Csokiegeret ettek a Burdickben. A Harvard ajándékboltja előtt perui zenészeket hallgattak. A temetőt is felfedezték, Amanda pedig elmesélte, hogy a sírkövek valójában sárkányfogak. Amikor a folyó mellett sétáltak, így szól: – Ha egészen odáig követed a folyót, ahonnan ered, találsz egy varázsbarlangot.

Metróval átmentek Bostonba, ahol a közparkban kipróbálták a hattyús csónakokat. – Éjjel ezek a hattyúk életre kelnek – mondta Amanda.

– Jó a képzelőerőd – válaszolta Nathaniel.

Az anyja a Buckingham Streeten lakott egy viktoriánus stílusú házban. Az MIT kutatólaboratóriumában dolgozott, állandóan határidős munkái voltak. Nathaniel még a kertben sem játszhatott rendesen a sok szép virág miatt.

Az apja egy fordított kialakítású társasházban lakott a Chauncy Streeten. A hálószobák az alsó szinten voltak, míg a konyha és a nappali az emeleten. Könyvet írt, és mindig későn járt haza. Amanda és Nathaniel kivettek néhány Chaplin-filmet a videotékából, és pizzát rendeltek. Néha meg kiterítették egy lepedőt a kanapéra, és megettek egy hatalmas tál popcornot.

Nehéz veled együtt élni, mondta a vőlegénye. Úgy érzem, megfulladok.

Nyiss ablakot, felelte Amanda.

Amikor vége lett a filmnek, Amanda összeszedte a lepedőt, kiment az erkélyre és kirázta a morzsákat.

Játszós napokat rendeztek Nathaniel barátaival a Walden-tónál. Kenuztak a Charles Riveren, ahol Nathaniel beleejtette az evezőt a vízbe. Amanda majdnem felborította a csónakot, miközben próbálta kihalászni. Kalózos könyvet írtak. A történetet Nathaniel találta ki, és Amanda gépelte le a fiú apjának számítógépén. „Aaarr, pajti! – írta. – Itt rekedtem egy hajón.”

Nathaniel apja néha nem ért haza altatásra, ilyenkor Amanda fektette le a fiút, aztán a dolgozószobában olvasott. Amerika történelméről szóltak a könyvek. Csak egy-két oldalt sikerült elolvasnia, semmit sem jegyzett meg.

Ha csak egyszer is odafigyelnél, megértenéd, mondta a vőlegénye.

Amanda felállt egy székre, hogy a szekrény tetejéről levegyen pár puhafedeles könyvet. Dantétól az *Isteni színjáték* új fordításban. Boccaccio *Dekameronja*, Chaucer *Canterbury meséi*, a teljes kiadás. Egy másik Dante-könyv, *Az új élet*.

Ez elmagyarázza, hogy lehetünk nagy költők. A titok nyitja, hogy beleszeress a tökéletes lányba, anélkül, hogy valaha is megszólítanád. Siránkozz inkább. Tégy úgy, mintha mást szeretnél. A szonettjeidnek legyen három fázisa. A végén haljon meg a tökéletes lány!

– Előtted van még az egész élet – mondta Amanda anyja.

Mire a fiú apja hazaért, elaludt a kanapén. Amikor felébredt, látta, hogy a férfi előtte térdel. – Mi a baj? – kérdezte.

– Nincs semmi baj. Bocsánat. Nem akartalak felkelteni – válaszolta a férfi.

Pedig felkeltette. Hazament, és egész éjjel virrasztott.

– Menjünk el valahova! – mondta másnap Nathanielnek.

– Hova?

– Valahova messzire.

Egészen a piros metró vonalának végéig, Ashmontig utaztak. Miközben a zakatoló kocsiban ültek, fánkokról beszélgettek.

– Szeretem a fahéjasat, de köhögöm kell tőle – mondta Nathaniel.

Elszundított. Álmában egy fenyőerdőben sétáltak Nathaniellel. Szólt a fiúnak, hogy ne lépjen rá a kolibrítetekre. Zafírkéken fénylett a madarak nyaka. Ellopta *Az új életet*. Csak egy olcsó puhatáblás példány volt.

A nővére hívta, hogy mi van vele. A barátnője, Jamie ismer valakit, aki szívesen találkozna Amandával. – Majd – válaszolta Amanda.

– Tulajdonképpen mire vársz? – kérdezte Jamie.

Nathaniel apja úgy tett, mintha nem nézne rá, Amanda pedig mintha nem venné észre a férfi sötét szemeit.

– Az a kérdés, hogy mit csinálsz majd szeptemberben – mondta a telefonban Amanda anyja.

– Inkább az a kérdés, hogy mit kezdesz az életeddel – jegyezte meg az apja.

Dante szerint „*Kik jártok Ámor ösvényén haladva, / figyeljetelek szavamra, / mely elbeszéli mily nehéz a terhem.*”¹

– Mikor festettél utoljára bármit is? – faggatta az anyja. – Mármint a lakásodon kívül.

– Fizettem az egyetememet – mondta az apja.

Amanda és Nathaniel egész nap a Buckingham Street vörös hangyáit figyelték. Süteménymorzskákkal kísérleteztek, szétszórták, és nézték, ahogy a hangyák az ételt érzékelve irányt változtatnak. Nathaniel azt fontolgatta, hogy felnőtt korában rovarkutató lesz.

Másnap elhatározta, hogy saját fagylaltozót nyit.

Eltekertek Christina fagylaltozójába, az Inman Square-re. Nathaniel ment elől a kis biciklijén, Amanda mögötte a nagyon, közben figyelte, jön-e autó.

Nathaniel majdnem az összes címkéről le tudta olvasni az ízeket a fagyizóban: adzuki bab, szeder, karamell, banános csoki, narancsos csoki, kardamom. – Vaníliaat szeretnék – mondta a fiú. Leültek a közelben egy tábla elé, amin hirdetések voltak: gitáróra, korrepetálás, csakrameditáció.

– Mi az a petesejt-donor? – kérdezte a fiú.

Veled akarom leélni az életemet, mondta neki egyszer a vőlegénye. Te vagy a legjobb barátom. Mindig megnevettetsz. Ezt írta a születésnapjára képeslapjára.

„*Szerelmesek, sírjatok hát!*”² – írta Dante.

– Kérhetek aprót rágóra? – kérdezte a fiú Amandát.

– Most ettél fagyit – mondta a lány.

– Légyszi....

– Nem. Most ettél fagyit. Nem kell több édesség.

– Légyszi-légyszi! – kérlelte.

– Nagyon szép vagy! – suttogta aznap késő este Nathaniel apja Amanda fülébe. Éppen indult, miközben a férfi kinyitotta neki az ajtót.

– Nem lenne szabad ezt mondania! – súgta oda Amanda. – Írjon inkább szonetteket!

Nathaniel szerint ő tudja, mit kell csinálni, ha valaki ideges. – Na és mit, Nathaniel? – kérdezte a lány.

– El kell menni az állatkertbe!

A fiú már nézte is a menetrendet. A narancssárga metróval a Ruggles megállóig mentek, majd tovább a 22-es busszal a Franklin Park állatkertjéig. Megnézték az orángutánokat, ahogy ott ücsörögtek és egyenként tépdesték az újság-lapokat. Felmásztak a kilátóba zsiráfnezőbe. Bejártak minden ösvényt. A kígyókat is megkeresték. Betévedtek egy kis istállóba, ahol Nathaniel megijedt egy kecskétől. Amanda szerint az állat csak kíváncsi volt. – Nem esznek meg a kecskék – mondta neki.

Hazafelé Nathaniel elaludt a metróban. Nekidőlt Amandának és lehunyta a szemét. – Milyen szép! – mondta az Amanda mellett ülő nő.

---

¹ Baranyi Ferenc fordítása

² Baranyi Ferenc fordítása

Jamie, Amanda egyik barátja bulit tartott Somerville-ben. Pocsék volt a bor. Jamie ismerőse, akit be akart mutatni Amandának, berűgött. Ahogy Amanda is, de ez sem segített.

Másnap el is késett a munkából. Nathaniel a verandán várt rá az anyja háza előtt. – Azt hittem, beteg vagy – mondta a fiú.

– Az is voltam – válaszolta.

Elsétáltak a Harvard Square-re, és nézték a bűvészeket. Aztán beugrottak egy vietnámi étterembe, ahol elfeleztek egy vegetáriánus tavaszi tekercest és egy thai jeges teát.

– Olyan az íze, mint egy narancssárga krétának – állapította meg Nathaniel.

Séta közben matrjoska babákat nézegettek egy orosz szuveníresnél. – Nézd csak, szét lehet őket szedni! – mondta Amanda a fiúnak. – Kettébontod a nőt, és találsz benne egy másikat, majd még egyet és még egyet.

– Ne nyúljanak hozzá, kérem! – szólt rájuk az eladó.

Lementek a folyóhoz, leültek a fűbe egy fa alá, és a kedvenc kutyáikról beszélgettek.

– Rottweiler.

– Schnauzer – kuncogott Nathaniel.

– Drótszőrű schnitzel!

– Ilyen kutyád volt kiskorodban? – kérdezte a fiú.

Amanda álmában matrjoska baba volt. Belül önmaga egy kisebb változatát találta, abban egy még kisebb Amandát.

Online rendelt egy sorozat natúr fababát, és festeni kezdett. Fehér alapozóval lekente a babákat, majd a legvékonyabb ecsetjeit használva akrilfestékkel díszítette őket.

Először pici gyereket festett kockás fürdőruhában.

Majd egy szemüveges iskolás kislányt.

Harmadiknak egy művészhallgatót, mappával a hóna alatt.

Negyediknek egy menyasszonyt, fehér ruhában, hosszú csillogó hajjal.

Ötödiknek egy bébiszittert, szandálban és lenge nyári ruhában. Megfestette Nathanielt is, ahogy gekkós pólójában és kék rövidnadrágjában áll előtte. A lánybaba a derekáig érő kisfiú vállára tette karját.

Miután megszáradt a festék, lakkal vont be a figurákat. Amikor ez a réteg is megszilárdult, addig kente újra, amíg a pirosak cukormázaz almákra emlékeztettek, a kékek meg szinte ragyogtak, és minden szín olyan volt, hogy legszívesebben beleharapott volna.

Majd vett még egy garnitúrát, és kezdte az egészet előlről. Mindig késő estig festett.

– Miért vagy ilyen álmos? – kérdezte Nathaniel délutánonként.

– Miért késel mindig? – kérdezte az anyja reggelenként.

Egyik este, nyolc óra tájt Nathaniellel együtt elaludt. Odakuporodott mellé az ágyra, majd arra ébredt, ahogy a fiú apja megérinti az arcát.

– Arra gondoltam, hogy velünk jöhetnél Cape Codba – suttogta a férfi, miközben lábujjhegyen kimentek a folyosóra.

Amanda megrázta a fejét.

– Csak pár napra augusztusban.

Halk volt a hangja. Szinte könnyörgött a szemével. Olyan szép vagy, mondta a vőlegénye.

Nathaniel apját is ráfestette egy matrjoskababa-készletre.

Elsőnek egy kisbabát rugdalózóban.

Majd egy iskolás fiút katolikus egyenruhában, rövidnadrággal és nyakken-dővel.

Harmadiknak egy vőlegényt, jázmint tűzve a fekete öltönye gallérjára.

Negyediknek egy fiatal apukát, a csecsemő Nathaniellel a karjában.

Ötödiknek egy ősz férfit olvasószemüveggel. Idősebbnek és testesebbnek ábrázolta, nem volt olyan jóképű, mint a valóságban, pocakosabb, nagypapaszerű.

A babákat megint addig kenegette átlátszó lakkréteggel, míg élénk színt nem kaptak. Most is nagy odafigyeléssel készítette őket, de a legtöbb időt a legnagyobb, idős baba megformálására szánta.

Ezután még több szettnyit vett, ismerősöket és ismeretleneket is megfestett. A kikkel csak találkozott. Portrésorozatok, fejenként öt babával. Patsyt, egyre szőkésben és szőkésben. Vőlegényét kisfiúként, sportolóként, joghallgatóként, pocakos, kopasz férfiként és rokkant vénemberként. Nem ölte meg, csak megőregítette.

Felsorakoztatta és lefényképezte a babákat. Ösztöndíjakról képzelődött. Egyedi és csoportos kiállításokról. Visszautasított interjúkról.

Úszni vitte Nathanielt. Edzés után lementek a kikötőbe, és popcornt dobáltak a sirályoknak, akik elkapták a szemeket a levegőben.

Nathaniel hetedik születésnapjára a Castle Islanden volt. A barátaival homokvárat épített, vastag fallal és vizesárokkaal. A fiú volt az építész, Amanda az asszisztense. Nathaniel apja fotózott, anyja tálalta a tortát.

A buli végén Amanda összegyűjtötte az ajándékokat. Nathaniel Cape-be utazott apjával, anyja pedig a munka ünnepén elvitte Martha's Vineyardra. – Amikor visszajövünk, már szeptember lesz – mondta Nathaniel.

– Igazad van – felelte Amanda.

– Velünk jössz? – kérdezte a fiú.

– Nem tudok. Ki kell festenem a lakásomat – válaszolta.

– Milyen színűre?

– Igazából elköltözöm.

– Elköltözl?

– Telefonon majd beszélgethetünk – mondta Amanda, mire a fiú sírni kezdett.

– Édesem! – szólt az anyja.

A fiú sírva bújt oda Amandához. – Miért nem akarsz többé a bébiszitterem lenni?

– New Yorkba megyek – válaszolta.

– Miért?

Mert az anyád nem bír engem, mondta magában. Mert az apád le akar fektetni. Mert csak a vőlegényem miatt jöttem Bostonba. Mert az a kérdés, hogy mihez is kezdjek az életemmel. De végül csak ennyit mondott: – Mert onnan származom.

Letérdelt a fiú elé, és egy saját kézzel rajzolt térképet adott neki. A pergamen széleit megégette, hogy réginek tűnjön.

Rajta volt a barlang a Charles River forrásánál, ahogy a hattyúcsónakok éjszaka életre kelnek és elrepülnek, a csokiegér a Burdickból, a Christina-fagy-laltozó és Ashmont, a sárkányfogakkal teli temető.

– Ez csodálatos – mondta Nathaniel anyja.

– Nagyon tehetséges vagy – tette hozzá az apja.

Nathanielnek nem kellett a térkép. Közölte, hogy össze fogja tépni.

– Nathaniel! Így kell bánni az ajándékokkal? – kérdezte az anyja.

– Gyere ide! – mondta az apja.

Nathaniel letépett egy nagy darabot a térképből, és a szüleire förmedt. – Nem! Nem titeket akarlak! – ordította.

– Fáradt – mondta az anyja Amandának. – Kimerült. Túl sok volt az izgalom egy napra.

– Nem vagyok fáradt! – üvöltötte Nathaniel, és nem akarta elengedni Amandát. Belekapaszkodott a nyakába, majdnem megfojtotta.

– Figyelj, Nathaniel! – kezdte az apja.

– Csak megnehezíted – szólt közbe az anyja.

Nathaniel még jobban sírni kezdett. Egész testét rázta a zokogás. Senki sem tudta megnyugtatni.

Amanda lehunyta a szemét. Azt mondta, sajnálja. – Kérlek, hagyd abba! Végül a karjában ringatva már csak ennyit tett hozzá:

– Tudom. Tudom.

BALOGH EDINA és BEDEGI KITTI fordítása

Az utolsó jeruzsálemi busz

A Filmmúzeumba igyekeztem megnézni a *Rocco és fivérei*t. A miniszoknya balettozásban megizmosodott combjaimra, valamint a mellékesen feszülő ing hamvas, alig bimbózó kebleimre csak a kor követelményeinek próbált eleget tenni. Szerettem volna kiélvezni azokat a felhőtlen pillanatokot így tizenhat évesen, mikor mindez a csoda még az enyém, miközben nagyon is koraéretten, rossz előérzetektől gyötörve tudtam, szépségem másodpercei meg vannak számlálva, szinte előre le vannak morzsolva, mert a hús fékezhetetlenül romlandó, pláne ha a rontásra az ember maga is rásegít, mintegy hajszolva azt.

A Filmmúzeum aijájában Budapest egyik leghíresebb happeningművészebe botlottam, aki leplezetlen kedvteléssel mustrált végig, majd dorgálón megkérdezte, hogy a szemközi zsinagógába tartok-e.

– *Rocco és fivérei* – hebegtem zavaromban a megtiszteltetéstől, hogy egyáltalán szóra méltatott. Ő elítélően nézett rám és megkérdezte, tudom-e, mi az a Hosszúnap. Tisztában voltam vele, a kérdés valamiféle teszt, amire nem tudom a választ, de némi gondolkodás után mégis tettem egy halvány próbát:

– A hosszúnap az, amikor nyolc óra helyett tizenhatóráznak a melósok – feleltem.

Azt hiszem, a *16 tonna* című Bob Dylan-szám ugrott be, meg akkor még amúgy is a munkásosztály heroizmusát gondoltam a legfőbb megváltó erőnek.

– Szépen állunk – mondta a híres happeningművész számonkérően, majd faképnél hagyott. Égtem a szégyentől, haloványan éreztem, a kérdésnek valamilyen köze lehetett ahhoz, hogy eszembe se jutott a zsinagógába tartani, ahol még sohasem jártam. Este kiderült, bátyám tudja, mi az a hosszúnap, mert apánk elmesélte neki, hogyan lázadt fel a hosszúnap ellen, mikor is hívő anyja kérésére végigülte a templomudvarban iskolatársaival az ünnepet egyetlen falat nélkül, pontosabban reggel, barátai szeme láttára bekapott egyetlen darabka kenyérmorzsát, erősködve, hogy nem fog estig lesújtani rá a Mindenható, mint azt unokafivére jósolta. No, persze, ha én lennék a gondviselést kutató atya a *Szent Lajos király hűdjából*, akkor bizonykodhatnék, hogy de nagyon is lesújtott apámra az ő Mindenhatója, rendkívül tragikus sorsot mérve rá a későbbiekben, de egyrészt nem hiszek az összefüggéseknek ebben a típusú felállításában, másrészt elhamarkodottan azt ígértem magamnak, hogy mellőzöm a szomorú szálakat, ami persze önmagában vett lehetetlenség, ha az ember zsidó vonatkozású történettel próbálkozik, de azért mindenesetre igyekezni fogok.

Másnap, nagy elhatározással életemben először átléptem a Dohány utcai zsinagóga küszöbét. Ami ott fogadott, teljesen elképesztett. Egészen addig csak keresztény templomokban jártam. Akkoriban egész nap nyitva álltak, és alig volt látogatójuk. Egyedül üldögélhettem a csöndben, és nézhettem a színes üvegtáb-

lákön csordogáló fényt. Csöndre és megnyugvásra nagy szükségem volt, mivel időm túlnyomó részét népes, zajos családom és ugyancsak nagyszámú, még zajosabb iskolatársaim körében töltöttem. Most viszont legnagyobb meglepetésemre a zsinagógában nem volt csönd és nem volt ájtatosság és rend és nyugalom sem, hanem nagy jövés-menés, forgolódás, beszélgetés, mosolygás, kézrázás, szemrevételezés, magyarul közösségi nyüzsgés minden mennyiségben. Templomban ilyen még sohasem tapasztaltam, mindenestre szórakoztatónak és elgondolkodtatónak találtam, hogy mindaz, ami a zsinagógában folyt, nem különült el, nem ellenpontozta a mindennapi életet, nem lógott ki belőle, hanem épp ellenkezőleg, mintha annak szerves részét és folytatását képezte volna.

Persze nem egyedül mentem, hanem a barátnőmmel, mert nem mertem volna átlépni a zsinagóga küszöbét valamilyen lelki támasz nélkül. Egy ponton kimentünk az utcára cigizni, és kirakni a placra a hajzuhatagunkat. Elveztük az alkonyatot, figyeltük a ki-be sétáló embereket, akkoriban persze alig lézengtek a látogatók. Egyszer csak odajött hozzánk egy gyönyörű sábeszdeklis fiú, aki már egy ideje keringett körülöttünk, és mosolyogva és bizalmaskodóan mélyen a szemembe nézett, majd váratlanul a számhoz nyúlt, kitepte belőle a cigit, a földre dobta és eltaposta.

– Zsidólány nem cigizik – jelentette ki, majd diadalittasan otthagyt minket.

Elképedtem. Na, így sem zsidóztak még le, gondoltam. Megmagyarázhatatlanul, életemben először büszke voltam rá. Tetszett a srác, és szórakoztatott a pófátlansága. Aztán a barátnőmre néztem, és meglátva sértődött arcát megértettem, kirekesztve érezte magát. Mintha ez a szépfiú nyilvánosan kijelentette volna, te nem vagy zsidó, te mérgezheted magad. Azonnal barátnőm szájához nyúltam, és pont ugyanolyan mozdulattal, ahogy az előbb a srác az enyémből, én is kiteptem a szájából a cigit, majd eldobtam és eltapostam.

– Hallottad, nem? Zsidólány nem cigizik.

Erről a pontról persze azonnal átugorhatnék történetem sivatagi szakaszába, azzal az ürüggyel, hogy a hosszúnapról eléggé el nem ítéhető módon a hosszú sivatagi út jut eszembe, de akkor lemaradnánk utazásom indítékáról. Mert nagyon sokáig egyáltalán nem akartam elmenni Izraelbe, bizonyos értelemben tudni sem akartam róla, mert túl bonyolultnak, érzelmileg túl ellentmondásosnak találtam a szembenézést az ott folyó végtelenített háborúval, nem akartam még ennek a terhét is magamra venni, volt untig elég bajom abból, hogy naponta kellett megbirkóznom a zsidóság mindennapjainak kelet-európai bonyodalmaival.

Aztán sok-sok évvel később egy szép napon abban az erdőben kirándultam, mely közel feküdt ahhoz az icipici faluszéli zsidó temetőhöz, melyben dédnagyapám, anyám és apám is nyugodott. Illetve mindannak fényében, ami akkor ott történt, arra jutottam, hogy anyám lelke feltehetően beköltözött a közeli erdőbe. Ugyanis elvesztettem anyám kendőjét. Pontosabban halála óta az volt a negyedik rám maradt kendője, melyet elvesztettem. Erre csak hazafele ébredtem rá, mikor már a temető mellett húztunk el a barátommal, aki nem akart visszafordulni, félt, kocsija ezúttal egészen biztosan beleragad az erdőszéli sárba, melyből tényleg alig tudtunk kikászálódni. Lelkiismeret-furdalással terheltlen, de engesztelhetetlenül azt javasolta, jöjjen ki másnap egyedül a távolsági busszal. Nagyon dühös voltam rá, de tudtam, nincs más választásom.

Másnap hajnalban buszra ültem, hogy újra nekivájak ezúttal egyedül az erdőnek, melyet nem ismertem, hiszen előző nap jártam benne először, ráadásul nem is figyeltem az utat, teljesen rábíztam magam barátomra. Csak az zakatolt bennem rendíthetetlenül, hogy az anyámtól rám maradt negyedik kendőt nem veszíthetem el, vagy mindenesetre úgy illik, hogy ha már balga módon elvesztettem, mindent megtegyek felkutatásáért, mielőtt fájdalmasan végleg lemondok róla.

Az éjszaka folyamán leesett a hó, ami még reménytelenebbé tette vállalkozásomat, de nem tágitottam. Ezt a tiszteletkört anyámért és utolsó kendőjéért meg kellett tennem. Bár nem tudhattam, hol kell leszállni a távolsági buszról, mégis sikerült beletráfálnom a helyes megállóba. Aztán körülbelül ahogy Piroska a kósárcájával, én is nekivágtam reszkető lélekkel az erdőnek, miközben különböző hangok lázadoztak bennem, hogy semmi értelme, adjam fel, mert fogalmam sem lehet, hol jártunk előző nap, hiszen nem követtük az ösvényt, hanem taláalomra vágtunk át a fák között. Nemcsak a farkastól és vaddisznóktól tartottam persze, akiknek természetét nem ismertem, de rossz emlékeim voltak azokról a férfiakról, akik korábbi magányos erdőbeli sétáim során bukkantak fel, rendszerint váratlanul, hogy díszszemlére tegyék férfiasságukat, ajánlatokat téve nekem, úgy-úgy kivétel nélkül mindig menekülésre kellett fognom kiruccanásaimat.

A majd harminc centis érintetlen hó elvarázsolta az erdőt, és még kevésbé találtam támpontokat. Már egy órája tekeregtem eredménytelenül a térdig érő hóban, mikor elhatároztam, hogy nincs mese, nem kísérem tovább a lehetetlent. De amint megfordultam tengelyem körül, ismerőssé vált néhány faág, és az apró dombocskák is, melynek tetején találtam magam. Igen, igen, igen, bármilyen hihetetlen, de mintha itt vágtunk volna át előző nap, és ott-ott lenn a bokrok alján van egy hópúpocskák. Persze valószerűtlen, hogy ott legyen alatta, de mit veszíthetek azzal a négy-öt lépéssel? Közelebb léptem, benyúltam a hókupacba, és elképedve húztam elő belőle a kendőt, melyet, mikor leráztam róla a havat, teljesen száraznak és épeknek találtam. Egyszerre volt magától értetődően természetes, hogy ott tartottam kezemben a kendőt, mint valamilyen isten- és anyabizonyítékot, és mégis velőt rázóan hihetetlen. Ilyesmi tényleg csak meg nem történt mesékben fordul elő. Előbb lesz ötösöm a lottón. De az élet rácáfolt erre a bölcseségre is. A negyedik kendőt nem veszíthettem el, az olyan lett volna, mintha magamat veszíteném el, hiszen én voltam a negyedik és utolsó gyerek a sorban. És akkor ott a boldog, hitetlenkedő izgalom közepette csendes és nagy bizonyosságot árasztó gondolat szállt meg. Ha legyőztem aggályaimat és visszajöttem a kendőért, ugyanúgy bátorságot is gyűjthetek és elmehetek Jeruzsálembe, anyám szülővárosába, hogy felkutassam a házat, melyben születtem. A kendő elvezet anyám életének megismeréséhez, és talán segít szembenézni vagy inkább kitálatni saját életem értelmes folytatását. És akkor ott az erdőben, a hóban, a szikrázó napsütötte fák között elhatároztam, hogy legyűröm félelmeimet és ellenérzéseimet, melyet a soha véget nem érő közel-keleti háborúval és bonyolult származási történetemmel szemben tápláltam.

Persze így is előfordulhatott volna, hogy sohasem pillantom meg és vesztetem el azon nyomban életem nagy szerelmét, mert semmi kedvem nem volt kimozdulni a napfényes, kényelmes, egzotikus kertecskékből és mesebeli házikókból álló kibucból, melybe egyenesen a repülőtérről szállítottak rokonaim,

és amelyben oly régóta nem tapasztalt zsongító, bágyasztó, óvó kényeztetésben részesítettek.

– Tudod, a mennyország is pokolnak tűnhet azoknak, akik hosszú ideig vannak összezárva benne – figyelmeztetett unokatestvérem a kibucletről folytatott áradozásaim hallatán. Kíváncsi lettem volna, mennyi ideig kell a kibucban élnem, míg felismerem, amit Kelet-Európában már egész kora ifjúságomban felfogtam, hogy a pokol a másik ember. Mindenesetre kétheti kedélyes láblógázás, dagonyázás után a családi melegben, nénikém unszolására mégis nekiveselkedtem Jeruzsálemnek.

Egy falafeles vendéglőst kértem meg az arab negyedben, hogy segítsen megtalálnom a házat, melyben nagyapám egy szobát vett ki egy arab tanítótól a kilencszázhuszas évek elején, és amelynek földszintjén az arab tanító meg nagyapám, a zsidó tanító együtt vezettek egy iskolát arab és zsidó gyerekeknek. Sokáig bizonytalan voltam, hogy a megfelelő házhoz vagy pár házzal arrébb vezetett-e a fiú, akit a vendéglős kerített nekem, és aki megvetően a földre dobta a pár sékelt, amit adtam neki az útbaigazításért cserébe, és még fenyegetően, követelődzően utánuk is köpött. Én persze gyáván még többet adtam neki, hogy magamra hagyjon, és nyugodtan bekopogtathassak a házba, ahol látszólag egy árva kukkot sem értettek abból, amit magyaráztam, mégis kedvesen felvezettek a tetőre, miután hosszasan bizonykodtam, hogy anyám itt született. Csak a tetőn elem táruló látványból értettem meg, miért pont abban a házban kötöttek ki szüleim negyed évszázaddal később Budapesten, ahol végül én is megszülettem és felnőttem. A lapos tetőről ugyanolyan kilátás nyílt a magas falakkal körülvett erődszerű templomhegyre, amilyen budapesti házunk tetejéről a várhegy erődszerű falaira. És bár a jeruzsálemi házak sűrűn egymásba voltak építve, ugyanolyan díszítés nélküli minimalista tervezésűek voltak, mint a miénk Budapesten. Az a szürke blokkház, amiben felnőttem, egy hátsó lépcsőház csigalépcsőjének tetején, megtoldva a kilátással, anyámnak némi otthonosságot nyújthatott, mert saját szülőházára emlékeztette.

Megvilágosodásomat megkoronázandó még aznap tovább indultam, hogy le-
rójam magamnak másik régi adósságom, és meglátogassam Masadát, az óriási méretű anyahajócsodát, melyről emberek fabrikálta gépek helyett csak isten madarai szállnak fel. Ezt a sziklahajót odalenn a sivatagban, a Holt-tenger partján a természet faragta ilyen impozánsra, a zelóták pedig Jeruzsálem eleste után még három évig védték a roppant római túlerő ellenében, és képe már évtizedek óta csiklandozta fantáziámat. Persze annyira lekötött az odavezető út látványa, hogy nem olvastam el előre a szükséges tudnivalókat útikönyvemből, és amikor órák múlva kiszálltam a buszból és felpillantottam a sziklahegy oldalára, melyen miniatűr emberkék másztak fel fegyelmezett libasorban a csúcsra a dögmelegben, kishitűen azt mondtam magamnak, akármilyen régi is ez a szerelem ezzel a sziklával, testem ilyen fokú gyakorlatoztatása a napszúrás és a lesben álló szívroham fenyegetésének terhe alatt nem áll arányban mindazzal a tudással, amit odafenn nyerhetek. Úgyhogy feszes, fegyelmezett hátraarcot csináltam, majd felpattan-
tam a Jeruzsálembe épp visszainduló járgányra. Kényelmesen elhelyezkedtem és elővettem az útikönyvet, hogy legalább utólag kiokosítsam magam, és persze leg-
szívesebben sikítva leállítottam volna a buszt, mikor a könyvből kiderült, hogy a

sziklahajó fedélzetére természetesen egy drótkötélpálya is felvezet, és szó sincs mártírgyaloglásról a gyilkos napon. De már késő volt. Azon nyomban elhatároztam, hogy önbüntetésből és önjutalmazásból másnap hajnalban ismét útra kelek a sziklahajóhoz, bár többen is óvtak, hiszen pénteken a Sabbath miatt már kettőkor elindul az utolsó busz vissza Jeruzsálembe, és ha azt lekésem, akkor vele együtt lekésem a vasárnap reggeli repülőt is Budapestre. Igen, mert péntek kettőkor nincs apelláta, hiába minden sírás-rívás, turistafohász és könyörgés, egyszerűen bezár a sivatag és utána se ki, se be, szombat naplementéig.

Mindegy, kiszámoltam, hogy másnap pont két órát tartózkodhatok a Masada tetején, mielőtt visszaindul a Sabbath előtti utolsó járat. Szentül fogadtam, hogy minden másodpercet kiélvezek odafenn, és beleégetem agyamba a Holt-tenger ékkő türkiz kékjét, és végsőkéig kiélvezem tekintetem akadálytalan szárnyalását a fokozhatatlanul tágas térben, hogy sohase tudjam feledni.

Amire, pontosabban, akire előre nem gondolhattam, az a kocsikísérő férfiú volt, aki a drótkötélpályán felfelé lebegő, turistákkal tömött kocsiban azonnal kiszúrta, hogy egyedül utazom. Mintegy véletlenül szorosan mellém állt, icipicit talán dörgölődött is (épp csak annyira lehetfinoman, mintha nem is döngölődzne, nehogy elriasszon), és mintha ez is munkaköri kötelessége volna, az ajtók bebiztosításán túl, nekiállt bevezetni a hegy rejtelseibe. Közben igyekezett elkapni tekintetem, hogy felmérje, milyen esélyt is tudnánk egymásból kicsiholni. Én persze szendén bámultam a hegyet, nem akartam idő előtt kaphatónak mutatkozni, nehogy felesleges bonyodalmakba keverjem magunkat. Ám odafenn le-fel gyalogolva a hatszáz méter hosszú és kétszáz méter széles fedélzeten, minden lelki óvintézkedésem ellenére megkezdtem a légvárak rohamszerű építését. Tetszett a kocsikísérő hangja, tulajdonképpen a visszafogott nyomakodása is, imponált, ahogy értésemre adta, vonzónak talál, és elképzeltem, hogy a hegy lábánál álló motelban dolgozik vagy egy közeli, sziklák között megbújó kibuchban, ahol részidőben szakács vagy istállófelügyelő, esetleg ács. Pár év itt a sivatagban biztosan jót tenne mentális újjászületésemnek és a lelki üdvömnek is, legrosszabb végkimenetel esetén a tiszta sivatagi levegő pár hét alatt kitisztítja tudómból szülővárosom mérgező lerakódásait – így toldozgattam-foldozgattam képzeletemben ezt az amúgy életképtelen mozaikot az önigazoláshoz. Miközben ígéretemhez híven kötelességtudóan bámultam a Holt-tengert, türkizkékjét lelkiismeretesen recehárttyámba égetve, kiszámoltam, pontosan hét percünk lesz a lefelé suhanó kocsiban, hogy eldöntsük, van-e értelme belevágjunk életünk legnagyobb kalandjába. De vajon ennyi idő elég lesz-e? Agyamban egyik fantáziacsavar széleseben licitált rá a másikra, miközben egyre gyorsabb tempóban színeződött, gyarapodott, szélesedett a vászon, melyen gejlíg optimista, velőkéig giccses és romantikus mozgóképek cikáztak át rólam és a kocsikísérőről. Ezek között a képek között botladoztunk, esetlenkedtünk a kocsikísérővel, hol virágot ültetve, hol fát locsolva, hol szégyenlősen szikláról le-fel balettozva, buk-fencezve, a Holt-tengeren lebegve, illetve abból ólmozott gumilabdaként ki-be pattanva, de főleg és leginkább ki sem mozdultunk képzeletbeli nyoszolyánkból, egymás karjaiból.

Egy kiskatona-szerelésben futó hegyfelügyelő kiabálása vert ki nyoszolyám magányából, a drótkötélpálya felé parancsolva, hogy elérjem az utolsó járatot

lefelé. Szívdobogva léptem be a kocsiba, ám a kocsikísérő sehol, helyette egy másik kiskatona indította el a szerelvényt. Lenéztem a mélybe és megpillantottam a hegy lábánál a másik szerelvényt. Az ment le előttünk. Erre nem voltam felkészülve, jellemző módon eszembe se jutott, hogy van egy utolsó előtti járat is, amelynél őrködnöm kellett volna, viszont az egészen biztos, hogy az utolsó jeruzsálemi busz tíz perc múlva indul, és mint említettem, nem sokkal később bezár a sivatag vagy másfél napra. Három percem lesz, hogy életem elveszőfélben lévő szerelmére rátaláljak valahol a mélyben, és meggyőzzük egymást, van értelme belevágnunk. Persze egy egyéjszakás kaland miatt nem akarnám lekésni a repülőt. De egy kéthetes kölcsönös kifárasztási játékban a végkimerülésig már benne volnék. De hiába is alkudozom magammal, a kocsikísérőnek odalenn se volt se híre, se hamva.

Vert sereggént szálltam fel a buszra, ami azonnal nekilódult, majd rögtön le is fékezett. Valaki futólépésben közeledett a buszvezető ablakához és benyújtott rajta valamit. Oda sem figyeltem arra a mellékes gondolatomra, hogy az a valami nagyon hasonlít anyám kendőjére. A negyedikre. Aztán a busz újra nekilódult, és a buszvezető több nyelven is elmondta, hogy aki elvesztett egy kendőt a drótkötélpályán, tőle megkaphatja. A busz oldalában megpillantottam a mosolyogva integető, mutogató kocsikísérőt. Mit mutogat? Miért nem várt a hegy lábánál? Miért kell ilyen élheteretlennek lenni? Mármint nekem. Aztán felfogtam végre, hogy amit a buszvezető tükrében látok, az ülése mellé akasztva, az nem más, mint anyám kendője. A negyedik, melyet mégsem sikerült elveszítenem. Már megint nem. Köszönet a Mindenhatónak.

Cirkusz, mozi és ringlispíl

(2.)

homályos folyosó. A kanyarban idős férfi ül a recepciós pultnál. Végigmér, ellenőrzi az irataimat, kétszer megismétli a portálom nevét, int, továbbhaladok

mögöttem érkeznek a kollégák

a ruhatáros asszony átveszi az ázott kabátokat, kezembe nyomja a bilétámat.

Nyeles törülkövel tisztítja a nedves mozaikpadlót

kétoldalt lépcső, a jobb oldalin megyek tovább

a falakon feliratok kartonlapokon: *A jövő a miénk! Tomorrow Belongs to Me!*

Előtérbe érek. Három ajtón fémtáblák: 1-es szekció, 2-es szekció, 3-as szekció.

Kopogok az 1-es ajtón, fekete öltönyös férfi lép ki, fehér ing, aranyszínű nyakendő, karon fog, visszavezet a lépcsőhöz, mosolyogva lefelé int, villog a fogsora, arcbőre mézszínű, mintha álarcot viselne, figyel a lépteimet, leérek, visszanezdek, még fent áll, követi az utamat

a ruhatáros asszony még a padlót törli, a másik lépcső felé mutat, a többiek arra mentek, mondja, töröl tovább, elindulok, terembe érek, a falakon szarvaskoponyák, a sarokban kitömött barnamedve, oldalt fémkampókra akasztott régi fegyverek, ez lehetett az egykori vadászterem

a kollégák már elhelyezkedtek a bársonyhuzatú karosszékekben, némelyikük tudósít a mobilján

nyílik az emelvény mögötti ajtó, öten lépnek be. Egyikük a mikrofonhoz lép, üdvözli a sajtó tisztelt munkatársait, tisztelt munkatársait, ismétli, bemutatja az asztal mögött elhelyezkedőket

középen a miniszter. Egyik oldalán a kísérelője, a másikon az intézet igazgatója, oldalt az 1-es szekció vezetője. Most is mosolyog, most is villog a fogsora, a miniszter feláll, ő is üdvözli a sajtót, az Állami Jövőkutató Intézetre nagy feladatok várnak, jelenti be, az eredményes munkához eddig is, ezután is minden támogatást biztosítunk, önök láthatták a feliratokat, jelenti ki, igen, a jövőbe tekintünk, kezet nyújt az igazgatónak, átölelik egymást, a kollégák közül néhányan tapsolnak, az igazgató köszönetet mond az állam támogatásáért, a legkorszerűbb módszerekkel dolgoznak a különböző szekcióinkban a munkatársaink, egy-három-öt évre prognosztizáljuk a jövőt, bemutatja az asztal szélén ülő mosolygó szekcióvezetőt, köszönjük a sajtó megjelenését az intézet avatásán

két kolléga felteszi a kezét, kérdeznének

a mikrofon mögött álló is megköszöni a jelenlétünket, bejelenti, hogy a következő sajtófogadásról értesítést küldenek, az asztalnál ülők felállnak, kisetnek, fáradjanak, hölgyeim és uraim, a tükörterembe, mondja a moderátor, koccintunk az ünnepi alkalomra

---

Egy készülő regény részlete.

cirkusz, nevet a mellettem ülő kolléga. Nem tudom, miért ilyen bizalmas velem, talán mert nem tapsoltam meg a miniszter és az igazgató beszédét, nem szeretek tapsolni semmiféle szónoklatnak

megvárom, amíg mindenki átmegegy a tükörterembe, üzenek Gyula Ferinek, semmi... cirkusz... kérdezni nem lehet... várható volt, jön a válasz, haladj tovább...

átmegegyek a tükörterembe

az egyik falon hatalmas tükör, az asztalokon szendvicsek, franciasaláta, kaszi-nótojas, desszertek. A felszolgálók fehér ingben, aranyszínű kötényben. A búcsúbulin ugyanilyen szolgálatkészek voltak a kék kötényesek. Próbálok a tükörben megkeresni magamat, nem találok, a tükör homályos, a látvány homályos, azon a reggelen, amikor az akkor még ismeretlen hangját meghallottam és utána kibotorkáltam, a fürdőszoba tükre volt ilyen homályos, alig voltak láthatók az arcvonásaim, a portál irodájában a falra függesztett fotón a kis alakok egykori fegyvereikkel, az épületekkel, hidakkal voltak hasonló homályban, csak az alakok kavargását látom most, hiába keresem közöttük magamat, semmire sem jutottam, lehet, hogy alkalmatlan vagyok erre a munkára, a kaviárosból vegyél, mondja mellettem a kolléga, aki néhány perce cirkusznak nullázta le az egész megnyitót, majszolom a kaviárost, tényleg finom, a lazacos is, benne vagyok a tülekedésben, a feleségem vacsorára lecsót készít, szereti, én nem annyira, szeleteli a paradicsomot, a hagymát, közben a szerepét ismételteti, a nővérek előtt homályos a jövő, mondta a próbán a rendezőnk, szólt oda a feleségem egyik este, olyan szép a búcsúszöveg, úgy szeretem, mondta, körülnézek, látják-e, aranysegélyű szalvétába csomagolok három szendvicset, egy másikba desszertet, az oldaltáskámba csúsztatom

az asztalokon a tálak már üresek. A kollégák a ruhatárba mennek. Várok. Nem szeretem a tülekedést

az egyik felszolgáló figyel. Elindulok. Lépked mögöttem. Mosolyog, mint a szekcióvezető. Kísér a kijáratig

már a ruhatár is üres, mire leérek. A ruhatáros a nedves padlót törölgeti. Keresem a bilétámat. Nem találok. Visszamegyek a három szekció előteréig. Talán a lépcsőkön kicsúszott a farmerom zsebéből, mondom lent a ruhatáros asszonynak. Mosolyog. Már csak az én kabátom lóg az akasztókon. Int, bemegyek, lemelem, elköszönök

a többiek már a busznál vannak, mondja, törli tovább a padlót. A kapuból látom, hogy a busz elindul

a permetező esőben közeledik egy alak. Megáll előttem, meghajol, igazítja a bohócsapkáját, az oldaltáskájából kivesz egy plakátot, átnyújtja, újra meghajol elolvasnád?

a hangja mintha alt volna, bizalmas, türelmesen várja a válaszat, simítja a bajuszát

szó nélkül átveszem, olvasom. A *Raktár Teátrum* szívesen látja következő bemutatója, Alfred Jarry *Übü papa* című darabja hazai változatának nyilvános próbájára ugrik egyet, hipp-hopp, kiáltja, újra meghajol érdekel?

az *Übü papát* ismerem. A tanszékvezetőnk tartott róla beszámolót, nagy botrányt kavart Párizsban, Übü papa szörnyeteg, magyarázta, háborút indít bohóc-

sapkában, mit jelent az, hogy hazai változat? gondolom, a *Raktár Teátrum*ról nem hallottam, érdekel?, kérdezi újra a bohócsapkás, bólintok, megfogja a karomat, mintha simítaná, mosolyog, a többiek közül akit érdekel, már elmentek az autóbusszal, gyere, tudok rövidebb utat, előresiet, megyek utána

sötétedik

üzenek Gyula Ferinek, találtam valamit, váratlan... remek, jön a válasz

parkon haladunk át. Kis patakhöz érkezünk. Hidacskán lépegetünk. Kerüljük a tócsákat, Übü papa velünk van, belénk bújik, szembesít a rejtett énünkkel, magyarázta a tanszékvezetőnk, nevetünk rajta, elszörnyedünk a sorsán

léptek hallatszanak mögöttem. Közelednek. Útikalauzom előttem, az ismeretlen mögöttem, üzenek Ferinek, légy óvatos, jön a válasz. Jobbra épületsor. A földszinten élelmiszerbolt, optikus, órajavító, balra raktárak, az egyikken kéken villogó neonfelirat: *Raktár Teátrum*. Nem így képzeltem a jövőmet egyetem után, könyvtárakban képzeltem, doktori munkában, diákok között szemináriumon előadóként, a mögöttem haladó mellém ér, hozzám hajol, mosolyog, igazítja az aranyszínű nyakkendőjét, villantja a fogsorát

azt hiszem, ugyanoda megyünk, mondja

nem válaszolok

elérjük a *Teátrum* kapuját. A pénztár üres. A kis nézőtéren félhomály. Néhány kolléga az autóbusszal érkezők közül a padokon várakozik

a színpad egy dobogó

a bohócsipkás leültet az első sorba, felmegy a sötét színpadra

a szekcióvezető mögöttem ül

a színpad fényt kap

az oldalfüggöny mögül belép, bemutatkozik az igazgató-rendező. Bemutatja a bohócsapkást, a munkatársam, dramaturgom, mindenesem, asszisztensem

mind a ketten meghajolnak, az asszisztens lejön, mellém ül, az igazgató üdvözlözi a sajtó munkatársait, figyelmünkbe ajánlja a következő produkciójukat, nem előadást, produkciót mond, Alfred Jarry *Übü papa* című groteszkjének hazai változatát próbálják, mondja, tapsol, hat színész lép be, feldobják a fejükre húzott, az asszisztenséhez hasonló bohócsapkájukat, hipp-hopp, kiáltják, leguggolnak-felugranak, produkciónk vezéreszméje, mondja az igazgató, miről írna Shakespeare, ha ma élne, ha itt lenne közöttünk, Jarry mindenkit kigúnyolt, Shakespeare-t sem kímélte, de átvett tőle mondatokat, ráruházta Übü papára

int, az egyik színész előrelép, magas, mélyhangú, újra feldobja a bohócsipkáját, újra kiált, hipp-hopp, meghajol, kiált, a hangja betölti a nézőteret is: úgy döntöttem, hogy gazember leszek

az igazgató újra int, fényt kap a háttérdíszlet. Egyik oldala hatalmas tükör. A másikon festményfotó, amit a portál irodájában is láttam. A tükörben minden látható, ami a színpadon történik. A másik felületen az alakok nagyobbak, mint amilyenek az irodában voltak. Ezen is kavarognak a korabeli fegyveresek, a hidak, a templomok, kiemelkedik középen a Karmelita kolostor, mit szólsz a díszlethez, kérdezi mellettem az asszisztens, ismerem a képet, mondom, honnan? A szekcióvezető közelebb hajol, az asszisztens tekintete rám szegeződik, honnan?, ismétli, nem válaszolok

a szörnypapa háborút indít, magyarázza az igazgató a színészeknek, trónra törekszik, meg akarja hódítani a világot, de majd utoléri a sorsa, elbukik

első jelenet...

az elől álló színész mellé lép az egyetlen színész

kezdjétek!...

Übü papa: Szaaaar az egész

Übü mama: Ejnye... hogy beszélsz... nagy zsvány vagy te

Übü papa: Mért nem ölnek már?... nem engem... valaki mást... megtámadjuk

Mangóliát...

Übü mama: Miért éppen Mangóliát?... Mindegy... ez jutott eszembe... voltam híres dragonyos kapitány... a Nagy Sasrend tulajdonosa... a trón várományosa... hipp-hopp, támadunk...

egész jó... mondja az igazgató. Kicsit hülyébbre vehetitek... mint egy gonosz bábjátékot... Übü mama, te amolyan tyúkanyó vagy... mindenbe mintha csak belekotyognál, de alig várod, hogy a papa mellé ülhess a trónra

látszunk a tükörben? Minden, amit csinálunk? Minek?, kérdezi a színésznő, és mit jelent a kép a másik oldalon?

az übük látszanak a tükörben, mondja az igazgató, az übüség, a másik oldal általánossá emel... valódi és kozmikus egysége

akkor a seggem is látszik, mikor ugrálok

minden... minden... együtt

a színészek nevetnek

az igazgató a dobogó szélére lép, leszól a nézőtérre

minden második nap próbálunk... a sajtónak nyilvános, köztes napokon vendégrendezek...

ott is Jarryt?, kiált be az egyik kolléga

Csehovot... a *Három nővért*

te jó ég, mondja a kolléga... Csehov és Jarry, ég és föld

ne gondolja. Közel egy időben írták. Persze más téma, más stílus, más hangzás... az *Übü papa* olyan népszerű volt Párizsban, hogy az omnibuszon is énekeltek... Nézd, hogy forog a gép, nézd, ahogy az agyakba lép... a *Három nővért* több mint száz éve játsszák a világszínpadokon... Jarry dala is velünk marad, a nővérek búcsúszavai is... Jaj, miért élünk, miért szenvedünk, miért?

felteszi a kezét egy másik kolléga

mi van akkor, ha Übü papát nem éri el a végzete? Sem az eredetiben, sem itt a hazai változatban?

jó kérdés... azt szeretnénk, ha a közönség is erre gondolna a végén... ha ez nyugtalanítaná... akár van válasz rá, akár nincs

másik kolléga kérdez

nem tart a kritikáktól... a támadásoktól?

megszoktuk... hozzátartozik

a színészekhez fordul

szöveggyakorlás. Menjetek! Készüljétek!

nem mondom el a feleségemnek, hogy megismertem a rendezőjét... nem zavarom meg, gondolom

a színészek kimennek

a háttérdíszletről leveszik a fényt

a kollégák is indulnak

felálllok

az igazgató lejön a dobogóról
a szekcióvezető is feláll
az asszisztens megfogja a karomat, maradj, mondja, várj...
az igazgató megáll előttünk. Mosolyog
szervusz, Öcsi, mondja a szekcióvezetőnek
szervusz, Bátyó... beszélünk kell
anyánk panaszkodik, régen látott
beszélünk kell
tegnap voltam nála. Finomat süttött... lekvárosat... azt mondta, a kedvenced...
van itt hely, ahol beszélhetünk?
itt is beszélhetünk
csak kettőnkre tartozik
a jövő héten anya túrós sütit készít
ne makacskodj, Bátyó... beszélünk kell... a te érdeked...
az asszisztens fogja a karomat, súg az igazgatónak
csak a sajtó előtt, Öcsi
nem tartozik a sajtóra
a szekcióvezető rám pillant, kifelé mutat
érthető, tudósító?
az asszisztens nem engedi el a karomat
csak a sajtó előtt, mondja az igazgató
makacs vagy, Bátyó
te is... ha bármit nyilvánosságra hoz, fordul felém a szekcióvezető, tönkrete-
szem magát is, a portálját is
mi hozott ide, Öcsi?
aggodalom
miért?
érted
színjáték tanúja vagyok, gondolom, már szereplője is, legszívesebben hívnám
Gyula Ferit
tönkreteszem, ismétli a szekcióvezető
ezt a kis jelenetet is valahogy belekomponálhatjuk a következő előadásunk-
ba, mondja mosolyogva az igazgató az asszisztensnek
még egy évetek van, Bátyó... talán már annyi sem. Abban a szekcióban dol-
gozom, ahol egy évre tervezünk... anya aggódik miattad... voltam nála én is,
kérted, óvjalak
te mikor pihensz, Öcsi?
a színészeid sorsát is kockáztatod
jó csapat... összeszoktunk
nem ebben a világban élsz, Bátyó
anya mutatott rólad egy gyerekkori fotót... nem is gyerekkori... csecsemőko-
ri... hason fekszel, rózsaszínű a popsíd
a szekcióvezető elindul. A bejárattól visszaszól
maga, tudósító, ne felejtse, amit mondtam, ha bármit...
ez így megy évek óta, mondja csendesen az igazgató... és így is fog menni...
vállalja a nyilvánosságot?

száraz az ajkam. Valamit válaszolnom kell
én vállalom... de nem én döntök
beszéljétek meg, mondja az igazgató az asszisztensnek, a következő produk-
ciót is... Engem vár Csehov... készülnöm kell

szűk folyosón vezetett. Kis irodába értünk. Az asztalon, a szőnyegpadlón
dossziéhalom. A sarokban televízió. Bekapcsolta, hírek futottak az orosz-ukrán
frontról, égő házak, kilőtt harckocsik, temetetlen halottak

sms-t küldök Gyula Ferinek: kockázatos... fenyegetések... remek, haladj to-
vább, jön a válasz

lekapcsolta a televíziót

fontos nekünk a sajtónyilvánosság. Kérdezhetsz akármiről?

akármiről?

akármiről

a bajuszod oldalt lejjebb csúsztott... miért?

elővett egy zsebtükröt, nevetett

nem vettem észre a kavargásban

két ujjá közé csippentette a bajusz végét, lassan lefejtette, a papírkosárba dob-
ta, lerántotta a bohócsapkáját, szőke haja a vállára omlott, fiatal nő állt előttem

két széket egymás mellé húzott, intett, üljek mellé

a raktárvilág veszélyes, mondta, kétes alakok is kószálnak erre a sötétben...
kis szörnyek, belőlük lesznek a nagy szörnyek... egyik este rám támadtak, meg
akartak erőszakolni, volt nálam gázspray... rájuk fújtam... ezt ne írd meg... a
próbát, az igazgató öccsét megírhatod

igazgatta a haját

ráférne a mosás, mondta

a dossziéhalomról apám dossziéi jutottak eszembe

ezek mik?, kérdeztem

már a következő produkcióhoz gyűjtöm az anyagot... ki hogy látja a jövőjét...
te mit végeztél?

elmondtam

mi a terved?

egyelőre a portál... nem tudom, hova vezet... nem tudom, mire jutok... te mit
dolgozol?

mindent, ami a működéshez kell. Elsősorban dramaturgmunka. Anyagkuta-
tás... az anyag jelenetekbe rendezése

mit végeztél?

zenei gimnáziumba jártam. A főiskolán énekszakra. Nem voltam elég tehet-
séges, eltanácsoltak. Jelentkeztem a színművészetire, többször nekifutottam, vé-
gül bejutottam a dramaturgszakra... és te mit?...

elmondtam

miért választottad a portált?

nem én választottam, engem választottak

a dossziéhalomra mutattam

ezekben mi van?

minden produkciónak külön dossziéja van

kiemelt egy kéket és egy rózsaszínt

a rózsaszínűben az Übü-produkció. Kritikák a külföldi előadásokról... a hazai változat munkapéldányai... a kékben riportok a következő produkcióhoz... ki hogyan képzelel el a jövőjét... ha gondolod, felhasználhatod... nevek, helyszínek nélkül érdekel?...

úgy éreztem, engem is riportalynak tekint... érdekesnek találtam, hogy egymást faggatjuk... voltam cirkusznéző az intézetben, voltam megfenyegetett... most kérdező vagyok, de riportalany is közben

hogyan lesz ezekből a riportokból színpadi jelenet?

ez a munkám... a dramaturgyszakon volt egy tanárunk... külön szemináriumot tartott néhányunknak... figyelj...

felállt. Keresgélt az interneten. Felirat jelent meg: Glenn Gould Johann Sebastian Bach *A fúga művészetét* játssza. Szürke öltönyben, fekete csokornyakkendőben. A zongorához lépett

figyeljék az ujjait, mondta a tanárunk, figyeld te is, mondta az asszisztens a kamera csak az ujjakat mutatta, futottak a billentyűkön

az ujjai hívják elő a hangokat, de a mozdulataival, a testével is követi, mintha ő maga szólna a billentyűkön, a váltakozó hangokban, a különböző szólamokban, az ismétlődésekben, figyeljék a vezérmotívum visszatéréseit, folytatta a tanárunk, mintha a hirtelen szünettel véget érne, de nincs vége... minden újra kezdődik... az alapmotívum örökéletű...

jöttek más szakokról is... hallgatták a tanárunkat... akkor ismertem meg az igazgatónkat, a díszlettervezőnket...

hogyan lesz a dossziék tartalmából színpadi jelenet, ismétellem

így, ahogy a tanárunk a hangokat elemezte... alapmotívum... a különböző riportok összerendezése, párbeszéd, ahogy a szólamok váltakoznak... kell egy főalak közben... ahogy az alapmotívum a zenében visszatér... ha munkához kezdek, mindig újrhallgatom a fúgákat

elolvashatom?

melyiket?

a kék dossziét

a kezembe nyomta

figyelj, nekem még van egy megbeszélte interjú, egy-két óra múlva visszajövök, addig olvasható

megigazította a haját, fejébe nyomta a bohócsipkáját, kisietett

Glenn Gould leült a képernyőn a zongorához, várt, előrehajolt, a kamera csak az ujjait mutatta a billentyűkön

nyitottam a dossziét

Április 21. Színhely az egyetemhez közeli söröző.

Professzor úr, nem voltam a tanítványa, de hallottam, hogy mostanában ünnepelte a hetvenedik születésnapját. Gratulálok. Életutakat gyűjtök. Miért ezt a helyet adta meg a találkozáshoz?

Ide járnak a tanítványaim. Szeretek a fiatalok között lenni.

Hogy érzi magát hetvenévesen?

Fizikailag jól, lelkileg rosszul. Mihez készíti az interjút?

Színházi előadáshoz gyűjtök anyagot a jövőről.

Szép feladat.

Mit jelentsen az, hogy lelkileg rosszul?

Nézze... nem könnyű erről beszélni. Az az érzésem, hogy amire az évtizedemet szenteltem, a humanista szellem, az emberi állapotokat megmutató irodalom, maga a gondolkodás, általánosságban leáldozóban van. Álvalóság terjed... agytalanítás.

Számíthatunk változásra?

Nem látok biztató jeleket. Általában a magyar irodalommal foglalkozunk a tanszéken, de keressük a kapcsolódásokat a világirodalommal. Nemrégiben Samuel Beckett műveiről tartottam szemináriumot. Az *Előre vaknyugatnak* című kötetében olvasható ez a mondat: „*Valahogy lehet rosszabb...*”

Évtizedek óta tanít. Féltucat elismerés, díjak... mire a legbüszkébb?

Az egykori Színművészeti Főiskolán rövid ideig vendégtanár voltam. A hallgatók évenként szavaztak egy díjról, amit ők adtak valamelyik kedvenc tanárunknak, Nyakkendő-díjnak nevezték. Ha jól emlékszem, 2014-ben én kaptam. Egyszerű fekete nyakkendő. Ünnepi alkalmakra megkötöm.

Egy ideig hallgató voltam a főiskolán. Én is a professzor úrra szavaztam.

Érdekes... érdekes. Miért nem ezzel kezdte?

Nem akartam rögtön erre hivatkozni.

Nemrégiben az egyik külföldi egyetemen tartottam előadást. Az egyik fiatal ember azt mondta, úgy hallotta, hogy Magyarországon én vagyok az utolsó szellemtörténész...

Mit felelt?

Elsősorban nem szellemtörténészként dolgozom, de ha így volna, arra büszke lennék, mert ennek van ellenzéki íze.

Voltak mesterei?

Kiválóak... Még a legnehezebb időkben is kivonták magukat a diktátumok alól. Őrizték az európai szellem hagyományait... próbálom most is a munkatársaimmal a tanszékemen... de, tudja, már csak amolyan utóvédek vagyunk.

Milyenek az új hallgatók?

Tudja, van egy kibékíthetetlen ellentmondás. Ahhoz, hogy a tanszék működhessen, bizonyos felvételi létszámot fel kell mutatni. Ez azzal jár, hogy gyengébb középiskolai ismeretekkel is be lehet jutni. Valamikor többnyire az élenjárókból lettek hallgatók, most a lemaradókhöz kényszerülünk igazodni... A baj a gimnáziumokban kezdődik... még lejjebb, az általános iskolákban.

Ezt a folyamatot nevezik disztópiának?

Pontosan. Nemrégiben az egyik kiváló végzős hallgatómat meghívtam a tanszékre gyakornoknak, ha beváltja a hozzá fűzött reményeimet, majd tanársegédnek... nem engedélyezték, ugyanakkor két kiváló munkatársam státuszát megszüntették. Folyik a leépítés... utóvédek vagyunk... bocsánat, ezt már mondtam.

Milyen tervei vannak?

Kidolgozom néhány kedvenc témámat... Vörösmarty éleslátása... Arany bölcsessége... vannak jegyzeteim a *Hamletről*... a nagymonológiról... Talán összeáll belőlük egy kötet... Vannak külföldi meghívásaim... vezetem a tanszékét, amíg lehet... Maga kinek dolgozik?

Dramaturg vagyok egy kis társulatnál. Alfred Jarry *Übü papájára* készülünk.

A korában nagy figyelmet kapott... de mondhatjuk, a *dolgok* állására nem volt hatása. A bemutatója után másfél évtizeddel kitört az első világháború... tízmillió halott... és ez csak a század kezdete.

olvasás közben jelzett a mobilom, a feleségem hívott
mi van veled?

dolgozom

én is... mikor jössz?

még nem tudom

kikészítem a mikro mellé a vacsorádat...

az első jelenetet tanulom... azt vesszük... csók...

kinyomom a mobilt

Glenn Gould a billentyűk fölé hajolt a képernyőn, játszott

jólesett, amit a tanszékvezető rólam mondott, gondoltam

egyelőre nem tudom, hová vezet az utam...

olvastam a következő riportot

Szeptember 14. Színhely a söröző.

A takarító asszony a régi. Most is nyeles töröljével tisztítja a küszöbön becsorogó vizet. Mindig töröl, évek óta. Cigarettszünetet tart. A tekintete fásult.

Hol dolgozik még?

Ahol lehet, ahová hívnak.

Fél négykor kel, tizenegy órakor fekszik le. Van, mikor éjszaka is dolgozik, mondja, szállodákban. A mosdókat, a klozetokat, így mondja, takarítja. Van egy állandó munkahelye, nyugdíjas asszony lakása, egyedül él, ott szeret dolgozni, tízórait is kap. Havonta egyszer rendelőbe megyek, a körzeti orvos továbbküld, a munkát még bírom, de a hajlógatásnál néha szédülök, a fülem is zúg. A férje rakodómunkás, cukorbeteg, a gyógyszerek drágák, van, amelyiknek beszűntették a gyártását. Ilyenkor újat kell felírni a körzetiben.

A mosdókhoz vezető előtérben készítem az interjút.

Bemegy a vécébe, bedobja a cigarettacsikket.

Megfizetik a munkáját?

Hallgat.

Amíg esik az eső, van mit feltörölni, mondja egy idő után.

Fogja a nyeles törölt, indul, nem köszön. Az ajtóból visszaszól... amíg bírjuk...

apám hív

megvan a díjkiosztás időpontja, szeretném, ha ott lennél... végleges... döntöttem...

mi végleges?

a sima fekete nyakkendőt választom. Anyádtól kaptam az egyik születésnapomra... jól vagy?

rendben, Apa

semmi sincs rendben, gondoltam, az intézeti cirkusz, az Übü-próba, a két testvér vitája, az asszisztens riportjai... minden kavargott bennem

mi ez a zene?... hol vagy?

behallatszik?

be... szép... mi ez?

majd elmondom
dolgozol?
dolgozom
érdekes?

majd elmondom
a díjat a főszerkesztő adja át
ott leszek, Apa

magam elé húztam a következő riportot

November 8. Színhely a Hotel Astoria kávézója. A riportalany az országszer-
te ismert akadémikus professzor.

A Bécsi Nemzetközi Konferencián tartott előadásáról érdeklődnék. A konfe-
rencia a jövő útjairól szolt...

Valóban, kisasszony.

Miért szánta rá magát, hogy az értelmiség helyzetéről tart előadást?

Meghívtak... Mikor találkoztát kért, említette, hogy színházban dolgozik.

Hasonló témákról tájékozódnánk. Megjelenik az előadása, professzor úr?

Ezen töpregek még.

Miért?

Használlok vele, vagy... hogy mondjam... lehangoló lenne...

Miért?

Hozták a két kávét.

Hogy van, Karcsi úr?, kérdezte a felszolgálót.

Köszönöm, professzor úr...

Maga se lett fiatalabb.

A szokásos, professzor úr... kis tej... édesítő.

Nézze, kisasszony, én hosszú időn át hirdetem jó néhány tudóstársammal,
hogy mindenekelett a humanológiával foglalkozók munkássága elengedhetetlen.
Előadásokat tartottam, könyveket írtam erről, de azt kellett tudomásul vennem,
hogy tévedtem... tévedtünk... az új kérdésekre nincsenek érvényes válaszaink.

Sehol? Senkinek?

Vannak hatalmi központok, ahol felhasználják, de többnyire eltorzítva, a ma-
guk céljaira fordítva az eredményeinket, vannak, ahol figyelembe sem veszik.
Előadásom lényege, kisasszony, az volt, hogy mindaz, amiről írunk, konferenci-
ázunk, belemosódik az uralmi működés szerkezetébe, ahelyett, hogy éppen az
kerülne belőle nyilvánosságra, pontosabban a közgondolkodásba, amit arról
üzenünk, hogy miben áll a korszak. Szűk körben, egymás között beszélgetünk...
aztán egy fordulattal áttértem arra, hogy éppen ezzel kell szembenéznünk, ne
áltassuk magunkat... képzelje, kaptam tapsot, de kaptam kritikát is...

A kritikákra mit válaszolt?

Keresem a gondolatok, a felismerések terjesztésének lehetőségeit... szórakoz-
tató... ezért fogadtam el kegyed jelentkezését... a színház mindig fórum is volt...
tájékoztam, úgy látom, az a kis teátrum is, amit képvisel... most mi van a
programjukon?

Elmondtam. Megkérdeztem, felhasználhatom-e, amit eddig hallottam.

A nevemet is említheti... nincs mitől tartanom... azt a néhány tapsot akkor
kaptam, amikor arról beszéltem, hogy felismerhetjük a *dolgoz állását*, ez volt a

konferencia témája, de ellene nem tudunk semmit és szerintem éppen ennek a felismerése a munkánk értelme... partra vetett halak vagyunk... étkek a hatalmi érdekek asztalán... kicsit patetikus, tettem hozzá, de talán nem áll távol az igazságtól.

A felszolgáló elvitte az üres kávéscsészéket, jöhet a szokásos?, kérdezte. A professzor bólintott.

És a kisasszonynak?

Csak ásványvizet kértem.

Hozta. A professzor lehajtotta a konyakját.

Régen ismerjük egymást. Az egykori világban a New York Kávéházban kezdte a pályáját. Akkor Hungáriának hívták. Én fiatal tanársegéd voltam... micsoda törzsasztalok az étteremben... micsoda viták, felolvasások... ha csak lehetett, még a vécére is úgy mentünk ki, hogy a nagyok, az írók, költők közelébe kerülhessünk... Kemény, nehéz, néha szörnyű világ volt, de a szellemnek, a rejtőző gondolatnak volt becsülete... ha egy híres színész végigment az utcán, az emberek bámulták... felhasználhatja nyugodtan, amit mondtam.

Mivel zárult a konferencia?

Átmentünk a kisterembe. Vitakoztunk. Jól kidühöngtük magunkat.

Kártyával fizetett.

Karcsi úr nem fogadott el borraivalót. A bejáratig kísért. Kezet fogtak.

pihenek, újranezém az interneten Glenn Gould játékát. Olvasom a következő riportot, miközben szól a zene

Társaságban ismertem meg. Néha találkoztunk baráti körben. Kutatóintézetben dolgozott. Sok mindenről másképpen gondolkoztunk, de tudtunk beszélgetni. Abban megállapodtunk, hogy a bizalmas dolgokat nem használjuk fel a munkánkban, nem hozzuk nyilvánosságra. Legutóbb egy parkban üldögtünk.

Ugye nem kapcsolod be a mobilodat, kérdezte. Megnyugtattam. Nevettünk. Emlékezetből írom a beszélgetésünket.

November 22. Színhely egy park.

Elég kilátástalannak látom a helyzetemet. Az intézet, ahol dolgozom, eddig viszonylag nyugodt műhely volt. Nem kaptunk felső helyekről utasításokat, hogy milyen eredményeket, adatokat várnak el. Mostanában ez megy. Én szívesen elköteleztem magam a fő-fő főnökségnek is. Sok jó dolog is történt szerintem az elmúlt években, de nekem ne akarják parancsba adni, hogy milyen eredményeket hozzak ki... hogy... egyáltalán mit gondoljak szakmailag. Ez egy gazdasági kutatóintézet. Én tényekkel dolgozom, nem áltényekkel. Én így nem tudok élni. Hányok a propagandistáktól, akik esztelenül nyomják a szövegeket. Csókolatom őket, de ne kelljen velük együtt dolgoznom. Benyelik az utasításokat és tovább köhögik. Feláll tőlük a hátamon a szőr. Nekem ne mondják meg, hogy mit gondoljak. Az épület legfelső szintjén vannak az irodáink. Az alsó szinten az étterem, cégek, oda belépő nem kell, hozzánk már kell. Tudod, miért van belépőkártya például egy minisztériumba? Ha kiszivárognak valami egy bizalmas megbeszélésről, akkor a rendszerben átböngészik, ki, mikor lépett be az épületbe. Nekem állandóan hajtogatják, hogy bizalmas témán dolgozunk. Bizalmas, ez rendszerben. De hogy a propagandisták mit adnak tovább belőle, arról fogalmam sincs. A pályám elején vagyok, és nem látom, hogy így hová jutok. A bezártság kiké-

szít, fizikailag is, szellemileg is. Nekem egy liftbe is nehéz belépni, elfog a zárt-ságtól a félelem. Irtó gyorsan ki kellene találnom, hogyan tovább. Szerinted mennyire fontos egy hangya?

A parkban, ahol beszélgettünk, gyerekek labdáztak. Jöttek kutyasétáltatók. Nem egyformán látjuk a dolgokat, de van gerince, vállalja a különvéleményét, gondoltam.

Glenn Gould ujjai búcsúznak a billentyűktől. Taps. Feláll. Meghajol. Lassú léptekkel kimegy. A taps folytatódik

kiléptem a böngészőből. Oldalanként lefotóztam a riportlapokat. Éppen befejeztem, jelzett a mobilom

egy óra múlva ott vagyok, mondta az asszisztens, átküldök egy újabb riportot, mire visszaérek, még meghallgathatod

fáradhatatlan... hajthatatlan, gondoltam

November 9. Késő délután. Színhely az igazgatónk szüleinek otthona. Apja kiszálláson van, statikusmérnök. Jártam itt többször. Az édesanyja mindig azzal fogad, mi van a nagyfiammal. Kimegy a konyhába. Bekapcsoltam a mobilomat. Jön vissza, süteményt hoz.

Lekváros... most sütöttem, majd csomagolok, vigyél a nagyfiamnak... sokat dolgozik... bírja?...

Jól... tessék nyugodt lenni.

Öcsit régen láttam.

Ma ott volt a próbán, beszélgettek.

Istenem... végre... miről beszélgettek?

Régen is ilyen volt a kapcsolatuk?

Együtt játszottak. Öt év nem nagy különbség. Versenyeztek... mindig a nagyfiam győzött... Öcsi vissza akart vágni.

Jönnek együtt néha?

Csak külön jönnek... Öcsi ritkán.

Miért?

Erről ne beszéljünk... vegyél a sütiből... a férjemmel sokat vitatkoztunk a gyerekekről.

Már nem gyerekek.

Nekünk azok maradnak... attól, hogy más pályát választottak, még szerethetik egymást... én belebetegszem ebbe... a férjem is nehezen viseli... azt mondja, lehet, hogy mi hibáztunk, nem vettük észre időben.

Mit?

Éppen ezen vitatkozunk... éjszaka felébredünk... akkor is ezen.

Szól a telefon.

Várj... lehet, hogy az Öcsi.

Kimegy. Visszajön.

Valami közvéleménykutatás. Lecsaptam a kagylót. Öcsi azt mondja, biztos az állása... a karrierje... fontos a munkája, szereti. A nagyobbik is sikeres, tudod jól, vele dolgozol... nagyra becsülik, írnak róla... a férjem azt mondja, küzdőképes.

Süteményt csomagol.

Mondd, drágám, nem tudnád rávenni, hogy ő kezdeményezzen?

Mire tetszik gondolni?

Békülésre. Attól, hogy más utat választottak, nem kell szakítani... néha együtt ebédelhetnénk négyen... együtt a család. A múlt hónapban, mikor Öcsi itt járt, azt mondta neki a férjem, tudod, fiam, ahol te szolgálsz, hogy a szakmánál maradjak, statikailag nincs rendben, eljőhet az idő, amikor nem bírja a terhelést... egyél, drágám, még a sütiből... öregkorunkra nyugalomra vágyunk... együtt a család... mondd, miért kell ennek így lenni... milyen világ ez? Csak az eső... Van ernyőd?

Sapkám van.

Fejemre húzom a bohócsipkát. Búcsúzunk. Utánam szól, segíts... beszélj velük...

végighallgattam. Elteszem a mobilomat. Elrendezem a lefotózott riportlapokat, az oldaltáskámba teszem. Mire befejezem, berobban az asszisztens meghallgattad?

bólintok

a bajuszára mutatok

felragasztottam, már sötét van

felhasználhatom a riportokat?

azért adtam oda, segíts a nyilvánossággal... csak nevek, helyek nélkül

indultam

elkísérjelek?

tudom az utat, amerre jöttünk, a raktárak, a kis patak, a híd, az intézet... onnan a buszmegálló

fárasztó volt a mai napom... plakátosztás, meghívóosztás... próba... a két testvér, az édesanyjuk... a tudósító fiú, most hol lehet már... talán a kis hídnál a patak fölött... az ajkam fölött kis seb van. Ügyetlenül téptem föl legutóbb a bajuszt. Kimegyek az iroda melletti mosdóba. A tükör előtt óvatosan húzom le. Kis piros folt a bőrömen. Előkeresem a mosdó fölötti szekrénykéből a kenőcsöt, benkenem, nézem magamat a tükörben. Hányféle vagyok? Bajusz nélkül... bajuszszal... Mikor először felragasztottam, a félelem diktálta... később a játék... elválaszthatatlanul... a játék a félelem ellen... összetartoznak... színház... a bajusz díszlet, gondolom... félelem a tükörben... a tükörben itt a mosdóban is összetartoznak... miközben nézem a tekintetemet, a félelemre gondolok

visszamegyek az irodába. Magam elé húzom a riportdossziét. Előkeresek egy tiszta lapot. Három részre osztottam. Az elsőbe a riportok számát, a másodikba a riportalanyok munkakörét, a harmadikba a színészek közül azoknak a nevét írtam, akikre a riportalanyok szerepét képzeltem

a két testvér anyjának a szerepét az Übü mamát játszónak gondoltam, a színészek szeretik a változatos feladatokat

papíron minden működött... minden összekapcsolható volt... csak éppen a lényeg hiányzott... ami a papíron működik, hogy működhet a színpadon?... miről szólhat...

a tudósító azt mondta, ismeri a járást. Utánaszóltam, jó utat, én még dolgozom. Talán mégis el kellett volna kísérnem a sötétben

Előjáró beszéd

Talán úgy tűnhet, kevesebbet tudok a világról, mint Önök, azaz újra nekifutva azt mondhatom, bizonytalán kevesebbet tudok a világról, mint Önök, még pontosabban fogalmazva összehasonlítani egyáltalán az Önök tudását az enyémmel, még ha abból Önöket hoznám is ki győztesnek, önmagában sértő lehetne az Önök számára, még úgy is, hogy engem megnyugtat az a tudat, hogy Önök, akik nálamnál jóval többet tudnak a világról, fölismerik tudatlanságomat, és tudásukból adódó nagyvonalúsággal fogadják bátortalan és együgyű közeledésemet, hiszen éppen ezért lettek Önök azok, akiket éppen Önökként ismerek, és akiknek most ezeket az ügyetlen mondatokat fogalmazom, amelyekkel egyszerre szándékom kifejezni tiszteletemet és megbecsülésemet Önök iránt, amit persze ügyetlenül, sután teszek, hogyan is tehetném másként: az Önök számára nem csupán nem létezem, valójában nem is számít a létezőm, ily módon az sem, miként vélekedem a világról általában, sem kiváltképp és például: Önökről. Ám ez semmiképpen nem jelenti azt, hogy elvonnám Önöktől világról való széles tudásukat, szándékkal és nyomatékkal használva ismeret helyett tudást, amelybe éppenséggel beleértem azt is, hogy rólam is rendelkeznek ezzel a tudással: hiszen a világ része vagyok, még ha parányi, jelentéktelen része is, ám az Önök figyelmét aligha kerülhetni el. Ezért nehéz számomra kifejezni nagyrabecsülés-mérhetetlen mértékét, mert olybá tűnhetne, mintha azt feltételezném, mintha abból indulnék ki, hogy Önök számára valamiféle legitimitást kínálna az, hogy én, éppen én, Önöket valami módon, dicsérőleg persze, szóba hozom, mintha azt feltételezném, hogy az Önök létezése, kiváltképp az Önök éppen így való létezése bármi módon is összefüggésben állna az én jelentéktelen, Önökkel összevetve pedig kétségtelenül említésre sem méltó létezőm. De én ennek még a lehetőségével sem szeretnék előhozakodni, nem is feltételezem, hogy ez a lehetőség egyáltalán adott, hogy adva volna, és nem azért, és kérem, ne értsék félre, mert Önök ezt esetleg ne vennék komolyan, hiszen megfontolnák, tudom, bölcssek Önök annyira, hanem azért, mert belátom, ténylegesen belátom képtelenségét annak a feltételezésnek, hogy Önök általam léteznének. Én, aki a bölcsességről, annak határtalanságáról aligha tudhatok bármit, hogyan is képzeltem, hogy majd arról éppen Önökre vonatkozóan megnyilatkozhatnék, tehát kérem, a kijelentést, tudniillik az Önök határtalan tudására vonatkozóan, mint tőlem származót, ne vegyék figyelembe, azaz hogy éppenséggel vegyék, de ne oly módon, mintha én venném a bátorságot, és nemkülönben a jogot arról ítékezhetni, hogy az Önök intellektusa, tapasztalata, műveltsége és empátiája, melyet szívesen nevezek bölcsességek együttesen, milyen is volna, hanem csak oly

módon tekintsék, mint egy ostoba ember ügyetlen hangú nagyrebecsülésének megfogalmazását az Önök irányába. Mert hiszen hogyan jöhetnék ahhoz, hogy az Önök bölcsességét egyáltalán méltatni merjem, micsoda önteltség volna ez egy olyan balgától, mint amilyen én vagyok, azt föltételezni, hogy ha föl nem is ér, de fölláthatni fölláthat odáig, ahol az Önök bölcsessége szétterülve sugároz. Ebből is láthatóvá válik az Önök számára balgaságom, sutaságom, ama fennsíkról nézve lefelé, mint azt fentebb már írtam, az tehát, hogy megszólítani Önöket aligha volna és lehetne bátorságom. Hiszen, ahogyan ez világos lehetne számomra, ha ostobaságom és ebből fakadó bátorságom nem vette volna el a belátás józan képességét, Önök nem tudnak, hogyan is tudhatnának létezésemről, és ha mégis hallottak volna már felőlem, ami a számomra igazán megtisztelő, mi több, hízelgő és szívet dobogtató érzés, még úgy is, ha csupán elképzelem, hogy Önök tudhatnak a létezésemről, hogyha tehát mégis hallottak felőlem esetleg, mit is számítana az Önöknek, látszani pedig ugyan minnek is látszana onnan, ahonnan Önök tekinthetni tekinthetnek a világra. Ám ilyenkor, képzeletben nem állhatom meg, hogy ne fogalmazzam tovább ezt az álmot, talán inkább vágyálmot, amely így már, továbbírva nem is vágynak, hanem határozottan ostobaságnak tűnhet fel Önök előtt, ostobaságom újabb ékes bizonyítékának, még úgy is, hogy az Önök bölcsessége előtt bizonyítás nélkül is megmutatkozik az én ostobaságom, tehát hogy azt képzelhetem, hogy Önök nem csupán tudnak rólam, hanem konkrétan talán arról is hallottak, mit csinálok. Esetleg – és tudom, hogy ez most már az álmok és az ostobaság végleges birodalma, a valóságnak ehhez semmi köze nem lehet, ez a képtelenség maga – az is lehetséges, hogy találkoztak valamely munkámmal, mi több, talán az megragadta az Önök képzeletét, és beköltöztek egy pillanatra abba a világba, melyet én teremtettem, bár világos a számomra, hogy teremtésnek mondani azt a farigcsálást, sőt, és engedjék meg, hogy alászálljak olyan világokba, melyeknek nyelvét Önök aligha értik, azaz, megint ne értsenek félre, bizonyonnyal értik, hiszen Önök mit ne értenének, hanem inkább nem használják. Hogy szerény személyem nem teremt, az bizonyos, onnan, ahonnan Önök rám esetleges pillantást vetnek, inkább farigcsál, amiként írtam az előbb, ekecsöl, ami még igazabb arra a nevetséges és Önök által tény szerint nem ismert tevékenységre, és annak megmutató, látható eredményeire, amelyet munkának neveztem imént, hogy tehát Önök az Önök által teremtett világból, melyet Önök méltán neveznek a valóságnál is igazabb valóságnak, hirtelenjében és átmenetileg átköltöztek oda, az enyémbé, amely az Önök által teremtett valósághoz nyilvánvalóan nem mérhető, hiszen az Önök valósága mindannyiunké, továbbá örök, az enyém meg csak az enyém és pillanatnyi, és az is a maguk valóságában van, benne foglaltatik az Önök által éltetett valóságba, hiszen valójában Önök adták nekem annak a lehetőségét is, hogy álmodhassak valamit az Önök világába, nekem szabad helyet, kis üres helyet hagytak, annyit, hogy legalább megszólíthatom Önöket annak apropóján, hogy csalfa képzeletemben feltételezhettem az Önök rám vetett tekintetét, és abban a tekintetben alkotásom átmeneti felfényesedését. Ezt is az Önök bölcsességének bizonyosságaként látom, és nem a magam dicsőségének, hiszen nem én érdemeltem ki az Önök tekintetét, hanem éppen az Önök tekintete teremtett meg engem, szóval ez az Önök bölcsességének bizonyossága, miközben ne értsenek félre: nem

szükségeltetik ezt a bölcsességet igazolni, hiszen Önök bíznak bölcsességükben, és mivel Önök bölcssek, hogyan is lehetne megkérdőjelezni egyáltalán saját bölcsességükbe vetett megalapozott bizalmukat. Hiszen ki volna közelebb az Önök bölcsességéhez, mint éppen Önök, és mi állhatna jobban egyben Önökkel, mint az Önök önnön bölcsessége. Valójában tehát az én együgyűségem, sutaságom nem is Önökhöz, hanem az Önök bölcsességéhez fordul, hiszen nem kívánok oly ostobának tűnni, hogy összekeverném a bölcsességet a bölccsel, miközben nem is állítanám, hogy Önök külön állnának bölcsességüktől. Semmiképpen nem kibebívtam az Önök érdemét abban, hogy ezt a bölcsességet Önök teremtik, őrzik és hordozzák, tehát hogy félre ne értsenek, nem kétely, kérdés húzódik meg kijelentéseim mögött, miszerint kik is volnának Önök a bölcsesség nélkül, mert még csak feltételezni is azt, hogy Önök kevesebbek annál, mint aminél annyival többek, balgaság volna, és én ismerem jól ezt a balgaságot, az én balgaságomat, melyhez oly közel állok, amennyire Önök a maguk bölcsességéhez. Valójában úgy is mondhatnám, hogy nem én szólok Önökhöz, hanem az én balgaságom beszél most az Önök bölcsességéhez. Ám ha úgy van, amiként azt az Önök bölcsessége hangoztatja, hogy a balgák oly balgák, hogy önnön balgaságukat elfogni képtelenek, a bölcs szerénysége pedig abból fakad, hogy éppenséggel tudomása van arról, hogy a világból mennyi mindenhez nincsen hozzáférése, akkor tehát, és bízom benne, nem elhamarkodott és ostoba a következtetés, melyet éppen az Önök bölcsességének köszönhetően vél érteni az én balgaságom, éppen a legbalgábbnak tűnik bölcsességnek az ő balgasága, míg a legbölcsőbb az, aki kétellyel kel és fekszik nap nap után, saját bölcsességét illetően. Így tehát én Önöket a legbalgábbnak kell, hogy lássam, hiszen bölcssek, én magam pedig legbalgább vagyok, ily módon magamat tévedhetetlennek ismerem, és hogy én Önöket mint bölcsket szólítom meg, és Önök rám úgy tekintenek mint ostobára, abból az következne, hogy én Önöket mélyen sértem meg, tudom, mintha megvetném Önöket, mintha gúnyt űznék Önökből. Ezért lett volna illendő Önöket, hogy legnagyobb tiszteletem megmutatkozhassék az Önök irányába, ostobának neveznem. Ekkor és csakis ekkor várhatnám az Önök megbecsülését és elismerését annak tudatában, hogy tanaik szerint járva el nem ismerem rá önnön ostobaságomra, és így Önökhöz, mint balgákhoz szólok, míg Önök méltán nyugtázhatnák tanaik igazát azzal, hogy a balgák tehát tényleg bölcsnek látják önmagukat, és a bölcsket ostobának. Gondolatmenetemből tehát az következik, hogy nem csupán megsértettem Önöket azzal, hogy bölcsnek ismertem fel Önöket, hanem továbbmenve, a magam ostobaságának belátásával az látszhat feltételeződni, mintha magam is bölcsnek gondolnám magamat, azzal bizonyítva éppen Önök előtt ezt, hogy ostobaságomat felismerni és föltárni Önök előtt nem átalom, mi több, mintha még büszkén kérkednék is azzal, hogy furfangos módon bizonygatom ostobaságomat, újra és újra azt vágva az Önök arcába, hogy én magam bölcsnek hiszem magamat. Nem az Önök mélységes megvetése és megsértése ez? Talán azt gondoltam volna, hogy az Önöknek írt soraim esetlegesen megingatják Önöket abbéli meggyőződésükben, hogy Önök Önök? Hiszen Önök éppen azért oly bölcssek és Önök, hogy ráismerjenek kisdéd játékaira egy olyanoknak, mint én, és ennek a provokációnak első mondata Önök előtt már akkor leleplezve árválkodott, amikor én még le sem írtam a továbbiakat. De higgyék

meg, nem provokáció ez, nem is pökhendiség, önteltség, és talán nem is ostobaság – bár ha valaminek, inkább látsszék ez utóbbinak, mintsem az előzőeknek –, hanem elárvultságom, bizonytalanságom, kétségem ide helyezése, ide, erre a papírlapra, ide, ezekre a szavakra és mondatokra bízva mindent, és a szóközökre, ahol aztán tényleg fölfehérlik a papír, úgyhogy nem is így mondanám, hanem inkább úgy volna helyesebb, ha azt képzelném arról, amit Önök csak legmerészebb álmaimban látnak, tehát az Önök valóságában ez csak azért létezhet, mert én éppenséggel itt az álomról fecsegek, az álomról, amelybe mintegy beleálmodtam Önöket, hogy egy tegnapi újságpapírba lenne belehajtva kenyér, szalonna, hagyma, és ezt képelem én az Önök uzsonnájának, és amikor kicsomagolják a kenyeret, szalonnát, hagymát, még úgy is, hogy biztosan nem hagymát, inkább paprikát vinnének magukkal, mert bölcsességük arra is tekint, hogy megszólalásukkal ne terjengjen azonmód hagymaszag, és esetlegesen nem is paprikát, amely ártalmas gázokkal tölti fel az éhes testet, hanem paradicsomot csomagolnának, amely viszont kétségtelenül savat csinál még a legbölcsebbek gyomrának is, szóval oly tudatlan vagyok, hogy valójában kenyér és szalonna mellé zöldséget csomagolni még képzeletben sem mernék, hogy tehát akkor az asztalra, a meleg tenyerükre vagy a puha ölükbe terített konyharuhán volna kiterítve az Önök uzsonnája, és a zsírfoltos papírlapon egy-egy szó kivehető volna, az én hiúságom szavai, és arra Önök felfigyelnének, ahogyan kissé előredőlve, vagy nem is, inkább a papír fölé hajolva egyet-egyet jóízűen harapnának.

Augusztus

*Van egy már teljesen barna lombú fa a kertben
mondják beteg azért de akkor is barna
és a legkisebb légmozgásra is
leperereg róla néhány lassú levél*

*Ha itt lesz az igazi ősz
senki sem veszi majd észre
De most ő a legkülönlegesebb fa
az intő jel még néhány
rekkenő héten át*

Hófehér karosszéria

*Ma elgázoltam egy galambot
esélyem sem volt kikerülni
belém nyilallt a halálos koppanás
valahol onnan előlről*

*Nem hinném hogy direkt öngyilkos
akart lenni bár vad elszánással
repült a kocsi elé vajon mit látott meg
élete utolsó előtti pillanatában*

*Van-e valami szimbolikus ebben
galambot gázolni a Rákóczi út
és Irgalmasok utcája kereszteződésében
amikor zöld a lámpa*

*Aztán megszemléltem az autó elejét
de a galamb vére nem vált ki
a temérdek bogár maradékából
amik szintén tucattával kenődnek szét
az amúgy hófehér karosszérián.*

Régi szemüvegek

Matrjoskababa-szerű ez a felfedezés
Belépek a régi házba
Belépek a régi szobába
Odalépek a régi szekrényhez
Kihúzó a régi fiókot
egymás hegyén-hátán a régi szemüvegtokok
s bennük a régi szemüvegek
Ahogy egyiket a másik után
veszem elő felrémlik régi arcom
a tükröből de inkább a fényképekről
ezek a szemüvegek voltam én
mind én voltam egykor
homályos és karcos a szélén kicsit
megzöldült üvegükön át láttam
a világot a gyerek születését a monacói
nagydíjat meg az összes reggelt és estét
mind elmúlt majd ezek a szemüvegek
is elmúltak és ide kerültek a mélybe
Az egyiket felveszem nem jó már
gyengén homályosan látok vele
hát visszadugom a tokjába
Visszatolom a fiókot
háta fordítok a szekrénynek
kilépek a szobából
kilépek a házból
hunyorogok az augusztusi fényben
szinte megvakít olyan erővel tűz a nap

Őszi szék

Az őszi szék a nyári szék folytatása és emlékezete
még ott terpeszkedik rajta a dögmeleg
karfáján a tenyér izzadsága lábain a kisült kert pora
súlyként viseli magán a bizakodó hajnalokat
a lihegő délutánokat és a tunya estéket kabócastul
Az őszi szék mégsem csak a múlt
jelene van és némi jövője
mostantól eső veri majd nedves levelek tapadnak

*a támlájára és az ülőkéjének léceire
esetleg fázósan beleereszkedünk egy napos órán
pokrócba bugyolálva teát szürcsölgetve szertartásosan
aztán már ehhez is túl hideg lesz
csak az ablakból nézzük és azon morfondírozunk
le kéne festeni persze nem most majd tavasszal
hiszen nyáron ebben szeretünk ücsörögni a leginkább*

K U P I H Á R   R E B E K A

Jézusnak öltöztem

*pedig akkor még a Miatyánkot
sem tudtam hibátlanul.
a demokratikus szavazás alapján
én vihettem haza a nagytáblás milkát,
még egy felügyelő tanár is gratulált.*

*másnap persze mehettem az igazgatóiba.
de a felismeréstől és nem a félelemtől remegtem
a bőrrel párnázott ajtó előtt,
ítéletre várva.*

*a filcborosta még halványan a bőrömön,
és mellkasomban a leszorított ragyogás,
hogy bármi is következik,
a te fiad,
a te fiad,
a te fiad
vagyok.*

girl in grün

*a nyakadban apró pajzs,
az enyémben kereszt.
nem ismered fel Máriát a szentképeken,
nekem pedig fogalmam sincs arról, mit csinál egy sámán.*

*hibás szórenddel vallok szerelmet,
míg te a szemüvegeddel hadonászva
magyarázol kantról,
egy rögtönzött nyelven,
amit csak ketten beszélünk,
erős akcentussal.*

*de elég a kézfejedre gondolnom,
hogy az alhasamtól lefelé
zuhanni kezdjek
valami irányába,
ami annyira izgató,
mintha sosem teljesülhetne be,
és annyira elkerülhetetlen,
mintha már megtörtént volna.*

intimissimi in aeternum

*öltözl. a mellkasod
kamaszosan lapos.
fogmosás közben odahúzlak az
egész alakos*

*tükör elé. pirulva nevetünk,
mint gyereklányok.
rajtad csipkés, rajtam
lézervágott*

*fehérnemű. beszél a bőrünk,
négy világszép mell.
Isten csodál, dönt.
így támaszt fel.*

A világ legjobb kereszténye

*Negyven évig palackozta a szeszesitalokat.
A színesekkel vigyázni kell, mondja
a karácsonyi vacsoránál, koccintunk
egy feles gyömbérkeserűvel, lehúzza,
hú basszameg, aztán imádkozni kezd.*

*A világ legjobb kereszténye örül
a salátalevesnek és a tepertős pogácsának.
Telefonál a választások előtt: tudom-e,
Isten akkor is szeret, ha nem a megfelelő
helyre teszem az ikszet. Hitvita helyett*

*az időjárásról meg az ágyások mélységéről
kezdünk beszélgetni. A világ legjobb
kereszténye megbecsüli, percekgig
simogatja az alig használt szalvétát,
majd táskájába teszi. Rokonai fényképe*

*születésük sorrendjében kiakasztva.
A falon függő Mária-képet az előző
esperestől kapta ajándékba. Ha ránéz,
szép az öregkor, mondja, de ezen kívül
mit csináljon. A világ legjobb kereszténye*

*szörnyülködik a híreken, aztán
meghallgatja az Egri rádióban a déli
szentmisét. Nehezebb napjain még
akkor is elsírja magát, ha a szomszéd
virágairól beszél. Mert szép az öregkor,*

*de ezen kívül mit csináljon? A világ legjobb
keresztényét egyedül az különbözteti meg
a világ más legjobb keresztényeitől, hogy
a vége felé haladva egyre inkább
képes magát is feloldozni.*

Az egyik kedvenc saját versem

*Termékeny erőlködés eredménye.
Előtte Keményt olvastam meg Petrit,
valamit kezdeni akartam a formával.*

*Az addig komfortos narratív kereteket
szétziláltam, de csak annyira, hogy
a versbeszéd még követhető legyen.*

*Működőképes anaforás szerkezet,
hosszú, köznyelvi cím – magamtól
váratlanul nagy és impozáns tétek.*

*A tördeléssel is sokat bíbelődtem,
mert néhány éve egyik pályatársam
azt mondta, aki a sorok végén névelőt,*

*kötőszót hagy, dilettáns, és ez a
mondat végig a fülemben csengett.
Aztán megjelent, közölte az egyik*

*jelentős havilap, amely része a nagy
triónak, legalábbis a szerkesztő ezt
mondta. A kritikusok és idősebb*

*szerzők, akiknek elküldtem, szeretik,
minősítése A+, itt-ott azért mindenki
módosítana. Anyámat meg, ahogy*

*mondani szokta, rázza tőle a hideg.
Ha meg kellene nevezni, például egy
váratlan ismerkedés során kedvenc*

*saját versemet, valószínűleg az lenne
az. Termékeny erőlködés eredménye, és
valamit a formával is kezdeni tudtam.*

János vitéz

Második fejezet

*Forog az öreg Föld éjjekete úrben,
Egyik orcájával sötétbe merülten.
Másik fele fényben: vajon honnan kapja?
Hinti rá világát a Magyarok Napja.*

*Jut e nap fényéből mindegyik országnak,
Azért hívják mégis Magyarok Napjának,
Merthogy csak ott fénylik legszebben az égen,
Hol a magyar nép áll őségen ősrégen.*

*Ötet cirógatja, ötet dédelgeti,
Hinti sok finom D-vitamint neki;
Ettől olyan selymes a magyar arc bőre –
A Jóisten ránéz, s jobb a kedve tőle.*

*Hanem hogyha lehet, még jobb kedve lesz tán,
Ahogy végigtekint a hatalmas pusztán:
A Magyarok Napja, minden fények atyja
Forró csókjaival pont telibe kapja.*

*Hol a délibábbal tündérlik a határ,
Ott fészkel a vércse, ott bolyong a betyár.
Fönn a kéklő égen vándorútját járja
Jegenyék csúcsán a felhők karavánja.*

*Délidőben buzgón tilinkóz a pásztor,
Szívének nótáját elpróbálja százszor.
Százegyedjére már sikerül is félig.
Vadvizek tükrében kócsag szárnya fénylik.*

*Örül a Jóisten, kedvét leli benne,
Hogy a magyar pusztát tágnak teremtette.
Tágnak teremtette, dejszen helyigényes:
Ott legel a gulya, ott porzik a ménes.*

Ott tolong, kolompol a birkáknak nyája,
Két deli szép juhász ballag a nyomába'.
Különös látvány e két juhász szerfölött:
Huszárcsákó billeg a subájok fölött.

Egyikük idősebb, szép szál öregember,
Tereli a nyáját higgadt türelemmel.
Hanem az ifjabbik – oly ismerős nékem!
Láttuk már őkelmét ezen a vidéken.

Kukoricza Jancsi, ő az, nem más bizony!
De mire föl ez az ambivalens viszony?
Mért ily sajátos az egyenruhájuk?
A huszárcsákóhoz hogy passzol subájuk?

Nos, a derék gazda Jancsít rábeszélte,
Álljon be az ország dicső seregébe,
Ám hogy mégse egyék oly forrón a kását,
Eszesen terelte tervének folyását.

Minden befolyását, lám, latba vetette,
Hogy úgy zupáljon be Jancsi a seregbe,
Ne töltse napjait őrésben-haptákban,
Hanem kezdjen mindjárt rögvést a hadtápban –

Lennének ott neki érdekeltségei,
Pont ahogy az ember azt úgy elképzeli;
Hát fogadott fiát e bizalmas posztra,
Mint Toldi a bikát, odapasszírozta.

Így Jancsink számára a katonaelet
Nem dicső csatáké, hősi tetteké lett.
Azon buzgólkodik, min eddig is fáradt:
Terelgeti egyre a kincstári nyáját.

Ballag a roppant nyáj, panaszosan béget,
Botozgatják sűrűn a szolgálat végett
Egyik laktanyából másik laktanyába,
S nem oldódik Jancsi szívének magánya.

Sorsa továbbra is úgy folyik, mint rég folyt:
Ráborul a ménkű, vigasztalan égbolt,
Hogy minden lépéssel bánatát növesse,
Messze falujától, Iluskától messze.

Mert indulás előtt, az utolsó estén
Megállt ablakánál, Iluskát keresvén,
S kezét hátratéve, szemét tartva rajta,
Ilyetén szavakra nyílt Jancsi ajka:

„Szívemnek gyöngyháza, lelkem Iluskája,
E kép helyzetemet híven illusztrálja:
Ha látsz egércsapdát háztartási boltban,
Egy bús pillanatra emlékezz meg rólam.”

„Most hát, Jancsi lelkem, eredj, ha menned kell!
A Jóisten tesztel ezzel a helyzettel.
Ha látsz művirágot halboltkirakatban,
Bús életem képit pillantsad meg abban.”

Hiába nyílt ajka további panaszcra,
Mert ablakát ekkor egy zord kéz be... (csukta),
Majd a megtört szívű árvát mostohája
Gyorsan beterelte a pink lányszobába.

Így vett szegény Jancsi búcsút Iluskától,
Csak amúgy röptiben, mint levél az ágtól,
Búcsúzó szavuknak más tanúja nem volt,
Csupán fejük fölött a magenta mennybolt.

Van tehát Jancsinknak utjában két társa:
Egyik a búbánat, amely szívét rágja;
Másik a barátság, melyet szíve táplál:
Bajtársa, Bem apó, a vén vicekáplár.

Derék számadó tiszt, Lengyelhon szülötte,
Istápolja Jancsit, örködik fölötte.
Bízvást beavatja ezernyi fortélyba,
Mindegyik tanácsa értékes portéka.

A Kozmosz Könyvére ő tanítja társát,
Ő mutatja meg a csillagok járását;
Ő tartja számon, hogy egy-egy laktanyának
Húsos avagy zörgő csontú juhok járnak.

Istápolja Jancsit, támaszt nyújtva neki,
Amiként a nyáját, pont úgy terelgeti.
Mennek a végtelen pusztán, polák-venger:
Macskabajszú ifjonc, snájdig öregember.

„A MITOLÓGIA SZÖVETÉNEK NINCS SZEGÉLYE”

Kerényi Károly a pécsi bölcsészkaron

A korábban írt pécsi tudósportrék esetében a rendelkezésemre álló szakirodalom, ha hiányokkal is, többnyire megfelelő kiindulási alapot kínált, és elegendő információt biztosított ahhoz, hogy hiteles, a pécsi bölcsészkar professzorainak tablójába illeszthető, összefoglaló jellegű arcképek készülhessenek, jóllehet kiegészítő kutatásokra azért többnyire szükség volt. Ezúttal viszont a forrásul szolgáló tanulmányok ritkán tapasztalható bőségének zavarával küzdöttem. Nem pótlásra, inkább válogatásra volt szükség. A rendelkezésre álló anyag gazdagsága és sokrétűsége, ezt könnyű belátni, természetesen fakad a témául választott tudós európai tekintélyéből, valamint az általa művelt diszciplína, az ókortudomány nemzetközi jellegéből. Én viszont nem vagyok ókortörténész. Kerényi Károly műveinek bibliográfiája, németül írt műveinek sokaságával, már eleve tiszteletet parancsolt iránta, és mértéktartó óvatosságra intett engem, mint vele – irodalomtörténészként – foglalkozni szándékozót. Ennek jeleként szűkre vontam dolgozatom határait. A műhelymunkában természetesen a teljesség igénye vezetett. Kerényi műveinek számtalan tanulsággal szolgáló és nem kis élvezettel járó végigolvasása, s a rá vonatkozó szakirodalomnak a lehetőség szerint gondos áttekintése jó néhány hónapomat vette igénybe. Aztán fájdalmas művelet következett: a válogatás, a tágabb témaválasztásból adódó szelekció szükségessége. Ez a tanulmány része a huszadik század első felének pécsi irodalmi műveltségéről készülő könyvemnek, e portré arányait ehhez a nagyobb egészhez kellett igazítani. Segítségemre volt az a körülmény, hogy Kerényi életrajzát éles cezúra bontja két szakaszra. 1943-ban Svájcba költözött, ahol tudományos tevékenysége tovább gazdagodott, de pályájának ezzel a szakaszával nem foglalkozhatom, s figyelmemet arra a hat évre (s ennek előzményeire) összpontosítom, amikor ő a pécsi Erzsébet Tudományegyetem professzora volt. Ez felelt meg munka alatt lévő könyvem koncepciójának.¹

¹ Kerényi Károly 1897. január 19-én született a többnemzetiségű, akkoriban nagyrészt németek és magyarok, kisebb részt románok és szerbek által lakott Temesváron. Még gyermekkorában Aradra került, e városban érettségizett 1915-ben. A budapesti egyetemen folytatta tanulmányait, itt doktorált 1919-ben klasszika-filológiából. 1920-ban latin–görög szakos tanári oklevelet szerzett. Ezután majd’ tíz évig középiskolai tanár a fővárosban. 1927-ben Tübingenben megjelent *Die griechisch-orientalische Romanliteratur...* című dolgozata, amely felhívta rá a tudományág művelőinek figyelmét. 1926-ban egyetemi magántanár lett Pesten, s az *Egyetemes Philológiai Közöny* társszerkesztője. A Stemma-kör szellemi vezetője, amelynek tagjai, többek között, Szerb Antal, Dobrovits Aladár és Dömötör Tekla. 1934-ben a klasszika-filológia, illetve az ókortudomány professzora lett a pécsi egyetemen, ahol a bölcsészkar megszűnéséig, 1941-ig vezette az Ókortudományi Intézetet. Ez idő alatt szerkesztette és fontos tanulmányokkal gazdagította a *Sziget* című időszaki kiadvány három kötetét, valamint az *Officina Kétnyelvű Klasszikusok* sorozatot. 1941-ben Pécsről Szegedre került, majd 1943-ban Svájcba költözött. Intenzív levelezést folytatott Thomas Mann-nal. 1946-ban az MTA levelező tagjává választották. Ettől a címétől a kommunista fordulat után megfosztották, de a rendszerváltás után akadémiai státusát posztumusz helyreállították. 1948–1966: a zürichi Jung-Institut munkatársa. Tagja lett a Norvég Tudományos Akadémiának

Az ily módon keretek közé foglalt portrénak a megrajzolását Kerényi személyiségének, a Kerényi-jelenségnek a felvillantásával kezdem. Azaz, ahogyan tanítványainak emlékeiben ránk hagyományozódott. Mondják akarta, hogy lila pulóvert viselt, mert mellőzni akarta az akkor divatos színskálát. Dömötör Teklától tudjuk, hogy a híres pesti és pilisi kirándulásokon görög és latin klasszikusokat szavalva barangolt. Péntek esti egyetemi előadásait valóságos legendakör övezi. Ennek néhány mozzanatát emelem ki Szilágyi János György segítségével.² Egyik tanítványa, Brelich Angelo ezt írja róla: „Előadásai bizonyos értelemben mintegy fellépések voltak, akár egy zenészé vagy előadóművészé, de érezni lehetett, hogy szerepét valóban mélyen átélte.” (A fentebb említett lila pulóver ezek szerint egy tudatosan választott jelmez része volt, a hegyi ösvényeken előadott versek pedig olyan színpadi cselekvések, amelyek önfelmutatásként szolgáltak.) „Lelkesült volt, a szó legjobb értelmében, és ezt a lelkesültséget át tudta vinni hallgatóira is. A görög

vallás, amelyet óráról órára mintha ott fedezett volna fel, mindenki számára felfedezés lett. A vallásnak, amelynek szokásos fogalmát élesen vitatta, soha nem sejtett mélységeit tárta fel. De Kerényiben az is lenyűgöző volt, hogy élő emberként, egy átélt kultúra birtokosaként viselkedett.”³ Devecseri Gábor szerint „Kerényi péntek esti órái *jelképesen* éppúgy a frissebb levegőt őrizték abban a világban, mint Kútvolgyi úti lakásának kertjében ókortudós köre, a Stemma, vagy mint *valóságosan* kirándulásai egyre bővülő tanítványi körével”.⁴ Szerb Antal pedig így látja őt: „Egyetemi oktatásunkban, amely a normálisnál is iszaposabb és élettelenebb, tudományos világunkban, amely az aggkori végelgyengülés jeleit mutatja, Kerényi az újszerű szín, az eleven gesztus, a teremtő nyugtalanság.”⁵ Somlyó György *Árnyjáték* című regényében a Kerényi-jelenséget idéző professzor „galambósz hajával és fénylőn ifjú arcának ellenállhatatlan szubjektivitásával” nyűgözi le hallgatóit, akár Catullust interpretálja, akárha egy ós-itáliai halálment ábrázoló etruszk sírkőről beszél. Úgy dolgozott, „mint a művész, és nem úgy, mint a tudós. Ami nem akadályozta meg, hogy egyike legyen azoknak, akik szemünket az igazi tudományra felnyi-

---

(1961), s az uppsalai egyetem teológiai karának díszdoktori címével tüntették ki (1963). 1973. április 14-én halt meg Svájcban. (Árkay László: Kerényi Károly – ember és tudós. In: *Kerényi Károly és a humanizmus*. Zürich, Svájci Magyar Irodalom- és Könyvbarátok Köre, é. n., 7–15. A továbbiakban KKH.) Kerényi életrajzát, személyiségének képét fontos információkkal gazdagítja leánya, Kerényi Grácia részint közös úti élményeik felidézésével, részint szellemesen megírt, ironikus életrajzával. Ez utóbbit *Kiterítve* címmel közölte *Csupa boldogság* című kötetében (Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 187–195.), útirajzai pedig megtalálhatók *Utazás (Romok, színek, madarak, Görögország)* címmel a *Vigiliában* (1972/11, 764–772.), illetve *Topográfia* című könyvében (Bp., 1976, 40–45.)

² Szilágyi János György: Kerényi-év, 1977 – „Religio Academici”. In: *Mitológia és humanitás. Tanulmányok Kerényi Károly 100. születésnapjára*. Bp., Osiris Kiadó, 1999, 12–27., 37–45. (A továbbiakban MH)

³ Szilágyi MH 37.

⁴ Szilágyi MH 39.

⁵ Szilágyi MH 40.

tották”.⁶ „A megszállottság, az ihlet hajtja” – ezt már Dömötör Teklától idézem, Kerényi tanítványától és a Stemma-kör krónikásától –, „de hogy hová, merre, abba már neki is van beleszólása. Ilyesfajta tudós volt Kerényi is, egyeseknek kiváló klasszikafilológus, másoknak értelmiségi vezető, ismét másoknak némileg fellengző különc; látszólag pedig egy harmincnégy éves, sovány, görög–latin szakos tanár, nős, két kis leánygyermekkel, és ott lakott egy Margit körúti bérkaszárnnyában.” Táltos volt, írja Dömötör Tekla emlékezése summájaként, és hozzáteszi: „ő volt ifjúságunk vezércsillaga, főleg az 1930-as években”.⁷

Kerényi tudományos portréjához nem tartoznak hozzá azok az ifjúkori versek, amelyeknek a javát két kéziratos füzet, a *Csokrocška* és a *Terpsikhorém* tartalmazza, s amelyeket Fáj Attila közölt a tudós recepciójával foglalkozó tanulmányának a függelékeként.⁸ Viszont a tágabban felfogott Kerényi-jelenséget mégiscsak gazdagítják ezek a szövegek egy-egy kevésbé ismert karaktervonással. E versek közül az *Akácágacsokról* című szöveget idézem.

Kezemben hordtam az illat kelyhét,
Akácvirágos május mézes terhét,
Kezemben hordtam, s elfeledtem.
Honnan az édes üdítő jó szag,
Mind kerestem,
Miért nem az enyém
A titkos szépségek egén
Egy csillag? –
Elmélkedtem.
S ha bírni nem a sorsom,
Mi a fény, az élet, az illat,
Mért is sejtem?
Kezemben hordom
Az élet teljét,
Akácvirágos május mézes kelyhét,
Kezemben hordom,
S mindig elfelejtem.⁹

A szöveg mindössze egy impresszió, s egy hozzá simuló gondolat kifejezése. Arról szól, hogy az érzékek is felejtenek, nem csak a gondolatok. A múlt idejű igék jelenbe vetítése állandó folyamattá emeli az érzéki benyomások elvesztésének, s az ebből fakadó örök hiányérzet bánatos tapasztalatát.

A lírai kiterő után (egyébként Kerényi munkáinak mindig érezhető egy hol rejtőzködő, hol előbukkanó s nyíltan megmutatkozó költői hangoltsága) most a Kerényi-jelenség tudósi lényegét próbálom megközelíteni. Persze, ez sem nélkülözi a személyes bélyeget, mert kutatói ars poeticáját leánya, Grácia kérdésére („Mondd, apu, mi a főfoglalkozásod?”) válaszolva fejt ki: „a főfoglalkozásom a görögség tudománya” – mondja, majd így folytatja feleletét: „A mitológiával foglalkozás azt jelentette számomra, hogy úgy, ahogy a görögség önmagát nem értette meg másként, mint a saját mitológiáján keresztül, próbáljuk megérteni a görögöket ugyanezen keresztül. [...] A görögök megértése az emberiség megértése szempontjából fontos. [...] a görög mitológiában én egy bizonyos fajtájú embertant láttam.”¹⁰ Az egzisztenciális ókortudománynak nevezett diszciplína lényegéhez jutottunk. Kerényinél

⁶ Somlyó György: *Árnyjáték*. Bp., Magvető Könyvkiadó, 1977, 196–199.

⁷ Dömötör Tekla: *Táltosok Pest-Budán és környékén*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987, 41–103.

⁸ Fáj Attila: Kerényi Károly hatása a hazai és a nyugati magyar írókra. KKH 38–63.

⁹ Uo., 48–49.

¹⁰ Kerényi Grácia: Amit Kerényi Károly mond. *Vigilia*, 1971/2, 124–126.

ugyanis az istentan lényegében embertan, a valódi mítosz az ember mítosza, mert a görög istenek voltaképpen lelki realitások. 1943-ban erről így írt Fülep Lajosnak: „Ahová a görög-ség kutatójának el kell jutnia, s ahová a vallásos, az abszolútummal meztelenül szembenálló ember megértésének el kell vezetnie: az ember megértése. Mint tudomány: az antropológia, minden eddig antropológiának nevezett tudománytól függetlenül az emberség csupasz talajára lépítve. Ehhez kell eljusszon minden igazán humanisztikus törekvés...”¹¹

Amikor a pécsi egyetemen szóba került Kerényi professzori meghívása, már jelentős munkásságot tudhatott magáénak. Pécssett nemcsak neki hírnevet szerző regénytörténeti tanulmányát ismerhették (amelyet Thomas Mann is nagyra becsült), de olvashatták a kevésbé ismert pályakezdő, *Görög tragédiánk* című dolgozatát is, amely a magyar irodalom egyik elfelejtett remekét, Ungvárnémeti Tóth László *Nárciszát* interpretálja.¹² Rámutat, hogy a klasszikus görög irodalomra asszociáló motívumok ellenére az ihletforrás sokkal későbbi; ez a kiváló mű, amelynek szövege teleszivárgott bukolizmusokkal, voltaképpen a pásztorjáték műfajának kontextusába helyezendő, a benne szereplő kardal is Metastasiót idézi. Éppen ez által fejezheti ki egy modern, újkori lélek magányos vergődését.¹³

A pécsi egyetem vezetői tudták tehát, hogy kit hívnak meg, de ő még nem ismerte az itteni viszonyokat. Röviden felvázoljuk ezt a közeget, sok egyéb forrás felhasználása mellett főként Havasréti József,¹⁴ Weiss János¹⁵ és Csibi-Fekete Ágnes¹⁶ kutatási eredményeire támaszkodva.

A pécsi egyetemen 1923-ban két ágon indult a klasszika-filológia-oktatás: latin és görög ágon. Az intézmény lehetőségeit és a hallgatói érdeklődés alakulását figyelembe véve Halasy-Nagy József professzor és Weszely Ödön dékán azt látta helyesnek, hogy a görög filológia helyett inkább egy másik irodalomtörténeti tanszéket hoznának létre. Thienemann Tivadar pedig azt javasolta, hogy a megüresedett görög filológia helyére ókori történeti tanszék létesüljön. Gyomlay Gyula professzor viszont igen fontosnak tartotta a klasszika-filológia megüresedett ágának betöltését. Erre a feladatra szemelték ki Kerényi Károlyt. Kerényi 1926-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemen a görög-római vallástörténet magántanára lett, akinek fentebb már szóba hozott 1927-es *Die griechisch-orientalische Romanliteratur...* című műve nemzetközi ismertséget szerzett, aminek következtében az *Egyetem Philosophiai Közöny* társszerkesztője lett. Kerényi pályájának további alakulását a klasszika-filológia feladatkörével kapcsolatos vita függvényében lehet követni. Moravcsik Gyula magyar célú felfogásával szemben ugyanis Kerényi – mint azt *Klasszika-filológiánk és a nemzeti tudományok* című előadásában (s ezt követően máshol is) – hangsúlyozta, hogy az ókortudomány a jelen megértésének és megváltoztatásának eszköze, ezért a nemzeti tematikánál tágabb horizonton művelendő. Ezt nevezte „az antikvitással való összenövésnek”. E felfogást képviselte Pécssett. Kerényi ezzel az elképzeléssel lett 1934-ben az Erzsébet Tudományegyetemen a klasszika-filológia professzora. (1934-től nyilvános rendkívüli, 1936-tól nyilvános rendes tanár címmel.) Pécssett hat évig tevékenykedett, a bölcsészkar sajnálatos megszűnéséig. Az általa vezetett Ókortudományi Intézet a tudományág második ágának (a görög ágának) módosult pécsi utóda lett. Az 1938/39-es tanévben Kerényi a bölcsészkar dékánja, majd dékánhelyettese volt. Tettyei otthonában gyakran

¹¹ Lackó Miklós: Előszó. In: Thomas Mann – Kerényi Károly: *Beszélgetések levélben*. Bp., Gondolat Kiadó, 1989, 14–15.

¹² Kerényi Károly: *Görög tragédiánk*. *EPhK* 1918, 42–51.

¹³ Nagy Imre: *Ágistól Bánkig. A dramaturgia nyelve és a nyelv dramaturgiája*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 2001, 205–219.

¹⁴ Havasréti József: Kerényi Károly és a pécsi egyetem. *Jelenkor*, 1997/9, 901–905.

¹⁵ Weiss János: Adalékok a pécsi bölcsészkar történetéhez. *Jelenkor*, 1997/9, 906–914.

¹⁶ Csibi-Fekete Ágnes: Kerényi Károly és a pécsi ókortudomány az 1920-as és 1930-as években. *Ókor*, 2019/2, 61–69.

vendégül látta hallgatóit, akikkel mecseki kirándulásokon is megismertette az „élményszerű Platón-olvasást”. Fontos tanulmányokat közölt az egyetem folyóiratában, a *Pannoniában*. Ezek az évek jelentik az általa megteremtett „Sziget-mozgalom” pécsi „száműzetestésének” idejét. A hozzá tartozó szerzői csoport az antik örökségben keresett megoldást a harmincas évek válságára. Ennek a keresésnek a dokumentuma a *Sziget* című kiadványának az „egzisztenciális ókortudomány” jegyében készült három kötete.¹⁷ A második kötet impresszumában ezt olvashatjuk: „A szerkesztőség és kiadó hivatal címe: Pécs, Tettyedűlő 5.” A *Sziget*-ben közölt tanulmányok úgy tárják fel a görög kultúra fontos kérdéseit, s keresik a választ azokra (írás és könyv, táj és szellem, a hagyomány múltja és jelene), hogy az antikvitással találkozó modern ember „megragadottsága” is érvényre jut. A szerkesztőn kívül fontos szerzője volt a kiadványnak Hamvas Béla, Németh László, Prohászka Lajos és Szerb Antal.

A *Sziget*-ről ezt írja Vincze Zsuzsa: „írógárdája azt az örök és független szubsztancia-ként felfogott szellemet kereste, amely, ha különböző alakváltozatokban is, mégis saját immanens változathatatlanóságában kísérte végig az emberiség történetét”.¹⁸ A te szigeted, írta Németh László Kerényinek, „kicsiny szekta egy megragadt lélek körül – azt mutatja, hogy a görögség megint több lett, mint jegyzeteket töltő tanulmány – emberformáló példa”.¹⁹ (A „megragadottság” szó lényegi jelentése szerint a görögség által megszólított modern ember élményére utal.)

Kerényi pécsi éveit viták is terhelték. A *Pannonia* idegen nyelvű közleményeinek szaporodását egyesek nem nézték jó szemmel, a Keszthelyi Nyári Egyetem című eseményszorozat anyagi okokból történő megszüntetését pedig Kerényi nehezményezte.²⁰ Ezek a nézeteltérések azt jelzik, hogy Kerényi fokozatosan elidegenedett pécsi környezetétől, s nem sikerült a városban tartós szellemi otthonra szert tennie. Gulyás Pálnak írt egyik levelében Pécsset „kevésbé magyar és kevésbé emberi” városnak nevezi. Persze, az ő mértéke szerint.

A folytatás ismert. A pécsi bölcsészkar megszűnésekor²¹ Kerényit átvette a szegedi egyetem, de mint Thomas Mannhoz írt egyik leveléből tudjuk, ebben a városban sem érezte otthon magát. 1943-ban Svájcba távozott. Ott élt haláláig, 1973-ig. Adódik a kérdés: mit jelentett Kerényi számára Pécs, a pécsi bölcsészkar? A száműzetés helye? Kitérő, sőt törés volt a pályáján? Igen, mert neki Pesten járt volna katedra, amit nem kapott meg. Ott maradtak a baráti kapcsolatai, a Stemma-kör lelki-szakmai közege, amelyhez Pécsre helyezése után is ragaszkodott. De professzori kinevezést Pécsset kapott, sehol máshol, külföldön sem. Itthon később szóba se került. Lukács György cikke a *Társadalmi Szemlében* kirekesztette őt a magyar ókortudományból. Többek között irracionálizmussal vádolta, ami annyiban igaz volt, hogy ő Willamowitz pozitivistá historizmusa után Nietzsche életfilozófiai felfogásához és a Jung-féle pszichológiához közeledett, s ez szöges ellentétét képezte a marxista ókorfelfogásnak, amely levált a klasszika-filológia európai útjáról. Kerényi munkássága ebbe a diskurzusba „semmilyen formában nem integrálható”, állították róla. Bizony, nem. Az idő azonban Kerényit igazolta.

Ám Kerényi eltávolodása a klasszika-filológia hazai iskolájától, más szóval itthoni elszigetelődése jóval korábban kezdődött. Lackó Miklós szerint ez a helyzet már a harmincas évek végére kialakult.²² Lackó az 1929-es görögországi utazást tekinti fordulópontnak,

¹⁷ Nagy Imre: *Várkonyi Nándor. Portré és tabló*. Pécs, Pro Pannonia Kiadó, 2017, 111–128.

¹⁸ Vincze Zsuzsa: Palackposta a szellem szigetéről. A *Sziget-kör* és a sziget-gondolat. *Jelenkor*, 1997/9, 875–886., 876.

¹⁹ Uo.

²⁰ Havasréti, i. m., 902–904.

²¹ A pécsi bölcsészkar megszűnésének körülményeiről: Weiss, i. m.

²² Lackó Miklós: *Sziget és külvilág. Kerényi Károly és a magyar szellemi élet*. Bp., Gondolat Kiadó, 1981, 248–298.

valamint a frankfurti iskola képviselőivel, Walter F. Ottóval, Karl Reinhardtal, Franz Altheimmal való szellemi érintkezés létrejöttét, amely megerősítette Kerényiben az antikvitás vallástörténeti megközelítésének fontosságát, az életszerű, párbeszédés viszony kialakítását a vizsgálódó részéről. Ez együtt járt az általa hungarocentrikusnak ítélt hazai felfogás kritikájával, amelyet a már említett előadásában fejtett ki. Külön utakon járt mind szemléletét, mind módszereit tekintve. Képletesen szólva: a hazai színskálától eltérő lila pulóvert hordott szellemi értelemben is.

Kerényi számára a harmincas évek szellemi közege három barátsága határozta meg: Thomas Mannhoz, Szerb Antalhoz és Németh Lászlóhoz fűződő kapcsolata. A nagy német íróval folytatott levelezése 1934-ben kezdődött, és az 1941–1944-es kényszerű megszakítást leszámítva egészen az író haláláig tartott. Az írásbeli párbeszéd 1945-ig terjedő első része 1946-ban németül, 1947-ben magyarul is megjelent, később mindkét nyelven a teljes anyag szintén hozzáférhetővé vált,²³ úgy is mondhatnánk, hogy a levélváltás közönség előtt zajlott, s ezt a publikumot már a megjelenés előtt is odaképzelték. Kerényi szövegeiben nyomon követhetjük felfogásának alakulását, annak további elmélyülését. Thomas Mann levelei pedig fontos szerzői kommentárokat fűznek a regényekhez, s ezek során elismerően szól Kerényi segítőtársi szerepéről. A *varázshegy* hermészi természetének értelmezéséhez vagy Potifárné dionüszoszi szenvedélyének rajzához bizonyára hozzájárult Kerényi inspirációja, aki a két említett istenről szóló dolgozatait is rendre elküldte az

Kerényi Károly és Szerb Antal

²³ Thomas Mann – Kerényi Károly: *Beszélgetések levélben*, i. m. Előzmény: *Gespräch in Briefen*. München, 1967.

írónak. A varázsjeleket megrajzolásához is hozzájárult Kerényi, aki szerint az egyiptomi lényeg az egyiptomi vallásban található, s ezzel a tetralógiáján dolgozó író egyetértett.²⁴

A Szerb Antallal való barátság kialakulása már a Stemma-körben megtörtént, s a tudós pécsi éveiben is megmaradt. Annak ellenére, hogy az *Utazás és holdvilág* részben Kerényiről mintázott tudósának, Waldheimnek a portréját olvasva Kerényi megsértődött. De a halál megértésének szándéka, s beemelése egy harmonikus énképbe, vagyis a halál életoldalinak érzékeltetése kétségkívül Kerényi hatását mutatja.²⁵

A Németh Lászlóval való barátság bizonyultabb jelenség. A Kerényi-féle Sziget-eszmény és Németh László Kert-ideája között kétségkívül vannak rokon vonások,²⁶ a két szerző sorsfelfogása sem áll messze egymástól, ám az író görögségmodellje (ami a magyarság számára a bizánci és az alexandriai jellegű görögségből való visszatérést teszi kívánatosná a klasszikus értelemben vett hagyományhoz) csak távoli rokonságban áll Kerényi görögségfelfogásával. Berzsenyi klasszikájának megítélése pedig egészen eltérő. Németh szembeállítja a görög mélységet a nyugati literátorsággal, amit szerinte Kazinczy képvisel, s ezt a kontrasztot a tudós vitatja. Némethnek az a megjegyzése pedig, hogy Kerényinek nincs érzéke a magyar dolgokhoz, komoly feszültséget jelezhet kettejük gondolkodása között, ám a barátságuk kezdetéről tanúszkodó *Levélváltás* elegendő műnicőt kínál egy viták terhé is elviselő kapcsolathoz.²⁷ Ebben Németh ezt írja: „A görög irodalomban önmagamat fedeztem fel.”²⁸ Pontosan érti Kerényi felfogásának lényegét: „Antigoné-tanulmányodban te magad hangsúlyozod, hogy Antigoné: egzisztenciális kérdés s hogy az ókortudományban éppen a görög vallást választottad szűkebb tárgyadul: arra mutat, hogy az ókor tolmácsolásával az emberek egzisztenciális ösztönehez, vallásosságához akarsz hozzáférni.” Kerényi az őt lényegében megértő Némethet bizakodva tájékoztatja a tudományos intézményrendszerrel kapcsolatos terveiről. „A görögség valamennyi életmegnyilvánulását kutató intézet felállítását régen sürgettem. És most, hogy az első »Ókortudományi Intézet« Magyarországon talán megvalósíthatja a példaszzerű görög kultúra kutatását, nem tartom szerencsétlen véletlennek, hogy ez vidéken, a pécsi egyetemen történhetik.”²⁹ Ez a *Levélváltás* határozottan jelzi a Kerényi-Németh kapcsolat fontosságát.³⁰

²⁴ Uo., 9., 65., 78., 82.

²⁵ Fáj, i. m., 56–58.

²⁶ Lackó, i. m., 265–273.

²⁷ Németh László – Kerényi Károly: *Levélváltás. Válasz*, 1935/2, 12–20.

²⁸ Uo., 14.

²⁹ Uo., 18.

³⁰ Nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, de a Kerényi-életmű és Pécs kapcsolatához adalékul szolgál, hogy a tudós öszevegének, Kerényi Magdának a hagyatékát a Pécsi Tudományegyetem Klasszika-filológia Tanszékén őrzik, gondozója Bélyácz Katalin. Az itt folyó tudományos kutatás mellőzhetetlen eredménye a *Kerényi Magda válogatott levelei és írásai* című, Bélyácz Katalin által szerkesztett kötet (Bp., Gondolat Kiadó, 2002), amely leveleket, különböző tárgyú írásokat és bibliográfiát közöl. Az utóélet fontos forrásmunkája. Itt hozzuk szóba, a Németh László-témához kapcsolódva, Kerényi Magda *Belátás és örültség* című tanulmányát, amely az *Égető Eszter* eredeti, a görögség-témához kötődő értelmezése. Kerényi Magda szerint ez a regény huszadik századi eposz, középpontjában olyan hősnővel, aki a rögeszméikhez ragaszkodó „örült” férfakkal szemben a megértés és a segítő belátás megtestesítője. *Égető Eszter*, aki az elbeszélés nézőpontját képviseli, kilencéves korában ismerjük meg, s ötvenhez közeli nagymamaként búcsúzunk tőle. Körülötte megszállott, a kölcsönös megértés helyett egymással küzdő férfiak tablóját szemlélhetjük: a nehézkes, paraszti életformát képviselő nagyapa, a mozgékony, városi reformer apa, a népi eszmék vonzáskörébe került, de pályáján félresikló fiú, a hóbortos, könnyelmű férj mellett a nemes eszméktől megszállott tanár, Méhes Zoltán alakjában az író önportréjára ismerhetünk. A cselekmény szimbolikája szerint Eszter a görög földistennőt, Démétért idézi, aki képes életet, vegetációt teremteni, ám ezt az övéi

A *Magyar Csillag* Szentkuthy tanulmányát közlő számának címlapja

1941-ben azonban a pécsi bölcsészkar megszűnt, a város nem tudta, talán nem is akarta megtartani, ezzel a pécsi álmok végleg szertefoszlottak. Kerényit átvette ugyan a szegedi egyetem, ahol azonban, mint már említettem, még kevésbé érezte magát otthon, s még inkább hiányoztak munkájának feltételei. És 1941-ben jelent meg a *Magyar Csillagban* Szentkuthy kritikája, amely valósággal letaglózta Kerényit.³¹ A *mítosz mítosza* című bírálat alapjául Kerényinek a homéroszi himnuszokhoz írt bevezető tanulmányai (1939, 1941) és a *Die Antike Religion* című kötet (1940) írásai szolgáltak. Szentkuthy az eredetiség hiányával vádolta a szerinte lejárt szavatosságú német eszméket követő, a dekadens vitalizmustól elszakadni nem képes szerzőt, aki a „germán fények és árnyak” között „hervadtkori” felfogást képvisel. Azt állítja, hogy Kerényi a tudományos megfigyeléseket költői lelkesedéssel helyettesíti, elavult elvontságokkal traktálja olvasóit, mert számára teljesen közönyös a téma, „mindenütt csak a magyarázók közös kényszerképzetek tekericselődnek le előttünk”.³² Mint a csörtét ismertető Hanák Tibor megállapította, Szentkuthy végső soron romanticizmussal vádolta Kerényit.³³ Persze, a frontális támadásként értékelt kritika nem maradt válasz nélkül Kerényi hívei részéről. Szerb Antal, cáfolva a német forrásokat és a kutatói

közül senki sem tudja megbecsülni. (A tanulmány az *Új Látóhatár* című folyóiratban jelent meg – 1962/1 –, később az *Új Forrás* is közölte: 2001/4.)

³¹ Szentkuthy Miklós: A mítosz mítosza (Kerényi újabb vallástörténeti munkái). *Magyar Csillag*, 1941/2, 86–90.

³² Uo., 87.

³³ Hanák Tibor: *A nélkülözhetetlen bírálat*. München, Kerék Könyvek, 1983, 269–275.

módszereket illető vádak, új megvilágításba helyezi a témát. „A klasszikus filológia legfőbb célja érzésem szerint nem is az – írja –, hogy igazságokat tárjon fel (ez a természettudományok dolga), hanem az, hogy kedvet ébresszen az antik világ alkotásainak személyes megismeréséhez és ahhoz, hogy lelkünket elmerítsük örök-újjászüelő vizükbe”. Szerb szerint Szentkuthy maga is kimondja írása végén, minden előzetes megokolás nélkül és minden előző mondanivalóját megcáfolva, cikkének egyetlen igazán elfogadható mondatát: Kerényi előadásai és művei „ihletforrás és izgatószer lehet azoknak, akik el akarnak indulni Hellász útjain”.³⁴ Devecseri Gábor pedig kijelenti: „A lelkeség nem megfigyelést helyettesít, éppen a megfigyelések ébresztik a lelkesedést, bár az is igaz, hogy az utóbbi az előbbinek bizonyos értelemben egyszersmind előfeltétele is. Érdektelen kutató, hideg kutatás nehezen képzelhető el.”³⁵ Szentkuthy viszontválasza olaj volt a tűzre. Állítása szerint nem a százéves alapelvekkel volt az ő baja, hanem az ezeket újszerűként találó „pubertáskori” lármával, mert „sohasem azok hőroszai a szellemnek, akik fizetett halott-síratókként, vagy önkívületben lihegő quakerek módjára veszik körül, hanem akik a ráció és szépség jegyében született szolid műveket alkotnak”.³⁶ Itt már nem a tudományos módszerekről van szó, hanem a stílusról, amely, mint tudjuk, maga az ember. A bíráló a tudós személyiségére vonatkozott. Ez fájhatott leginkább Kerényinek. Tudta, hogy magára maradt.

„1941 őszére Kerényi szinte egyedülálló módon vált magányossá” – írja Lackó Miklós. „A hivatalos tudomány képviselői – értetlenségből és konzervatívizmusból – mindjobban kiközösítették. Németh Lászlóval és Gulyás Pállal fennálló barátságának lazulása azzal járt, hogy most már a népiek semmiféle irányzatával sem volt kapcsolata. De mert a Némethhez fűződő barátság kereteit megőrizte, a Babits-tanítványok zöme továbbra is szellemi ellenségnek tekintette. [...] szembefordult vele a konzervatív-újkonzervatív katolikus tábor is.”³⁷ Frankfurti barátaitól szintén eltávolodott. Ilyen körülmények között döntött a Svájcba távozás mellett. De én e portét rajzolva még adós vagyok az itthon írt legfontosabb tanulmányainak szemügyre vételével. Két istenről lesz szó: Dionüszoszról és Hermészről.

Kerényi *Gondolatok Dionysosról* című tanulmánya a pécsi egyetem Kastner Jenő által szerkesztett lapjában, a *Pannoniában* jelent meg.³⁸ Eszmefuttatásának kiindulópontja pszichológiai természetű: arról a „megragadottságról” beszél, amely lelkileg képessé teszi a vizsgálódót az antikvitással való párbeszédre. Az ő Dionüszosza „örült isten”, az eksztázis istene, akit őrjöngő nők vesznek körül, akik együttműködésre kényszerülnek rájuk rémképeket küldő istenükkel. A démoni nők önátengedése „édes veszedelem”, pusztító kavargás. Dionüszosz félelmetes hatásában Nietzsche szerint is társul a szerelmi ösztön mámore a kegyetlenséggel. Kerényi elemzése azt a dinamikus, drámai, ellentétekra komponált felfogást példázza, amely a rá jellemző istenalak-értelmezéseket oly mélyen áthatja. A pszichológiai megközelítést a Dionüszossal kapcsolatos attribútumok gondos számbavétele követi: a *repkény*, a *koszorú* és a hosszú bot, azaz a *thyrsos*, hegyében fenyőtobozzal és lombdísszal egyaránt a túláradó életerővel kapcsolatos, az *álarc* viszont a titokzatosságot növeli. Kerényi tanulmányához kapcsolódva Dénes Tibor,³⁹ aki a pécsi

³⁴ *A Magyar Csillag* szerkesztősége „A mítosz mítosza” közös cím alá foglalva közli a lap előző számában közölt Szentkuthy-íráshoz kapcsolódó három szöveget, Szerb Antal, Devecseri Gábor cikkét, valamint Szentkuthy reagálását. *Magyar Csillag*, 1941/3, 209–215. Szerb Antal írása: 209–211., 210.

³⁵ „A mítosz mítosza”, i. m., 213.

³⁶ Uo., 215.

³⁷ Lackó, i. m., 287.

³⁸ Kerényi Károly: *Gondolatok Dionysosról*. Walter F. Otto „Dionysos”-ának megjelenése alkalmából. *Pannonia*, 1935/1–3, 78–102.

³⁹ Dénes Tibor: Dionüszosz – a menekült isten. KKH 16–37.

bölcsészkaron indult tudományos és írói pályájára, *Dionüszosz – a menekült isten* című tanulmányában az istenalak idegenszerűségét emeli ki, azt, hogy mindig máshonnan érkezik, talán ezért segít az üldözötteken és a rászorultakon, mint Ariadnénak Naxosz szigetén. Dénes Tibor tanulmánya az alapul vett művel és szerzőjével való párbeszédbe kerülés szép példája. Ehhez hasonlólt mondhatunk Ferdinandy Mihály *Az élet elpusztíthatatlan ösképe* című, szintén Kerényi Károly könyvével foglalkozó tanulmányáról,⁴⁰ aki a mitológia által ihletett esszéjében egészen az evangéliumokig végigvezeti az istenkép alakulását. „A környezetben, amiben fellépett és hatott, minden készen várta hát ahhoz, hogy valóban benne jöhessen el az új Dionysos, Jézusban, aki a vizet borrá, a bort a maga vérévé változtatta, Mária s Márta, a samaritánus asszony s Mária Magdaléna személyében lehajlott a nőhöz, hogy magához emelje.”⁴¹ Kerényi hatását Ferdinandy *Kun László siratása* című regényében is megtalálhatjuk.⁴² A fikció szerint a meggyilkolt király holttestét a nagyváradi székesegyházba viszik, ott kerül sor a regény központi jelenetére, amelynek során elsiratja őt életének három asszonya: az anyja, Kun Erzsébet, felesége, Nápolyi Izabella és a szeretője, a kun Édua, aki végül a halottra veti magát, és azt átölelve öngyilkos lesz.⁴³ (Mint Szunyoghy Ozmonda Jókainál, Ocskay László sírjára tapadva egy végzetes, utolsó ölelésben.)

Kerényi joggal volt büszke arra, hogy Nietzsche isten-kettőse, Apollón és Dionüszosz után ő egy harmadik isten, Hermész alakjának jelentésvilágát tárta föl. *Hermész, a lélekvezető* című művében (*Hermes, der Seelenführer*, 1942) a phallikus szemérmertlenség istenének illetlensége csak félrevezető, mondhatnánk, cseles látszat, amely mögött az istenalak megjelenésének összetett és bonyolult jelentésvilága tárul fel.⁴⁴ Hermész megértésének kulcsa a „sutogó szavú” jelzős szerkezetben található, mert ez az isten rejtvény formájában beszél, az

⁴⁰ KKH 64–76.

⁴¹ Uo., 75.

⁴² A regény szerint a lisszaboni Nemzeti Könyvtár gyűjteményében egy magyar nyelvű kéziratba bukkannak, amely Márkus nagyváradi örkanonok alkotása, aki Károly Róbert (Kun László nővéreinek fia) kérésére írta meg az utolsó egyenes ági Árpád-házi király történetét. Ebből a kéziratból, s a kézirat olvasóinak beszélgetéséből, vagyis hát Ferdinandy regényéből a 13. századi Magyarország képe bontakozik ki, benne a királyi ház tagjainak küzdelmeivel, sötétlő szenvedélyeik felidézésével. Kun László ravatalánál, akinek „vére ömlésével” elapadt mindörökre „vére-faja” Emesének, a család ősnőjének, színpadi jelenetbe sűrítve jelenik meg a magyar középkor. A halott király alakját, történetét tehát három egymással viaskodó asszony (az anya, a feleség és a szerető) szavai idézik fel számunkra. A szenvedélyes párbeszéd során, s a beszélgetők hozzá fűzött kommentárjaiból feltárul a távolabbi múlt is, a halott király dédanyjának, a meggyilkolt Gertrudisnak a története (Katona, azaz Catona nevét is megemlítik), aki *külvől* (külföldről, Merániából jött), s egyszersmind (rangját tekintve) *alulról* érkezett, s „esztelenséghez hasonlítható egyoldalúsággal” pártolta híveit, a merániakat (mint korábban Gizella). Gertrudis, mondják róla a beszélgetők, „a hatalom éhes áhítója volt, de nincsen vele mihez kezdenie”. Az időben még mélyebbre ásva szóba kerül az Árpád-ház ősnője, Emese, akit később sok bajt okozó idegen királynékként követtek. A forrásokat keresve Szent Istvánra fordul a szó, akinek a fia, Imre fiatalon meghalt, közvetlen örököse nincs, mégis benne, első királyunkban testesül meg az Árpád-ház „szellemi atyasága”. Ehhez az eszméhez kapcsolódva az egyik beszélgető Kerényi Károlyra hivatkozik, s az ő elméletére a görög mitológia Zeuszának szellemi atyaságáról. Ferdinandy regénye Kerényi utóéletének, hatásának fontos dokumentuma.

⁴³ Ferdinandy Mihály: *Kun László siratása*. Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989. Lásd még: Fáj, i. m., 43–44. Fáj szerint e nő az asszonyi lét három aspektusát – Venus Genetrix, Urania, Porné – testesítik meg.

⁴⁴ A művet először Fogar György fordította le. Alcíme szerint a tanulmány *Az élet férfi eredetének mitológemájával* foglalkozik (Európa Kiadó, 1983). Később megjelent a *Mi a mitológia?* című, Kerényi Károlyné által szerkesztett és gondozott Kerényi-könyvben (alcíme: *Tanulmányok a homérosi himnuszokhoz*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1988, 59–131.).

általa hozott üzenet megfejtésre vár, arról nem is szólva, hogy sok esetben ő maga az üzenet. (Közvetítő, követ, útitárs, mint az a titokzatos ifjú, aki Thomas Mann regényében a testvére-
éhez igyekvő Józsefet szóval tartja, és elkíséri a végzetes találkozásra, majd ott ücsörög a Józsefet rejtő kút peremén, s egy darabig az Egyiptomba tartó izmaeliták között is felbukkan.) Ezért tekinthető a nyelv feltalálójának. „Hermés herméus a nyelv révén közvetítő, s nem pusztán ennek az összecsengésnek az alapján. Lényege szerint nemzője és közvetítője valami világosságnak, megvilágító; a közlés istene, az értelmezése”.⁴⁵

Szilágyi János Györgyre hivatkozva már említettem, hogy Kerényi nem a végleges távozás szándékával hagyta el az országot. Sem állampolgárságát, sem szegedi katedráját nem adta fel. Tervei azonban kudarcot vallottak. Nem lett a római Magyar Akadémia igazgatója, a római egyetemi tanszéket Kardos Tibor kapta, a budapesti egyetem ókortörténeti tanszékének professzorává pedig Marót Károlyt választották. A fentebb említett Lukács György-kritika (a *Napleányok* című tanulmányról a *Társadalmi Szemle* 1946. júniusi számában) már egy koncepciós logikájú eljárás részét képezte: a német gondolkodás sötét oldalával hozta összefüggésbe, ha nem is magát Kerényit, csupán azt, amit ír. De ez éppen elegendő volt ahhoz, hogy a bírált tudóst az újonnan kialakult akadémiai és egyetemi viszonyok számára „beilleszthetetlennek” lehessen minősíteni. És ebben a maguk módján igazuk is volt a Lukács mellett s mögött állóknak: sem abban nem reménykedhettek, hogy Kerényi megnyerhető, sem abban, hogy elhallgatja majd kritikáját.⁴⁶ (Jusson eszünkbe a lila pulóver példázata!) Órá is a Márai-sors várt. Asconában telepedett le, 1962-ben svájci állampolgárságot kapott.

Tanulmányom vállalt időhatárából adódóan Svájcba már nem követem hősömet. De búcsúzóul pár sort még megfogalmazok a Kerényi főművének tekintett *Görög mitológia* „megragadott” olvasójaként.⁴⁷ A könyv arra a téziszre épül, hogy egy nép megértése mitológiájuk tanulmányozása által lehetséges. Ezért a szerző a mitológiát visszahelyezi az egykori elbeszélés eredeti közegébe. Kerényi tehát maga is elbeszél, azonosulva azokkal, akik a maguk módján mesélték el egykor a mítoszt. Mintha ő maga is egy tudós görög szigetlakó lenne. Ez megkönnyíti a mai olvasó munkáját, anélkül, hogy a történetek sűrűségét, rétegzettségét feloldaná. Ebből fakad a szöveg kettőshangzata: például a szerző úgy beszél el a szirének történetét, mintha Odüsszeusz mesélné. „Nekem elsősorban arra kellett vállalkoznom – olvassuk az író egyik kommentárjában –, hogy határozottan a tartalomhoz hatoljak el. Ebből a célból iparkodtam – amennyire lehetséges volt – benne élni a szövegekben [...]. Az én feladatomban, úgy láttam, a ránk hagyományozott anyagot élővé és könnyeddé tenni, hogy a hērősz-alakok mintegy maguktól lépjenek ki belőle, eredeti körvonalaiikkal. Ehhez az elbeszélő művészet fejlődése – az út, amit Virginia Woolf óta megtett – a tudományos írónak is adott némi biztatást. Mindegyik hērősz, ha kultuszával együtt szemléljük, egy-egy woolfi Orlando, s a hērőszok és istenségek bizonyos állapotainak éppúgy lebegő állapotban kell maradniok, ahogyan Thomas Mann ifjú Józsefének mitológiai ön-azonosításai lebegnek.”⁴⁸

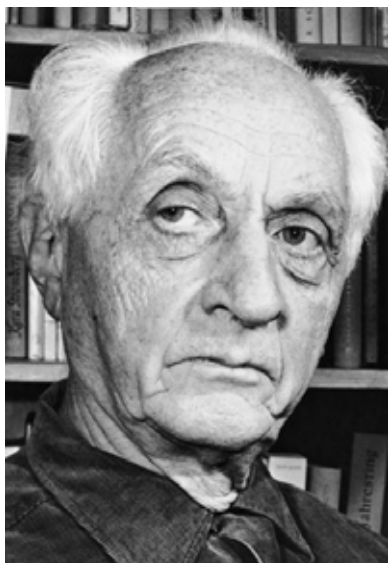
A *Görög mitológia* tehát a tudományos értéket és mértéket magába ölelő szépirodalmi szöveg. Jellemző erre Árészt és Aphrodité története. Mint tudjuk, a megcsalt Héphaisztosz bosszúból egy vékony acélláncokból szőtt hálóval ejtette foglyul a házasságtörő párt, akiket ezzel kített a láthatóság szégyenének. A csapdába esetteket szemlélő istenek gúnyosan kinevetik a látványt (az istennők szemérmesen otthon maradtak), miközben egyikük megkérdi a jelen lévő Hermészről, hogy ilyen megszégyenítő áron vállalná-e Árészt helyét

⁴⁵ Uo., 121.

⁴⁶ Szilágyi, MH 98–100.

⁴⁷ Kerényi Károly: *Görög mitológia. I. Történetek az istenekről és emberiségről. II. Hērősz-történetek*. Fordította Kerényi Grácia. Bp., Gondolat Kiadó, 1977.

⁴⁸ Uo., 184.

Aphrodité mellett fekvő Hermész habozás nélkül rávágja: „Hát persze!” Egy másik jelenet egészen mai asszociációt keltett bennem. Héphaisztosz szerelmével üldözi a szűz Athéné, aki menekül előle. Amikor az üldöző utolérné őt, az istennő eltaszítja magától támadóját, akinek csupán vágyának „harmata” fröccsent a testére, amit Athéné a kezében lévő gyapjuszövettel letöröl. Ezt olvasva Tolnai Ottó jutott eszembe, aki a *Szeméremékszerek* egyik jelenetében az efféle szövetdarabot „gyapjúrongyikának” nevezi. Ha az ember Kerényi mitológiáját olvassa, sok minden más könyvet is vele olvas.

Kerényi hősein az isteni eredet fénye ragyog, de halandóságuk árnya is rájuk vetül. Történetüket olvasva a mesék jutnak eszünkbe, amelyeknek hősei szembefordulnak létük korlátaival, s kalandjaik boldog véget érnek a menyegzővel. A mesemondó „cáfoló-művész”, mondja Kerényi, egy „anti-tragédia” szerzője. A héroszok történetei ezzel szemben inkább a komor izlandi

ságakra emlékeztetnek. Mint az argonauták históriája, Héraklész tizenkét munkájának az elbeszélése Nesszosz égető vérével a végén. Meleagrosz esetéről, akit hiába ébresztgetett az anyja, az apja, a testvére, hogy nagy a baj, menjen harcolni a rájuk támadó ellenséggel, ám ő csak akkor fogott fegyvert, amikor szép felesége sírva kérte, hogy mentse meg őt a gyaláztattól és városát a pusztulástól – a magyar olvasónak Kerekes Izsák juthat eszébe.

Tanulmányom végéhez érve Oidipusz történetének befejezését idézem, azt a jelenetet, amikor az Alvilágba vezető lépcsőknél a hős kéri őt kísérő lányait, hogy öltöztessék halotti ruhába, ahogy illik, és énekeljenek siratót. Ekkor borzadva meghallják az isteni szótatot a ligetben: „Halljad, halljad, Oidipus! Miért váratsz bennünket?” Aztán a lányok már nem látták az apjukat. Eltakarta arcukat. Oidipusz eltűnt.⁴⁹

Kerényi Károly pécsi emlékét szolgálta az Irodalomtörténet Tanszék által alapított és működtetett Kerényi Károly Szakkollégium, amely előadásokkal és egyéb programokkal tisztelgett a Tettye-dűlő egykori lakójának hagyatéka, gazdag életműve előtt. A tudós egykori egyetemi előadásainak programját felkutatta, s ezzel munkámat nagymértékben megkönnyítette Weiss János és Csibi-Fekete Ágnes. Ez utóbbinak a munkáját idézem.⁵⁰

⁴⁹ Uo., 253.

⁵⁰ „Kerényi általában három típusú kurzust hirdetett meg minden szemeszterben: egy általános előadást (Bevezetés az ókortudományba, Római irodalomtörténet, A görög szellem története, Görög vallás, Római vallás), egy auktorral vagy egy problémakörrel foglalkozó szemináriumot (Horatius, Homeros, Platon Symposium, Vergilius Aeneis VI., Hesiodos, a görög filozófia és művészet kezdetei), végül egy szövegolvasó szemináriumot (Antik szövegsemelvények magyarázata, Görög filozófiai szövegek olvasása, Válogatott római szövegek) és/vagy egy ókortudományi gyakorlatot.” Csibi-Fekete, i. m., 65. (A kurzusok címét nem kurziváltam.) A Pécsi Tudományegyetem Levéltárában megtalálhatók Kerényi bölcsészkarinak működésének hivatalos dokumentumai: 1373–1935/36. 24. 213/1936. IV. – 2013 – 1938/39.; 1854/39. Ezúton köszönöm meg Gutai Csilla levéltárosnak a kutatásomhoz nyújtott segítségét.

A MAGYAR KIRÁLYI ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM
REKTORI HIVATALA

Iktatószám: 1934
1933/34

Határidő: _____

Egyattal elintézett szám: _____

A beadvány beérkezése: _____

Előirat száma: _____

A megkereső hatóság: Uhm.

Utóirat száma: 196/1934-35

Vonatkosó szám: _____

As ügydarab száma: 20145/1934. II. főszt.
helte: 1934. II. 28.
beérkezése: 1934. II. 28.

Másolta: _____

Egyeztetve: B. M. B.

Küldetve: 1934. I. 18. Postou

Tárgy:
Dr. Kerényi Károly
egyetemi magántanár-művelő
egyetemi nyilvános rendkívüli tanár
történet kinevezésére felhívást
Klasszikus-filológiai
tantervbe betöltésére!

JEGYZET:
Ü.B. Beosztás
R.B. 1934. évi szeptember hó 28-án tartott tanácsülésben.
Indoanál megítél.
Pis, 1934. évi szeptember hó 29.
egyetemi főtanácsos,
beosztásigazgató

(____ db. melléklet.)

Exp.: I. a. kiadó: Dr. Kerényi Károly
nyilvános rendkívüli tanár
II. a. kiadó: Dr. Theising, Károly
prof. magh. Budapest
III. a. kiadó: Dr. IV. Károly
tanár
IV. a. kiadó: Dr. Károly
tanár

Kiadás előtt:	Kiadás után:	Leveltár:

Kerényi Károly egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá történt kinevezésének dokumentumai

Az akta mellett elfekvő leirat szerint a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter ur dr. Kerényi Károly egyetemi magántanár, budapesti középiskolai tanárképző-intézeti rendes tanárt egyetemünk bölcsészet-, nyelv- és történettudományi karán üresedésben levő klasszika-filológiai tanaszékre egyetemi ny.r.k. tanárrá kinevezni méltóztatott.

A leirat birtokában

Kiadandó: Nagyságos Dr. Kerényi Károly egyetemi ny.r.k. tanár urnak,
Budapest
II. Margit körút 56.

Nagyságos Professor Ur!

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi Miniszter ur f.évi július hó 23. án kelt 20.145/1934.IV. számú leiratával arról értesíti egyetemünk Tanácsát, hogy előterjesztésére a Kormányzó Ur Ó Főméltósága Budapesten, 1934. évi július hó 18.-napján kelt magas elhatározásával Nagyságodat egyetemünk bölcsészeti, nyelv- és történettudományi karán üresedésben levő klasszika-filológiai tanaszékre egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá kinevezni méltóztatott.

Midőn erről a kinevezési okmány csatolása mellett örvendetes tudomásvétel végett van szerencsém Nagyságodat értesíteni, megkapom az alkalmat, hogy a magas helyről jött ^{hírdetés} kitüntetésre felelti érzett ószinte öröömnek egyetemünk Tanácsak nevében is kifejezést adjak a Nagyságodnak további tudományos működéséhez sok sikert kívánjak.

Egyben tisztelettel értesítem Nagyságodat, hogy illetményeinek utalványozása iránt a hivatali eskü letétele után lesz

Kerényi Károly egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá történt kinevezésének dokumentumai

módban intézkedni.

Pécs, 1934. évi július hó 28.

Kiváló tisztelettel:

S. Weisz
Proractor.
S. Weisz
Irodavezető.

Rectori rendeletre

II.

kiadandó: Nagyságos Dr. Kerényi Károly
egyetemi ny.rk. tanár urnak,

Budapest
Margit körút 56.

Nagyságos Professzor Ur!

Tisztelettel kérem Nagyságodat, hogy
eskütétel céljából I. évi szeptember hó
19.-én d.u. 1/2 l óraker a rectori hivatal-
ban megjelenni sziveskedjék.

Pécs, 1934. évi szeptember hó 13.

Kiváló tisztelettel:

III.

kiadandó: 1., Méltóságos Dr. Bozók Géza jog- és állam-
tudománykari Dékán urnak,

2., Méltóságos Dr. Rhorer László orvostudo-
mánykari Dékán urnak,

3., Méltóságos Dr. Prinz Gyula bölcsész-
nyelv- és történettudománykari Dékán urnak

1-3.,

Pécs.

Méltóságos Dékán Ur!

Az egyetemünk bölcsész-
történettudományi karán ~~megüresedett~~ ^{szabott} ~~Kassz~~
szika-filológiai tanszékre kinevezett dr.
Kerényi Károly egyetemi ny.rk. tanárúrnak
hivatali eskü ~~szertelése~~ ^{titellése} idejét I. évi
szeptember hó 19.-ének d.u. 1/2 órára
tűztem ki.

Erről Méltóságodat ~~szívesen tudom~~ ^{arról a köről}

~~válaszoltam~~ ^{szel} ~~értesítettem~~ ^{szel} ~~am, am~~ ^{hogy}

~~a szóban levő tanári eskünek a szervezeti~~
~~szabályok 67. cikkén előírt módon az egye-~~
~~temi Tanács üléstermében ~~szívesen~~ ^{szel} ~~szerteltem~~~~
~~szerteltem.~~

Pécs, 1934. évi szeptember hó 13.

Kiváló tisztelettel:

S. Weisz
Proractor.

S. Weisz
egyetemi tanácsnok,
tanácsjegyző.

I. titellés a prorr. szel.
675-óra

Proractori szertelése.

Kerényi Károly egyetemi nyilvános rendkívüli tanárrá történt kinevezésének dokumentumai

Dr. Kerényi Károly ny.r. tanárnak a részére 1938.nyarán engedélyezett 900 pengő utisegély felhasználásáról tett külföldi tanulmányútjáról szóló jelentését nevezett professzor kérésére és az elnöklő rektor javaslatára az egyetemi tanács az 1939.évi június hó 24-én tartott X.rendes tanácsülés napirendjéről levette s annak tárgyalását az 1939-40. tanévi I. rendes tanácsülésére halasztotta.

Pécs 1939. július 12.

M. M. M. M.
egyetemi tanács
tanácsjegyző

Dr. Kerényi Károly egyetemi ny.r. tanár ^{nak} utisegéllyel tett külföldi tanulmányútjáról szóló beszámoló jelentése rektori előterjesztés alapján

Tárgyaltatott a Senatusnak
1939. évi augusztus hó 22-én
tartott X rendes ülésében

Határozat: Lásd az akta mellett
elfekvő tanácsulási jegyzőkönyvi kivonatot
/36.jkvi pont/.

Tanácshatározat végrehajtásában

kiadandó:

Leíró!

Az 1939-40. tanévi I. rendes
tanácsulási jkv. 36. pontjáról 2
jkvi kivonat készítenendő!

I.

A tekintetes bölcsész- és nyelv- és
történettudományi karnak, Pécs

Dr. Kerényi Károly ny.r.
tanár külföldi tanulmányút-
járól szóló beszámolója.

Melléklet: Ø

A m.kir.vallás- és közoktatásügyi
miniszter ur ^{ez} 1938. évi ^{október} június hó 22-én
kelt és a tekintetes karral 1938. ju-
nius 23-án 1854/1937-38.r.sz.alatt kö-
zölt 23.137/1938.IV. számú leiratóval

Dr. Kerényi Károly egyetemi ny.r.tanár
nak, Frankfurtban, Halleben és Koppenhá-

I. u. bejött.

Magnifice Rector !

Méltóságos Uram !

Tanácsunknak az utazási segélyekről hozott rendeletéhez hiven tisztelettel a következőket jelentem:

A NM. VKM. urtól engedélyezett uti segéllyel 1938 jun. végétől augusztus elejéig Németországban és a skandináv államokban voltam. Junius végén a majnai Frankfurtban a Deutsche Gesellschaft für Kulturmorphologie megalakulása alkalmából, augusztus elején pedig Koppenhágában a Nemzetközi Ethnologiai Kongresszuson az ünnep lényegéről tartottam előadást. Ez az előadás megjelent a "Paideuma" c. folyóirat 1938.-iki 2. füzetében.

A közbeeső időt arra fordítottam, hogy a Norköping környékén és Bohuslän tartományban ~~számos~~ nagy számmal található sziklarajzok területét részben gyalog bejárjam, s ezeket a fontos kulturális és vallástörténeti emlékeket eredeti alakjukban és környezetükben tanulmányozzam. Ez az őkortudomány művelője számára azért vált fontossá, mert az északitáliai Val Camonicában ősitáliai eredetű hasonló sziklarajzok kerültek elő az utóbbi években, s már ezeknek a felkutatásában is részt vettem.

Ugyanekkor megtekintettem a skandináv államok egyébként nehezen hozzáférhető antik gyűjteményeit is.

Fogadja Méltóságod igaz tiszteletem őszinte kifejezését.

Pécs 1939. VI. 1.

Kerényi Károly
egyetemi ny. r. tanár

A „KIS ELHAGYATOTT FÉSZEK” VENDÉGEI

Weöres Sándor látogatói Csöngén

Fontos-e, hogy egy költő, író milyen barátokat, alkotókat látott vendégül diákként, egyetemi éve során, pályájának első felében? A válasz attól is függ, hogy mi előzte meg, mi követte a találkozásokat. Maradtak-e emlékei, művészeti nyomai a közösen eltöltött napoknak? Az sem lényegtelen, hogy melyik korszak szereplőire gondolunk. Már gyakoriságuk miatt is más jelentőségük volt a baráti látogatásoknak a XVIII. vagy a XIX. században, illetve az 1930-as években. Hány pályatársával találkozott (és mennyivel nem) például Kőlcsey, Ungvármémeti Tóth László, Berzsenyi? Miként változott ez Vörösmarty, Arany idejére vagy a kávéházak virágkorára? Érdemes figyelembe venni, hogy hol, milyen körülmények között élt a vendéglátó és a meghívott. Volt-e akár intézményes, akár nemzedéki szerepük a korszak irodalmában? Viszonozták-e a látogatást?

Weöres Sándor Hanauer Zoltán kérésére írta össze, hogy kik keresték föl falujában, a vasút elkerülte Csöngén.¹ A keltezés nélküli listán tizenhat ismert és kevésbé ismert személy szerepel. Költő, író, műfordító, zeneszerző, előadóművész, festő, sőt egy régész és egy pedagógus is van közöttük. Nemzedéktárs, atyai barát, Mesternek nevezett példakép. Volt, akivel mindössze néhányszor találkozott, másokkal több évtizedes barátság, munka kapcsolta össze. Érkezésüket többnyire levélváltás, várakozás előzte meg. Több esetben köszönetük is fönmaradt. Az üzenetváltások fontos benyomásokat őriznek a faluról, a barátságról, a költő szüleiről és környezetéről. A látogatók javáról könyvtárnyi irodalom áll rendelkezésre. Általában bőséges adataink vannak arról, hogy milyen kapcsolatban álltak Weöressel. Mellettük főlűtnnek olyan személyek, akik nem, legföljebb érintőlegesen szerepeltek eddig a költő pályaképeinek vázlataiban.

Pável Ágostont szombathelyi, Illés Árpádot győri diákként ismerte meg Weöres Sándor. Berda Józseffel Pesten barátkozott össze. Pálffy (később Pálfi) Istvánt alighanem Karácsony Sándornak és lapjának, *Az Erőnek* köszönhette. Korein Andorral, Takáts Gyulával, Takács Jenővel, Tatay Sándorral, Várkonyi Nándorral Pécssett találkozott. Ott került kapcsolatba azokkal a barátokkal, támogatókkal, művésztársakkal is, akik nem jutottak el falujába. Ilyen volt például Lovász Pál, Solymos Ida, Gergely Márta, Barátos Endre, Zsikó Gyula, Fischer Béla, Fülep Lajos, Martyn Ferenc és Székely György.

Az 1930-as években nagyjából 1100 lakosú Csöngé ellentmondásosan tűnt föl Weöres verseiben, leveleiben, korabeli és visszatekintő vallomásaiban. Kemenesalja nyelvét, az ott szerzett élményeket írásainak bázisaként említette. Predesztinált falusi költőnek tartotta magát; a másutt összegyűjtött benyomások kidolgozásához elszigetelt nyugalomra volt szüksége. Környezetét azonban gyakran a társtalansággal, az unalommal, a végtelen elmaradottsággal azonosította. Vendégeitől azt remélte, hogy kimozdíják tompult álla-

¹ Hanauer Zoltán, aki Weöres Sándor rokona volt, úgy emlékezett vissza, hogy a költő piliscsabai látogatásakor írta össze a vendégeket. A neki dedikált kötetek és a találkozásról készült fényképek alapján erre 1980. VIII. 24-én került sor. A nevek melletti megjegyzések alighanem Károlyi Amytól származnak. Magántulajdon.

potából. Leveleiben részletesen írt a „kis elhagyatott fészek” megközelítési lehetőségeiről; esetenként várható programjaikról is. Ezek – a lehetőségeket ismerve – nem voltak túlságosan változatosak, mégis emlékezetesek maradtak. A hozzá látogatók beszámolóiban megelevenedtek a Lánka-parti horgászatok, a fürdés a Rábában, a kirándulások, a beszélgetések, nem utolsósorban az italozások. Weöres diákkorától kezdve a szülői háztól kőhajításnyira lévő cselédházban kapott lakrészt. Kosztolányinak így jellemezte környezetét: „Most újra ott vagyok lakásunktól különálló szobámban, a domb tetején, ahonnan látni nappal a stájer hegyeket, éjjel pedig a Rába-gát fényeit. Itt szoktam írni és aludni.”² A hozzá érkezők többsége ebben vagy a mellette lévő vendégszobában szállt meg.

A rövid idejű csöngői találkozásokra akár legyintheznék is. Ugyan mi történhetett volna néhány nap, esetleg hét alatt? Nyilván nem szabad aránytévészti módon értékelni a látogatásokat, de az eredmények önmagukért beszélnek. Egy születésnap melttatásban szereplő visszaemlékezésen, egy adatokban gazdag memoár részletén, egy felesége által írt szép esszén és sok feljegyzésén kívül egy regény, több vers és két festmény is elválaszthatatlan Csöngétől. A véletlen úgy hozta, hogy még Weöres Sándor és Károlyi Amy megismerkedéséhez is kapcsolódik. Részletesebben a találkozások bemutatása során lesz róluk szó.

A listán szereplő nevek egy részét Weöres Sándor magyarázta, némelyikük mellett idegen kéztől származó megjegyzés olvasható. Utóbbiakat szögletes zárójelbe tettem. A kapcsolati hálót árnyaló adattárat a látogatásokkal összefüggő – részben kiadatlan – levelek részleteivel, versekkel, dedikációkkal, visszaemlékezésekkel egészítettem ki. A terjedelmi korlátok miatt elsősorban a csöngői vonatkozásokat hangsúlyoztam. A nyilvánvalóan hibás évszámokat pontosítottam. Igyekeztem csökkenteni az átfedéseket, ismétlődéseket; néhány azonban szükségszerűen így is előfordul.

Az üzenetek egy része megsemmisült a költözések, a háborús beszállások miatt. Másik felük bizonyára lappang, illetve feldolgozásra vár. Egy leendő kritikai életrajzban megkerülhetetlen a kapcsolatok további árnyalása, a hagyatékok alaposabb tanulmányozása. Mindez remélhetően az egyes életművek jobb megismerését szolgálja.

Weöres Sándornál járt művészvendégek:

Kodály Zoltán zeneszerző [(1935-36-37)]

Takács Jenő – // –

Illés Árpád festő [(39-40)]

Várkonyi Nándor filozófus [(43-44)]

Pável Ágoston író, nyelvtudós [(38-41)]

Jékely Zoltán költő

Berda József – // –

Takáts Gyula – // –

Tatay Sándor író [„Eszter és a fajdkakas” című művében írta meg csöngői élményeit.]

Berczeli Anzelm Károly író, költő

Pálfi István költő (Székesfehérvár)

Wéber Gyula régész (Celldömölk)

Karl Baltz hegedűművész (Ausztria) [– Felesége csöngői nő volt Molnár Ilona]

Arnaldo Tapia Caballero zongoraművész (Chile)

Korein Andor pedagógus (Pécs)

Károlyi Amy költő

² Weöres Sándor Kosztolányi Dezsőnek; Csöngő, 1932. dec. 20. In: Weöres Sándor: *Egybegyűjtött levelek*, szerkesztette Bata Imre és Nemeskéri Erika, Pesti Szalon – Marfa Mediterrán, 1998, I, 166. A továbbiakban: WSLév.

Kodály Zoltán (1882–1967) a zeneszerzők közül elsőként fedezte fel Weöres líráját. Kapcsolatuk az *Öregek* megzenésítésével kezdődött, és évtizedeken keresztül folytatódott. Weöres Sándor nem lehetett jelen a bemutatón, de mégis részesült az élményben. Írt is erről a zeneszerzőnek: „A kecskeméti előadást rádióan hallgattam Karl Balzal együtt, ki osztrák zenei doktor, elég jónevű Bach-muzsikusz és a bécsi rádióban szokott szerepelni; most Csöngén nyaral, felesége magyar és itt vannak birtokai.”³ (Karl Baltzról, aki így írta a nevét, később részletesebben is szó lesz.)

Azt, hogy a visszaemlékezések, interjúk adatait érdemes kritikával kezelni, Weöresnek Kodállal kapcsolatos beszélgetése és múltidézése is jól példázza. Moldován Domokosnak azt említette például, hogy Kodályt 15 éves korában ismerte meg személyesen, az általa megzenésített *Öregeket* pedig Szombathelyen hallotta először.⁴ A kecskeméti bemutató idején Weöres nem reáliskolás volt, hanem pécsi egyetemista. A szombathelyi előadás időpontjáról egyelőre nem találtam adatot. *Kodály Zoltánra emlékezve* című írása ezzel a bekezdéssel kezdődik: „Kodály Zoltán mesterrel tizenhat éves koromban találkoztam először. Egy ifjúkori versemre, az *Öregek-re*, hatalmas polyphon kórust épített. Zsenge írásom nagyon tökéletes volt, s a mester formálta meg végleges alakját, nem csak zeneileg, hanem költészetileg is: csodálatos ízlése és jártassága volt az irodalomban éppúgy, mint a zenében és a népművészetben.”⁵ A versben Kodály a „*verandán*” szó kicserélését javasolta „*tornác*”-ra, és kórusművében elhagyta az utolsó 16 sort. Az *Öregek* 1928 őszén *Az Erőben*, 1929. május 19-én a *Pesti Hírlap Vasárnapjában* és a *Hideg van* című kötetben jelent meg változatlanul. A megzenésítést követően *A hallgatás tornyában* és azóta a Kodály javasolta formában olvasható.

Csőngei találkozásukat a költő leveleinek és későbbi visszaemlékezésének segítségével idézem föl. A listán szereplő három évszám közül csupán az első hiteles. Kodály egy alkalommal, 1935-ben járt a költő falujában. Weöres 1935. május 26-án azt írta Pestre, hogy szüleivel együtt nagyon örül a Mester közelgő látogatásának.⁶ Számított arra, hogy vendége népdalokat szeretne gyűjteni. Megígérte: kocsival várják a celldömölki állomáson, és a helyi tanítókkal előkészíti a csöngei adatközlőket. Néhány nap múlva Pável Ágostonnak már a szép eredményekről számolt be.⁷ Leveléből kiderül, hogy a zeneszerző érkezésére június 5. előtt került sor. Évtizedekkel később Moldován Domokosnak így mesélt erről a másfél napról: „hívásomra Kodály mester eljött abba a faluba – Csöngére –, ahol a szüleim laktak, és ahol a vakációkat én is töltöttem. Ott elég bőséges szöveg- és dallamanyag élt a nép száján, és részben talán él még ma is. Erről Kodály mestert levélben értesítettem, és ő eljött Csöngére, meghallgatta az akkor még élő öregembereket, öregasszonyokat, az ő fejükben és szájukban élő dallam- és szövegkincset. Magnó vagy fonográf nem volt vele. Jegyezgetett, kottázott, de bőséges anyagot tudott Csöngén összegyűjteni.”⁸ A falu kocsmájában harmincan-egyvenen várták a messziről érkező vendéget, de nemigen tudták, hogy mire kíváncsi. Egy anya például a kislányával az „*Éjjel az omnibusz tetején*”-t énekeltette el. Ezt Kodály fanyar képpel ugyan, de türelmesen hallgatta. A látogatás után néhány héttel Weöres régi kemesesaljai népdalokat küldött neki. Norvégiai útját követően többek között egy „regülő-ének” csöngei változatát postázta. A zeneszerzővel megosztotta költői, drámaírói terveit, prozódiai ötleteit. Költőtársai közül többet is figyelmébe ajánlott. A Weöres-

³ Weöres Sándor Kodály Zoltánnak; 1934. július 29-én; WSLev. II. 9–10.

⁴ *Kodály Zoltánról*; Moldován Domokos magnetofonbeszélgetése Weöres Sándor és Károlyi Amy költőkkel. In: *Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai*, s. a. r. Domokos Máttyás; Szépirodalmi, 1993, 189. A továbbiakban: *Egyedül mindenkivel*.

⁵ Weöres Sándor: Kodály Zoltánra emlékezve, *Egyedül mindenkivel*, 337.

⁶ Weöres Sándor Kodály Zoltánnak; Csönge, 1935. máj. 26. WSLev. II. 11.

⁷ Weöres Sándor Pável Ágostonnak; Csönge, 1935. VI. 5. WSLev. I. 86.

⁸ *Egyedül mindenkivel*, 189.

versekkel kapcsolatban Kodály rendszeresen javasolt kisebb-nagyobb hangrendi, szórendi átalakításokat. A kérések és a születő módosítások sokat elárulnak a zeneszerző és a költő szándékáról, felfogásáról. A fennmaradt levelekre és a visszaemlékezésekre hivatkozva az *Öregek* mellett a *Norvég leányok* és az *Anyámnak* esetét említem.

Weöres többféle módon is hálával emlékezett a Mesterre. 1952-ben négyszakaszos verssel köszöntötte születésnapján. Az ő tiszteletére írta az 1954-es datálású *Géniuszok* második darabját (*A nyájás*). Ha összevetjük Weöresnek Trencsényi-Waldapfel Imréhez levélben küldött – gyermekverseivel kapcsolatos – hitvallását⁹ a dicsőítő ének képeivel, saját ars poeticájaként is olvashatjuk. A vers bevezető és záró sorait idézem:

Örvendj Pannonia, szökkenj virágba:
ezentúl én vagyok a te mosolygó lelked,
én állok kicsinyeid ágya mellett,
lépteiket az én dalom fogadja... [...]
Örvendj, szökj virágba
a kóbor széltől elragadtalak,
hogy tiszta szálból szőjjem a jövődet.
Sorsod vagyok, és sorsod az enyém.

Batári Gyula kérésére számos olvasmányélmét, forrását írta össze. Áttekintésben szerepel a következő mondat: „Robert Lach gyűjtéseit (»Gesänge russischer Kriegsgefangenen«: főként kaukázusi, volgai, uráli anyag, melyre Kodály Zoltán figyelmeztetett) igyekeztem híven fordítani tartalmilag és formailag.”¹⁰ Neki mondott köszönetet, amikor földízte, hogy Kodály presztízse segítette számos versének megzenésítését. A zeneszerző is megbecsüléssel szólt a költőről, akivel annyi közös munkában vett részt. Olyan alkotónak tartotta, akinek a versei nem szakadtak el a magyar ritmustól, muzsikától.

Takács Jenő (1902–2005) zongoraművészt és zeneszerzőt 1942-ben ismerte meg Weöres Sándor. A baranyai megyeszékhely megpezsztülő szellemi életével kapcsolatban írt róla Takáts Gyulának: „Szaporodnak Pécsen a rendes emberek, mostanában érkezett Takács Jenő zeneszerző a városi zeneiskola igazgatójává, már egész magyar Weimar van itt. Gyere okvetlenül.”¹¹ Ez idő tájt költözött haza Párizsból Martyn Ferenc képzőművész. Ekkoriban nevezték ki a Pécsi Nemzeti Színház igazgatójává Székely Györgyöt. Mindketten a költő baráti társaságához tartoztak. Takács Jenő Weöres révén ismerkedett meg második feleségével, Pasteiner Évával, aki nem sokkal korábban vált el Jékely Zoltántól.

Takács Jenő első csöngői látogatásának pontos idejét többek között egy dedikálásból ismerjük. *A kő és az embert* ekképp ajánlotta neki barátja: „Jenőnek, szerető öccse Sanyi. Csöngé, 1943. júl. 5.” Weöres egyik versesfüzetében, amelyben vázlatok, rajzok, ritmikai kísérletei sorakoznak, Takács Jenő autográf levélfogalmazványa is fennmaradt:

„Csöngé 1943 VII. 5.
Kedves Gyula,
Csöngői napjainkban születtek ezek a felcserélt szerepű dalok Sanyi a zeneszerző,
én mint költő. Az ugandai dalért Sanyi felelős. De azért szép ugy-e?
Annának tisztelettel mellékelünk egy emlékkönyvi lapot.
Tisztelettel üdvözlök Takács Jenőt.

⁹ Weöres Sándor Trencsényi Waldapfel Imrének; Csöngé, 1941. II. 11. WSLev. II. 417–418. Weöres ebben a levélben gyermekverseinek céljairól beszélt.

¹⁰ Weöres Sándor: Vallomás olvasmányaimról, *Egyedül mindenkivel*, 248.

¹¹ Weöres Sándor Takáts Gyulának; Pécs, 1942. nov. 10. WSLev. II. 136.

Ugandai szerelmi dal

Kagyló-szinű éj,
hasítatlan héju gyümölcs,
vijanzi-janzi-janzi!
Kedvesem, sógornőd hajának illata édes,
mint a szárított bivalytrágya.
<kedvesem> De a te hajad illata erős,
mint a friss oroslántrágya,
vijanzi-janzi-janzi!
Nincs nálam szebb legény, <se derekabb,>
ki válogat<hat>na, ha én nem?
Sógornődöt ne küldd el hozzám.
<víj> Ma részeg vagyok, légy rám büszke,
vijanzi-janzi-janzi!
Házad előtt üvöltök
s ha tünődysz, mi ez a harangozás:
ajtdő cölöpjét hímvesszőmmel kopogtatom.
Hasítatlan héju gyümölcs, én kedvesem,
vijanzi-janzi-janzi!
Sógornőd nem kell. (S. TH Walker gyűjtése.) [...]

liku kuku kuti liti
malilu makuku makuti maliti
maliluvo makukuvo makutivo maliti [...]¹²

A zeneszerző második látogatására Weöres hazaköltözése után került sor. Időpontját egy Csorba Győzőnek küldött levélből tudjuk, amelynek bizonyító bekezdése így szól: „Itt járt nálunk Takács Jenő; gombát és körtét szedtünk, fürödtünk és ő zongorázott, én pedig örültem, hogy végre valami rendes hangot hallhatok.”¹³ A csöngői találkozásokról néhány fénykép is rendelkezésünkre áll Takács Jenő hagyatékából.

A holdbeli csónakos megzenésítésére Maros Rudolf és Veress Sándor is felkérést kapott. A darab sorsának alakulását többek között az Illés Árpádhoz írt Weöres-levelek segítségével követhetjük nyomon. Egy időben úgy volt, hogy ő tervezi a díszleteket. Később a választás Fábri Zoltánra, végül Martyn Ferencre esett. A darabot Székely György állította volna színpadra, de a bemutatót a közeledő front meghiúsította. Alig ért véget a világháború, a Pécsi Nemzeti Színházban hangversenyt rendeztek a 8. honvéd gyalogezred és a Zenekedvelők egyesített zenekarával. A sikeres rendezvényről többek között ez jelent meg a helyi sajtóban: „Érdekessége volt az estnek Szathmáry Endre »Ana« c. operájának 3 részlete és Takács »Holdbeli csónakos« c. 14 apró, színes tételből álló szvitjének a bemutatója, melyet Weöres Sándor bábjátékához komponált a budapesti Nemzeti Színház részére. Külön hálaival tartozunk Székely Györgynek, a pécsi Nemzeti Színház igazgatójának a magasnívójú hangverseny rendezéséért.”¹⁴ Weöres megértő türelemmel várta színművének premierjét. A *Szivárványban* így nyilatkozott róla: „Szeretném, ha előadná A

¹² A levélvázlat Takács Jenő kézírása, a versfordítás és a ritmusjáték Weöres-autográf. Magántulajdon (Lásd: Lőcsei Péter, Vázlatok, versek, szövegváltozatok Weöres Sándor csöngői füzetében, *ItK*, 2021/6, 845–875.; Lőcsei Péter: Weöres Sándor „falra mászott” fogkeféi, elhagyott írásai, szövegváltozatai, *Jelenkor*, 2022/6, 683–698.)

¹³ Weöres Sándor Csorba Győzőnek; Csöngő 1944. aug. 6. *WSLev.* II. 397.

¹⁴ *Új Dunántúl*, 1945. ápr. 17., 2.

holdbeli csónakos című mesejátékmat, amely műfajilag Kodály Hány János-ához áll legközelebb. Muzsikát Takács Jenő írt hozzá. Az előadásával, gondolom, még kicsit várni kell, mert túlságosan sokba kerülne.”¹⁵

Habár a távolság és a vasfüggöny komoly akadályt jelentett, kapcsolatuk a Takács házaspár Amerikába távozása, illetve Ausztriába költözése után sem szakadt meg teljesen. Weöres Sándor egykori közös reményüket is említette 1964 őszén írt levelében: „»A holdbeli csónakos« jövőre talán megjelenik könyv-alakban; esetleg lehetséges, hogy aztán színpadon és filmként is meginduljon, bár ez további évek kérdése. Megvan-e még valamire a hozzája komponált színházi zenéd?”¹⁶ A színjátékot a *Hold és Sárkány* című kötetben 1967-ben adták ki. A színházi premier előzményét Takács Jenő így idézte föl: „Harmincöt év elmúltával Sík Ferenc főrendező azzal a kéréssel fordult hozzám, hogy be akarja mutatni a művet. A zenekari szvit alapján rekonstruáltam a zenét, a szöveggönyv alapján néhány új részt is komponáltam.”¹⁷ A *holdbeli csónakos* pécsi bemutatóján Martyn Ferenc, Takács Jenő és Weöres Sándor együtt köszönte meg a közönség tapsát.

Illés Árpád (1908–1980) festőművészre, Győrben megismert barátjára hálával emlékezett Weöres Sándor. 1974-ben ezt írta róla: „Ő vezetett be a képzőművészetbe, és győri kollégái, Borsos Miklós, Endrédy György. Mindegyiktől sokat tanultam, de legtöbbit Illés Árpádtól: lassanként rányílt szemem korai festményeinek érzékeny szín-harmóniáira. [...] Sokat vitatkoztunk. Ezeknek a beszélgetéseknek néhány töredékét bevettem *A teljesség felé* című prózavázlatkönyvembe, amelyet rajzokkal ő illusztrált. Több verskötetem címlapja tőle való (*Elysium*, *Tűzkút*, *Merülő Saturnus*).”¹⁸

A méltatásból és emlékidézésből kimaradt, hogy amíg távol voltak egymástól, rendszeresen váltottak üzeneteket. Leveleikből sok mindent megtudunk a győri diák és a kezdő egyetemista képzőművészeti, zenei ismereteiről, művészi felfogásáról, irodalmi terveiről. Reménytelennek érzett állapotát, világfájdalmát, falusi magányát is megosztotta vele: „Hát, kérlek szépen, itt ülök a tojásaimon Csöngén és nem törődöm se Istennel, se emberrel. Mogorva vagyok, mint a medve és álmos, mint a mormota és tétlen, mint a kő. [...] Tele vagyok rosszkedvvel, irtózom a mozgástól, az emberektől. Talán majd Közvetek kigyógyulok ebből egyszer.”¹⁹ Testi-lelki bajainak elpanaszolása mellett szóba kerültek közös terveik is. Ilyen volt *A holdbeli csónakos* díszlete, egy gyermekverseket tartalmazó kötet kiadása, a *Dalok Naconxypan-ból* és más Weöres-versek illusztrálása. Jó részük csupán vágy, vázlat maradt, de a velük kapcsolatos üzenetváltások így is tanulságosak.

Weöres 1943. szept. 20-án Pécsre, 1944 tavaszán pedig falujába hívta barátját. Részletes vasúti tájékoztatója minden bizonnyal első csöngői találkozásuk előtt született: „Győrben közel vagy hozzánk, ha van hozzá kedved és időd, látogass el ide. Vasútállomásunk Ostffyasszonyfa, a Budapest – Győr – Szombathely vonalon. Ez az állomás tőlünk nyolc kilométerre van, de nincs közelebbi, így el vagyunk rejtve a cudar világtól. – Érkezésedet 3-4 nappal előbb sürgönyözd meg, érkezésed napját és idejét, hogy az állomáson kocsival várhassalak. Azért kell ennyivel előbb megsürgönyözni, mert a kézbesítés itt lassan megy. – Szüleim is, én is örömmel várunk.”²⁰ A vendéglátásra valamivel később, júniusban került sor. Ezt Weöres közvetlenül 31. születésnapja előtt köszönte meg: „Jólesik, hogy meglátogattál Csöngén és sajnálom, hogy a háborús, ideges világban az itt-tartózkodásodat

¹⁵ *Szivárvány*, 1946, 16. *Egyedül mindenkivel*, 26.

¹⁶ Weöres Sándor Takács Jenőnek; Budapest, 1964. nov. 21. A levél fényképe megjelent: Radics Éva: *Takács Jenő élete és munkássága*, Szentgotthárd, é. n. [2003], 79.

¹⁷ Radics, 96.

¹⁸ Weöres Sándor: Illés Árpádról; *Kortárs*, 1974/2, 332.

¹⁹ Weöres Sándor Illés Árpádnak; Csöngé, 1935. febr. WSLev. I. 244.

²⁰ Weöres Sándor Illés Árpádnak; Csöngé, 1944. március, WSLev. I. 274–275.

nem tehettem kellemesebbé.”²¹ Bár ebben az üzenetben nem szerepel, egy másiktól egyértelmű, hogy Illés Árpád a csöngői napokban mutatta meg Károlyi Amy verseit. Weöres ezek hatására írta neki „Kedves Nyári sors!” megszólítású, dicséretet és tanácsokat is tartalmazó üzenetét.²²

Minden bizonnyal ekkor (vagy ennek emlékére) készült Illés Árpádnak az a festménye, amelyikről a költő epigrammát írt. Címébe bizonyosan téves évszám került.²³

W. S. Csöngén 1943-ban

Ez én vagyok. Alvó, egészen kicsi fej,
mellette bögre tej,
és nincsen égbolt.
Rég volt.

Illés Árpád a falu házait is megörökítette (*Fészerek, ólak Csöngén*). Mindkét reprodukció szerepel a *Weöres Sándor és Károlyi Amy élete képekben* című kötetben.

Várkonyi Nándor (1896–1975) művelődéstörténész, irodalomtörténész, szerkesztő, a pécsi egyetem könyvtárosa és magántanára Weöres Sándor barátja, támogatója volt. Halláskárosulása okán „beszélgetőcédulák” őrzik a találkozásukon elhangzottak egy részét. Hagyatékában fennmaradt a fiatal költő bemutatkozó jegyzete. Ebből rekonstruálható, hogy vendéglátója miket kérdezhetett tőle:

„Weöres Sándor vagyok, Berda üdvözetét hozom. Okt. 1-én jön. Reggel 9.
»Nyugat« Babits, Kosztolányi, Füst, Gellért, Mollinár, Kassák
Csöngői, vasi vagyok, I. éves bölcsész,
reál, Szombathely, Győr, Sopron
történelem, földrajz
Már írtam. 9-kor az állomáson várom, onnan egyenest ide jövünk.”²⁴

Pécsi éveit alatt Weöres gyakori vendége volt Várkonyinak. Eszmecseréiknek fennmaradt cédulái értékes dokumentumok. Mintha hangfelvételek lennének a harmincas-negyvenes évekből a *Nyugatról*, a *Magyar Csillagról*, az egyes költők, írók megítéléséről, az induló *Sorsunkról*, költői tervekről, világnézeti kérdésekről. Az egyetemi szünetekben Weöres rendszeresen beszámolt otthoni állapotáról, legújabb írásairól vagy ihletének elapadásáról. Érzékletesen jellemezte faluját. „Csöngé ez az üres latyakfészek, nem nyújt semmi elmondani-valót. Olvad a hó és ha kimozdul az ember a házból, bokáig süpped a szürke, jegedes, omlatag masszába, ami az uccákat födi” – írta 1933 telén.²⁵ Atyai barátját több alkalommal hívta vendégségbe. 1938 nyarán így kérlelte: „ha teheted, gyere le Csöngére a nyáron, zökkents kicsit emberibb hangulatba”.²⁶ 1939 tavaszától újabb érv is adódott a korábbiak mellé; hármásban (Pável Ágoston, Várkonyi és Weöres) egy dunántúli versan-

²¹ Weöres Sándor Illés Árpádnak; Csöngé, 1944. jún. 21. WSLev. I. 278.

²² Weöres Sándor Károlyi Amynak; Csöngé, 1944. jún. 11. In: Steinert Ágota: „Szép távolsággal itt vagy”. Károlyi Amy és Weöres Sándor alkotói kapcsolata, *Életünk*, 2013/4, 41.

²³ Weöres Sándor: *Versek Illés Árpád festményeiről* (Bolond Istók; W. S. Csöngén 1943-ban; Missa Luba; Ufó; Köviületek; Az ismeretlenből érkezett vendég ünneplő ruhában; Kompozíció vörös színekkel)

²⁴ Weöres Sándor autográf „beszélgetőcédulája”. Magántulajdon. Ezúton köszönöm Kende Katának a dokumentumok másolatait.

²⁵ Weöres Sándor Várkonyi Nándornak; Csöngé, 1933. dec. 28. WSLev. I. 481.

²⁶ Weöres Sándor Várkonyi Nándornak; Csöngé, 1938. jún. 2. WSLev. I. 494.

tológiát terveztek, és leveleikben számos kérdést igyekeztek tisztázni. Közülük a költők kiválasztását, az arányokat, a kimaradt szerzők pótlását, a bevezető tanulmányt említtem. A triumvirátus tagjai abban reménykedtek, hogy a függőben maradt pótlásokat, finomításokat Csöngén tisztázhatják. A *Pergő évek*ben Várkonyi részletesen földidézte az emlékezetes napokat. Nem hallgatta el azt sem, hogy a szerkesztés gondját pihenésre, hasznos szórakozásra cserélték. Pávella, Weöressel és Bárdossy Kálmánnal egy kisebb földvárát és más régészeti lelőhelyeket néztek meg. Programjukból nem maradt ki a kerékpározás, a fürdés és az irodalmi, történelmi, politikai témájú beszélgetés sem. Csak tervezett céljukig, az antológia összerendezéséig nem jutottak el.

Az emlékek felsorolását Várkonyi Weöresék családjának és környezetének jellemzésével folytatta: „Tetszett a régimódi udvarház, a Rába egykori árterének szélén állt, tágas gazdasági udvar elején. Akácfa alatt karám a lovaknak és tehéneknek, földbe ástott, zsuptetős juhakol, veteményes. A meredek parton, fent melléképület, benne vendégszoba, messzevivő kilátással a folyó ligetes síkjára. Régi fajta bútorok mindenütt. Az új időket csak a házigazda motorkerékpárja jelképezte, azon száguldozott, peckes tartásban, mint kvietált huszárornagyhoz illik. Sanyi édesanyja művelt és szerény úrinő; különös: a művelt nő leg többje szerény, csendes és enyhe iróniára hajló. Minden érdekelt, s valahogyan akkor is beszélt, ha nem szólt; éreztem lénye szuggesztív hatását. És úgy éreztem, Sanyi és édesanyja egymás szuggesztíójában, lelkileg állandóan egymás jelenlétében élnek. Fölsejlett bennem annak a kivételes-sajátos, termékeny reverenciának eredete, amelyet később anyavallásnak neveztem el Sanyinál.”²⁷

A csöngői összejövetel után leveleikben egy ideig még téma volt az antológia. Weöres 1939. aug. 9-én azt írta Pécsre, hogy késve ugyan, de postára adta náluk felejtett könyvét, Marék Antal tanulmányosorozatát. (Ez minden bizonnyal a *Mai dunántúli lírikusok* című kötet volt, amelyet Pável Ágoston adott ki, és amelyet felhasználtak munkájukhoz.) Az üzenet így folytatódott: „Kitartóan tanulgatok, amellet a dunántúli antológia leendő anyagát is rendezgetem. Néhány nagyon szép verset találtam olyanoktól is, kiknél igazán nem számítottam erre.”²⁸ Két héttel később ehhez még hozzátette: „Azt hiszem, könnyű lesz rendkívül szép versgyűjteményt összehoznunk.”²⁹

Pável Ágoston (1886–1946) középiskolai tanár, költő, műfordító, szerkesztő előbb Weöres Sándor szállásadója, később atyai jóbarátja, támogatója lett. Sokat tett a pályakezdő Weöres megismertetéséért. Folyóiratában, a *Vasi Szemlében* (*Dunántúli Szemle*) több ismertetést jelent meg könyveiről. A *Vak völgy ölen így zsolozsmázok* című Pável-kötetet Weöres három fórumon (*Nyugat, Magyar Ifjúság, Szivárvány*) ismertette.

Weöres győri diákként és egyetemi hallgatóként is visszajárt Szombathelyre, rendszeresen fölkereste Pável családját. Nagyon sajnálta, hogy a tőle kapott levelek szinte kivétel nélkül megsemmisültek. Az ő üzenetei szerencsére fennmaradtak. Nagy kár, hogy kiadásukban rengeteg jelöletlen kihagyás, szövegtévesztés, helyesírási hiba fordul elő.

Pávelt több alkalommal hívta falujába. 1935 nyarán – mintegy csalétekként – megemlítette neki, hogy Celldömölkön találkozott Csorba Tiborral, aki látogatóba készül Csöngére. Lenne-e kedve csatlakozni hozzá?³⁰ A Várkonyi Nándor kapcsán említett „triumvirátus” megbeszélése előtt és után hosszan leveleztek egymással. Weöres hol lelkesen számolt be a szaporodó anyagról, hol pedig szabadkozott késlekedése, betegsége, közelgő doktorálása miatt. Tervezett vállalkozásuk végül nem járt sikerrel; a dunántúli lírai antológiát nem tudták kiadni.

²⁷ Várkonyi Nándor: *Pergő évek*; Széphalom Könyvműhely, 2004, 384–385.

²⁸ Weöres Sándor Várkonyi Nándornak; Csöngé, 1939. aug. 9. WSLV. I. 515.

²⁹ Weöres Sándor Várkonyi Nándornak; Csöngé, 1939. aug. 22. WSLV. I. 516.

³⁰ Weöres Sándor Pável Ágostonnak; Csöngé, 1935. VI. 5. WSLV. I. 87.

A világháború utáni évben elhunyt Pável Ágostonról prózai írással és verssel megemlékezett.

Jékely Zoltán (1913–1982) nemzedéktársa, barátja volt Weöres Sándornak. 1935 tavaszán írt bemutatkozó levelében meghívta egy olyan biciklitúrára, amelyet Tatay Sándorral tervezett.³¹ Szeptember elején arról értesítette Takáts Gyulát, hogy a közeljövőben érkezik hozzá Jékely.³² A látogatásnak több nyomára is bukkantam. Weöres Sándornak Vas Istvánhoz szóló leveléből kiderül, hogy egyszerre ketten keresték föl: „Én csak ellábolok; közben meglátogatott Jékely Zoltán és Takáts Gyula, nagy tüzekeket gyujtottunk a Rába patak mellett és pikáns kamaszvicceket mesélgettünk egymásnak.”³³ (Takáts emlékeit később idézem.) Bár Weöres itt nem említette, de ez idő tájt írt leveleiben rendszeresen szóba került nemzedékük szervezése, egymás köteteteinek ismertetése. A *Vonatozás* című Jékely-vers keltezése így szól: „Csöngérol jövet, 1935”.³⁴ Az ismételésekre épülő 12 szakaszban közvetlenül nem szerepel sem a falu, sem a vendéglátó barát neve, de képei alighanem elválaszthatatlanok tőlük.

Az együtt töltött napokra Takáts Gyulának írt levelében így emlékezett Jékely: „Idestova fél éve annak, hogy békát dobáltunk a csöngői patakban s mint álvadorzókhoz illik, törökbúzáat sütöttünk fűzfanyáron. Kis társaságunk mind nagyobb és különlegesebb lesz, ahogy az eseménytől távolodik az időben. Vajon hányadik numerájánál tart – barátunk, a gaulois-szajú archeológus; (Hozzon neki is ez az esztendő gazdag, váltott-nőjű éjszakákat és vidám özvegyasszonyokat, kiken gyakorolhatja hétpróbás tudományát.) S vajon hányadik versénél drága kis Sanyikánk, a legkisebb-legnagyobb fiatal költője ennek a kiaszott birodalomnak.” Ezután közös fórumukról, a *Válaszról*, Takáts tervezett folyóiratáról és a Berzsényi Társaság felolvasóüléséről érdeklődött. Végül lelki alkatukról ejtett szót: „úgy látom, te sem vagy még a magány embere. Közülünk Weöres Sanyi az leginkább, melynek ékes bizonyítékai azok a versei, melyekben nyilvánvalóan egy icipici élmény-magból terebélyesít csodálatos költeményfát (Az üres szoba pl.).”³⁵

Weöres a *Nyugatban* ismertette az *Éjszakák* című Jékely-kötetet, nemzedéktársa, barátja 1938 októberében epigrammát írt róla (*Weöres Sándornak*), a következő évben pedig *A teremtés dicséretét* méltatta Babits folyóiratában. Jékely halála után Weörestől rádiónyilatkozatot kértek. Ebben – az idővel mindig hadilábon álló költő – a nála csupán pár hónappal idősebb eltávozót hetvenöt évesként említette. Jellemző módon nem költészetét, hanem emberi vonásait, így a nőkhöz való viszonyát emelte ki. Személyes emlékként utolsó találkozásukat és az elsőket hozta szóba: „Szenvedélyes halász, rákász volt; a patak-ból kézzel tudta szedni a rákokat. Mikor szüleimnél és nálam volt látogatóban Csöngén, egy hetet együtt töltöttünk, és a pataknak rákgazdag helyeit találta olyan helyeken, ahol azt nem is sejtettük.”³⁶

Berda József (1902–1966) és Weöres Sándor barátságának számos összefüggését még titok fedi. A nála bő évtizeddel idősebb újpesti költőt huszadik születésnapja előtt egy nappal írt levelében hívta meg Csöngére. Kamaszos hetykeséggel kínált számára programot:

³¹ Weöres Sándor Jékely Zoltánnak; Csöngé, 1935. máj. 24. WSLev. II. 280.

³² Weöres Sándor Takáts Gyulának; Csöngé, 1935. IX. 3. WSLev. II. 94.

³³ Weöres Sándor Vas Istvánnak; Csöngé, 1935. szept. 15. WSLev. II. 47.

³⁴ Jékely Zoltán: *Vonatozás*, In: *Az idősárkányhoz*; Szépirodalmi, 1975, 86. Ez nem volt jellemző Jékelyre. Olykor ugyan feltűntette a megírás helyszínét (Magyar-Valkó, Kolozsvár, Szigligeten, Velence, Chiavari, Rozsnyó), de ezzel a közvetlenebb formával csupán itt találkoztam.

³⁵ Takáts Gyula: *Helyét kereső nemzedék*, Magvető, 1984, 105–106.

³⁶ Weöres Sándor: Jékely Zoltánról – Rádiónyilatkozat (elhangzott: 1982. márc. 31.) *Egyedül mindenkivel*, 408.

„Azt hiszem, jót fog tenni Neked egy kis falusi élet. A bor ugyan elég rossz errefelé, de enni annál inkább lehet és a Rábában fürödni. És visszagyerekesedni, aminél nem tudok nagyobb élvezetet. Bukfencezni a fűvön, fára mászkálni és első-kézből, a természet kezéből közvetítő nélkül fogadni el a gyümölcsöt és a hétköznapi emberekkel folytatott kuglipartik, kártyacsaták, mulatások, udvarlások, szerenádozások, tereferék közepette elfelejteni az egész irodalmat, végig, Homerostol Ady Endréig.”³⁷ A levél folytatásában Pakots József haláláról ugyanúgy szót ejtett, mint a *Napkelet* megfialítási kísérletéről és a líra állapotáról. Nehezen képzelhető el, hogy ezeket vagy a magyar irodalom egyes kérdéseit mellőzték volna. Ezt erősíti meg (igaz, a témák megnevezése nélkül) Pável Ágostonhoz szóló üzenetének részlete: „Most itt van nálam Berda József, az újpesti költő és Csiszár Miklós, egy kőszegi fiú, volt instruktorom. Elég jól telnek a napok, fürödni járunk, gyümölcsözünk, sokat beszélünk irodalomról és nem írunk semmit.”³⁸

Weöres Sándor leveleiben feltűnően gyakran használt meghökkentő fordulatokat. Jellemző módon nem csupán nemzedéktársainak írt polgárpukkasztó módon, hanem időnként a nála évtizedekkel idősebb Fülep Lajosnak, Kosztolányinak, Füst Milánnak és Babitsnak is. Utóbbinak kamaszos szertelenséggel így számolt be vendégéről: „A közelmúltban itt volt nálam Berda József. Naponta két-három liter bort elfogyasztottunk, néha még többet is. Ökör iszik magába: mióta elment, megint minden foglalkozás nélkül maradtam. Már halálosan unom a csöngői nyárspolgárokat, fürdő-, kugli-, ivó- és kártyapartneremet; alig-alig megyek közéjük, inkább angolul tanulok, meg olvasgatok.”³⁹

Berda pécsi látogatásairól és ingyenc étkezéseikről többek között Tatay Sándor számolt be. Akkor még töretlennek látszott barátságuk. Az 1934-ben írt Weöres-levelek sem sejtettek konfliktust. Az előzmények után igazán meglepő és különösen sértő Berda Józsefnek az az üzenete, amely a szombathelyi Weöres-hagyatékban maradt fenn. A levelezőlap bevezető részét idézem:

Kedves Sanyikám,

mondhatom, furcsa pofa vagy. Pesten jársz és felém se szagolsz. Ellenben jó szimatod rendkívül sürgősnek találta, hogy felkeresd ama kulturzsídó jampecet, kit Rónai Mihály Andrásnak hívnak (s akinél külön emberi példányok jönnek ki naponta a fenekemből), de felkerested a cserkész-buzeráns Szabó Zoltánt is, sok rossz vers szülőjét, csak a költőt nem kerested fel, mert ez most irodalompolitikailag nem okos.⁴⁰

A Csöngéről keltezett válasz nem sokat késett. Weöres igyekezett tisztázni a félreértéseket. Biztosította arról, hogy nála az úgynevezett „irodalompolitikai” szempontok nem játszottak szerepet; a denunciació pedig nem szokása. (Ezek mindvégig érvényesek voltak rá.) Kijelentette, hogy Berdát a barátság meglététől vagy végétől függetlenül „érdekes, értékes és érdemes” költőnek tartja.⁴¹ Weöres Sándor leveleinek gyűjteményében ez az utolsó hozzá szóló üzenet, de biztos, hogy ez nem jelentette kapcsolatuk lezárását. Egyelőre nem tudom, szükségük volt-e újabb tisztázó beszélgetésre, levélváltásra. Maradt-e

³⁷ Weöres Sándor Berda Józsefnek; Csöngé, 1933. jún. 21. WSLev. I. 349.

³⁸ Weöres Sándor Pável Ágostonnak; Csöngé, 1933. júl. 12. WSLev. I. 68.

³⁹ Weöres Sándor Babits Mihálynak; Csöngé, 1933. aug. 17. WSLev. I. 196.

⁴⁰ Berda József Weöres Sándornak; [pb: Ujpest, 935. jan. 22.] Lelőhelye: Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára, A Weöres család iratai (Ifj. Weöres Sándorhoz írt levelek 1928–1947) XIII.43./7. 72. Lócsei Péter: *Weöres-mozaiik*, Magyar Nyugat Könyvkiadó, 2014, 33–34. A továbbiakban Lócsei 2014.

⁴¹ Weöres Sándor Berda Józsefnek; Csöngé, 1935. jan. 31. WSLev. I. 368.

valamilyen tüske az újpesti költőben? Ami tény: számos közös irodalmi fórumuk volt ezután is.

Szepesi Attila a *Három veréb hat szemmel* előmunkálatainak idején gyakran volt Weöresék vendége. Bata Imrével és Kovács Sándor Ivánnal együtt a régi magyar irodalom ismerőjeként és antik könyvek beszerzőjeként is segítette az antológia anyaggyűjtését. A költő házaspárral folytatott beszélgetéseiből több érdekes, jellemző mozzanatot idézett föl barbár szonettjeiben. Közéjük tartozik a következő emlékezés is:

Berda⁴²

A Muraközi utcában, Weöreséknél
ha valamelyikünk kiejtette Berda József nevét,
Károlyi Amy azonnal dühbe gurult.
Elmesélte, hogy a csavargó költőt
alig tudta levakarni Sándorról.
Gyakran rájuk telefonált, hogy várja ebben-abban a
zenebonás kocsmában,
és ilyenkor szegény Weöres mindig hullarészegen került elő késő
éjszaka, ráadásul egyetlen fillér nélkül
mert handabandázó és örökké koldusszegény cimborája
vele fizettette ki a számlát.
Weöres kajánul mosolygott és csak ennyit fűzött hozzá:
aranyos ember volt a debilnek látszó Jóska,
nem lehet tudni, honnan jöttek elő remek versei.

Takáts Gyula (1911–2008) költő, író, szerkesztő, múzeumigazgató, Weöres nemzedék-társa, fél évszázadon keresztül jó barátja volt. Számos közös fórumuk akadt; több alkalommal szerepeltek együtt irodalmi esteken. Takáts Gyula kétszer látogatott el Csöngére. Az első alkalommal – Jékely Zoltánnal együtt – kiadós viharban érkezett. A környezetre, a családra, a változatos napokra születésnap-i köszöntőjében így emlékezett vissza: „Weöresék háza Csöngén puritánul egyszerű volt, de tágas. Az udvarházakra jellemző parkokat őrző gond helyett itt a munkát és a gazdálkodás gondjait tükrözte pázsit helyett a nagy és kopár mezőgazdasági udvar. A házzal szemközt az udvarvégi dombon cselédházak között állt a vendégszobás házacskó. Lent a nagy csibekeltető konyha mellett volt az ebédlőszoba. Az asztalfőről a »Termő ékes ág« – »a jó anya« szertartásosan koppantotta elő a fogásokat, úgy, ahogy uja koppintásaival ugyanitt nemrég a ritmus-variációkat verte, és mellette a gyermekköltő verset gyakorolva, mondta a ritmusokra illő szövegeket...

A rövid huszárpata még rövidebb szárú csizmában, ló helyett Puch-motorkerékpáron árkon-bokron át tartotta gazdasági tereplovaglásait. [...]

– És Sándor? – ... Ő kerékpáron jött ki a kertek alatt folyó Lánka patak igazán antik hangulatú ligetébe. Mögöttem leheveredett... Bár a horgászás titkos szekta, mégse a titkot pedző – apja szakította – pulykatoll rezdüléseire figyelt, de Pirandellót olvasott.”⁴³

Az azóta kiszáradt patakot és az együtt töltött órák hangulatát négyszakaszos szép versében is megörökítette, amely eredetileg ajánlás nélkül, később a két barátinak, „*Jékely Zoltánnak és Weöres Sándornak*” dedikálva jelent meg:

⁴² Szepesi Attila: *Varázsfüvek*, Nap Kiadó, 2016, 127.

⁴³ Takáts Gyula: Weöres Sándor köszöntése, *Életünk*, 1973/4, 291.

Csöngei emlék⁴⁴

A Lánka sása közt liliomok ültek.
Kacsák csőre csergett vízének vánkosán,
kék gyíkok körme szólt a száraz nádtorzsán,
s mint ezüst pohárban, halak hegedültek.

S mint költő, ha szavait tűzére rakja;
ujjunkon zenélve pattogtak az ágak.
Tejfehér tengerit nyujtottunk a lángnak,
s keserűn könnyezett akácnyársunk habja.

A füst az égből csüngött, mint ringó selyem.
Kék díszén át madarak, pásztorok jöttek.
A fűzfa kontya közt leányok fürödtek,
s tűzünk fészken kikelt a hamvas sejtelem.

Az est, mint róka fark, súrolta a vetés fejét.
S mint gyertya, melyet kivájt tökbé rejtenek,
oly ferde szemmel szálltak ránk a szellemek,
s köd pólyázta orvúl a templom tetejét.

Második látogatásának kevesebb dokumentumával találkoztam. 1938 tavaszán Weöres így kérlelte: „Csöngére pedig okvetlenül elgyere a nyáron, hosszú időre. Majd megbolygatjuk együtt a Rába és a Lánka halait; és kirándulunk a német határ felé.”⁴⁵ Takáts Gyula júniusban érkezett, és a vendégség után Kőszegre és környékére utazott tovább. Három epigrammában örökítette meg élményeit. Közülük az utolsót idézem:

Csönge⁴⁶

A halak Csöngén
nemigen kaptak.
Asztalra sem került
Csak egyszer pár falat.

Kőszeg, 38. VI. 24.

Weöres némi mentegetőzéssel köszönte meg barátjának a látogatást: „Örülök, hogy jól érezted Magad Csöngén és hogy kőszegi utad primán sikerült. Ne haragudj, hogy itt-tartózkodásod ideje alatt nem gondoskodhattam Számodra különb szórakozásokról; de újabban még inkább elátalkodott fészkek lett ez a Csönge, mint azelőtt volt, már alig-alig van itt fiatalság; a nőnemű fiatalság meg egészen szétzilálódott innen.”⁴⁷

⁴⁴ *Családfa helyett*, Bolyai Akadémia, 1941, 25.

⁴⁵ Weöres Sándor Takáts Gyulának; Csönge, 1938. ápr. 11. WSLev. II. 114.

⁴⁶ WSLev. II. 148.

⁴⁷ Weöres Sándor Takáts Gyulának; Csönge, 1938. júl. 3. WSLev. II. 116.

Csaknem 40 év múlva Takáts Gyula szellemes verses dedikációval köszöntötte barátját és feleségét: „Ami minket összeköt / Nikla és Csöngé közt / Somogyból a vazsinak / küldöm Weöres Sanyinak / és Károlyi Amynak! 976 szeretettel Gyula”.⁴⁸

Tatay Sándor (1910–1991) íróval, szerkesztővel pécsi egyetemistaként barátkozott össze Weöres Sándor. Megismerkedésüket többek között a *Lődörgések* korában örökítette meg az író. Weöres albérlétéről és baráti köréről (Barátos Endre, Ficzkó Gyula, Takáts Gyula és Várkonyi Nándor) az *Öttorony* című fejezetben szólt. A következőben (*Vendégiünk az angyal*) pedig Berda József egyik pécsi látogatását idézte föl.⁴⁹

Weöres a leveleiben tapasztalt, becsületes emberként, jó cimboraként jellemezte Tatayt. Nemzedéki tervezgetéseiben is számolt vele. Több közös fórumuk volt a *Vártól a Sorsunkig*, a *Nyugattól a Tücsök* nevezetű irodalmi és művészeti szövetkezetig, sőt egészen a *Jelenkorig*. 1938 tavaszán azt írta Takáts Gyulának: „Közben itt volt Tatay Sanyi; biztos megkaptad a kártyát, amit együtt írtunk Neked. Eldumáltunk, elidögáltunk kicsit, együtt szidtuk a »Kelet Népe«-t, az ottani csizmáskandurokat.”⁵⁰

Tatay számára maradandó emlékeket, lényeges ihletforrást jelentett a csöngői vendégeskedés. Élményeinek egy részét az *Eszter és a fajdkakas* című könyvében írta meg. A történet a sok azonosítható vonás ellenére sem dokumentumregény, más típusú, mint a már említett *Lődörgések kora*. A megélt események erősen áthangszerelve követik egymást. Nem elemzem a regényt, csupán néhány jellemző részletére hívom fel a figyelmet. A Kanizsai Dorottyára, Nádasdyra, Sylvester Újtestamentum-fordítására vonatkozó utalások egyértelművé teszik, hogy Sárváron, illetve környékén járunk a történet kezdetén. Izsák gyalog érkezik a közeli, vasút kerülte faluba, ahol barátjának, a költő Artúrnak a vendége. A szerző a külön gondolkodású és viselkedésű apával, az egykor katonatiszt, most falusi gazdálkodó idősebb Artúrral elmondhatja azt, amit Weöres Sándor nyugdíjaztatott édesapja is vallhatott volna. Nem Kun Béla eszméiért harcolt, hanem a Felvidék visszafoglalásáért. Fiával való egykori konfliktusait, verseinek megítélését szelídítve hozta szóba. Feleségét úgy jellemezte, mintha a költő anyaversét alakította volna át emelkedett prózai valamóssá. Valami nagyon fontosat érzett, érzékeltetett a családi viszonyokból is: „Ilma ekkor ötvenéves lehetett, de a rézüst csodát mívelt megkopott arcával. Tündöklő szépségű fiatalasszonyt mutatott, büszke szépségű asszonyt. A szépség maga volt büszke, és nem az arckifejezése. Az inkább álmodozó, messze néző. A női arc és a dús, bronz hajkorona uralta az üst fenekét. Az optika különleges törvényei szerint a rézgömb megnövelte a távolságot, ami közte és a két Artúr között a valóságban volt. Kicsi figurák a háttérben. Az idősebbik Artúr egészen jelenéktelenné vált. Miért ment feleségül hozzá a lenyűgöző szépség? Minden bizonnyal hogy megszülessék a költő. Megszülte, felnevelte, és betöltve hivatását, elhullatta díszét.”⁵¹ Izsákot az emelkedően lévő tágas vendégszobában helyezték el. A képzelt események az Anschluss után játszódnak; a valóságtól némiképp eltérően. A szobáról ugyanis azt mondja Artúr, hogy egy héttel korábban legnagyobb zeneszerzőnk lakott benne. (Mint idéztem, Kodály 1935-ben szállt meg ott.) A történetben föltűnnek a falu nevezetes helyszínei: a kocsmá, a temetőben lévő családi kriptá, a templom. Megelevenednek jellegzetes alakjai is: a postáskisasszony, a tanítóék, a segédjegyző, a plébános

⁴⁸ Takáts Gyula: Hódolat Berzsenyi szellemének, *Somogyi Almanach 24.*, szerkesztette: Kanyar József, Kaposvár, 1976.

⁴⁹ Tatay Sándor: *Lődörgések kora*, Szépirodalmi, 1983, 326–355.

⁵⁰ Weöres Sándor Takáts Gyulának; Csöngé, 1938. ápr. 11. WSLev. II. 114. (A minősítés háttéréhez tartozik, hogy Weöres sajnálta, hogy a *Válasz* megszűnt, illetve átvette a *Kelet Népe*. Csupán azok a versei jelentek meg ott, amelyeket még a *Válasz*nak küldött; ráadásul a Dsidát búcsúztató epigrammájának címében vasdos hibával: *Dzsida Jenő emlékének* alakban.)

⁵¹ Tatay Sándor: *Eszter és a fajdkakas*, Szépirodalmi, 1986, 277.

és a cigánylány. A regénybeli Eszter szerelmi bonyodalmainak közepette egy sárvári kirándulásra, egy piknikre és egy fura, kacér fürdésre is sor kerül. (Mintha az egykori csöngői vendégségek esszenciája tűnne föl.) Tatay Sándor a következő dedikációt írta ihletőjének ajándékozott könyvébe: „Weöres Sanyinak szeretettel régi jóbarátja: Sándor Bp. 1971. XI. 26.”

Berczeli Anzelm Károly (1904–1982) költő, író, műfordító egyetemi tanulmányait Nápolyban kezdte, és Szegeden fejezte be. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának tagja lett. A diploma megszerzése után az egyetem gyakornokaként dolgozott. 1934-ben ő szerkesztette a mindössze két számot megért *Izenet* című folyóiratot. 1938-tól az OSZK-ban dolgozott. Írásai többek között a *Nyugatban*, a *Magyar Csillagban*, az *Írott Kőben*, a *Válaszban*, a *Tiszatájban* jelentek meg. Weöres levelezésében csupán két apró, jellegtelen hivatkozást találtam vele kapcsolatban. Amit azonban *Július* című kötetéről írt, rendkívüli rövidege ellenére is megérdemli figyelmünket. Dicsérte pózok nélküli megszólalását, verseinek átéltségét, egy-egy részlet rendkívüli megjelenítő erejét. Hiányérzetét sem hallgatta el, de ismertetőjét a remény szólamával zárta: „Biztosra veszem, hogy ekkora kifejezőkészség nem vész kárba: tán Berczelitől várhatjuk az új nagy drámai-költeményt.”⁵²

Egyelőre nem tudom, hogy méltató soraira kapott-e valamilyen választ, mint ahogy azt sem, mikor, milyen körülmények között találkoztak Csöngén. Mindössze két olyan levélrészletre bukkantam, amelyik árulkodó lehet. Berczeli Anzelm Károly 1935. júl. 15-én Alsóörsről azt írta Bálint Sándornak, hogy a közelmúltban körülbelül 10 napot töltött Sárváron. 1936. szeptember 3-án Kontuly Béla arról értesítette, hogy a Sárváron tartózkodó Berczelitől kapott üzenetet.⁵³ (Sárvár és Csöngé körülbelül 20 kilométerre van egymástól. Könnyen elképzelhető, de nem bizonyítható, hogy ekkor kereste föl Weöres Sándort.)

Pálfi István költő Pálffy és Pálfy formában is használta nevét. Versei, kritikái, novellái, tárcái többek között a *Magyar Ifjúság*, a *Tulipán*, *Az Erő*, a *Fejérmegyei Napló*, a *Napkelet*, az *Új Erő* és a *Vár* hasábjain olvashatók. Mindössze egy karcsú füzetet adott ki a harmincas évek derekán. Az általa szerkesztett lapok közül az *Új Erőről* és a *Várról* alig jelent meg értékelés, pedig a kiadványokban például Buday György, Dallos Sándor, Erdélyi József, Féja Géza, Illés Endre, Illyés Gyula, Jankovich Ferenc, Képes Géza, Marconnay Tibor, Németh László, Takáts Gyula, Tatay Sándor alkotásaival találkozunk.

Pálffy a húszas évek második felétől levelezett Weöres Sándorral. Személyesen ritkán találkoztak. Kezdeti közös fórumuk *Az Erő* és a *Magyar Ifjúság* volt. Weöres két verset dedikált számára, illetve számukra (*Lírai vers töredéke*: „Kedves Pálffy Pistámnak, az ujjongó vőlegénységében is angyalian jó barátoknak”; *Anzix*: „Bóka Lacinak, Pálffy Pistának és a többi, »kiöregedett« csittvárnak”).⁵⁴

Pálffy a listán szereplők közül alighanem elsőként, 1929 őszén kereste föl Weöres Sándort, aki akkor ismételte magántanulóként a hatodik osztályt Győrben. Csöngői napjaiknak két dokumentumát találtam meg eddig. Az első egy baráti levél: „Kedves Sanyikám, először nem is hozzád (Te úgy is elnéző leszel) akarok fordulni, hanem a kedves szüleidet kérem meg nagyon szépen, hogy bocsássanak meg az illetlenségéért, amiért ilyen elkésve köszönöm meg azt az igazi, magyaros vendéglátást, amellyel körükbe fogadni szíve-

⁵² Weöres Sándor: Július. Berczeli Anzelm Károly versei, *Nyugat*, 1939, I. 339–340.

⁵³ Lengyel András: Bálint Sándor életrajzához – Levelek a hagyatékából (1929–1943), *Tiszatáj*, 1987/8, 86., 90.

⁵⁴ Weöres Sándor: *Elhagyott versek*, Helikon, 2013, 193.

sek voltak. Ha időben nem is sietős a köszönetem, hálában azonban annál nagyobb s azért még egyszer és mind még egyszer köszönetet mondok.”⁵⁵

Az első Weöres-kötetre Pálffy két fórumon is fölhívta az olvasók figyelmét. Ismertetésének bővebb változatából betűhíven idézek:

Tárgyilagosan írnom róla lehetetlen. Láttam, amikor az őszi párás ablaküvegre verset írt és már nem volt ideje azt papírra másolni, mert a felmelegedő nappal a verset letörölte. Olvastam a jegyzőkönyveit annak az »irodalmi társaságnak«-nak, amelyet tíz éves kora körül alapított.⁵⁶ Tudom, hogy az első olvasmánya – még elemista kora előtt – Az Ember Tragédiája volt. Láttam a levelet, amelyben Kosztolányi »isteni csodagyereknek« nevezte, emlékszem, hogy egy szereplésekor Hege-düs Lóránt elragadtatásában homlokon csókolta.

Lehetetlen tárgyilagossnak maradnom. De így is tudom, hogy az a verse, amelyet az ablaküvegre írt, elmosódhatott. De azok közül némelyek, amelyeket első kötetében gyűjtött össze, továbbhangzanak az ifjú szívekben. [...]

Mivel jellemezhetném legjobban? A szüleinél néhány gyönyörű nyári napot együtt töltöttünk. A napok érdekesen teltek: naphosszat olvasott, vitakozott, táblázatot készített a magyar tehetségek periodikus váltakozásáról (ezt a jövőre vonatkozólag is elkészítette). Megállapította, hogy élete folyamán hány kötete jelenik meg. Címet adott nekik. Közben Budhával [sic! – L. P.] és a spiritisztákkal is ráért vesződni. Hajnalig pedig verset írt. Így éltünk.

Egy estén kimentünk a Rába partjára, már kora őszi ködök úsztak a vízen, Weöres hosszan, elmélyedve álldogált a parton. Tizenhétéves volt. És mennyi könyv és mennyi görnyedt óra már!

Hirtelen feleszmélt s diákos örömben bukfencezni kezdett a parton.

De ez csak hazudott jókedv volt. A gyermekkor elmúlt – vagy el sem érkezett?...

Pálffy István⁵⁷

Weöres Sándor őszinte vallomásban mondott köszönetet; ebből érthető, hogy ritka találkozásuk ellenére miért tartotta igazi barátjának: „Nagyon ideges vagyok, egyre idegesebb (valószínűleg még ez évben bevonulok néhány hónapra a pesti Park-szanatóriumba) és levelet írni se nagyon van türelmem. Hiába: megbosszulja magát az a bizonyos »elmúlt, vagy el sem érkezett« gyermekkor, amiről írtál.

Ha nem mondanám, akkor is tudnád, hogy mennyire örültem a »Magyar Ifjúság«-ba írt, rólam szóló cikkednek. Hálásan köszönöm. Olyannak írtál le, amilyennek optimista perceimben látom magamat, amikor kitör belőlem a kisebb-nagyobb mértékben mindenkiben meglevő önimádat.

Tegnap érkezett a cikked és ma már majdnem kívülről tudom: képzelheted, mennyire hízogt rám nézve, hogy valaki olyannak lát, amilyen lenni szeretnék.”⁵⁸

⁵⁵ Pálffy István Weöres Sándornak; Tolnanémeti, 1929. november 13. Lőcsei Péter: Weöres Sándor és Pálffy István barátságának korai dokumentumai, *Vasi Szemle*, 2018/1, 107.

⁵⁶ Dr. Blaskovich István 1963. aug. 25-én Lovász Pálhoz írt levelében arról számolt be, hogy 1925–26-ban Weöres Sándorral és két diáktársukkal megalakították a Homeros Irodalmi Társaságot: „melynek kézzel írott lapját, a HIT-et Weöres szerkesztette és nagyrészt írta is”. Szirtes Gábor: *Ötnegyed*, Pro Pannonia, 2012, 15.

⁵⁷ Pálffy István: Új erők a magyar földön – Weöres Sándor, *Magyar Ifjúság*, 1934. okt. 15. (XVI./2. 2.). Szinte ugyanez jelent meg, rövidebb változatban az *Új Erő* hasábjain is. (1934. június 10., 4.)

⁵⁸ Autográf levél; lelőhelye: PIM V. 5396/8/10.

Weber Gyula (1913–?) celldömölki autodidakta régész, műgyűjtő, múzeumalapító volt. 1932-ben a szombathelyi Martineum kiadásában jelent meg nyolcvanoldalas tanulmánya (*Sághegy őskora – A prehisztórikus művészet kibontakozása*), amelyben saját régészeti gyűjteményére is többször hivatkozott. Bár nem volt képesítése rá, restaurálással is foglalkozott. Ellentmondásos működését az archeológusok közül többen bírálták; szakszerűtlenséggel, sőt hamisítással vádolták. Weber gyakori vendég volt a Celldömöltkől 15 kilométernyire lévő Csöngén. A faluban és a környéken több feltárást vezetett.⁵⁹ Az egyikről, amelyik a Weöres család birtokát is érintette, ez olvasható a *Magyarság* című lapban: „Weber Gyula celldömölki régész mintegy két héten át Csöngé, Ostffyasszonyfa és Rábakecskéd határában próbaásatásokat végzett. Csöngé határában, Weörös Sándor ny. őrnagy birtokán, bronzkori urnatemetőre, hun sírokra és kőkori veremlakásokra bukkant. Rábakecskéd határában kő- és népvándorlaskori települést, sírmezőket talált. Ostffyasszonyfa közelében viszont sáncépitmény falmaradványokra bukkant, ami nem lehetetlen, hogy az Ostffy-család első kemenesaljai birtokának, Kigyókö várának maradványa...”⁶⁰

A műkedvelő régészt Weöres alighanem mitológiai olvasmányai és irodalmi terveibe is beavatta. Erre Babbitshoz írott levelének egyik részlete alapján következtek: „Most itt nyaral falunkban Weber Gyula régész, akinek a révén alighanem meg tudom kapni a Gilgames-eposz nyersfordítását. Hatalmas művet lehetne összemodernizálni belőle.”⁶¹

Néhány évvel később Weöres Sándor egy újabb – környékbeli – ásatás kapcsán említette Webert. Dr. Smidt Lajos szombathelyi orvosnak, műgyűjtőnek jó adag iróniával számolt be az előkerült leletek állapotáról: „Weber úgy ül a harmincegynéhány urnájának cserepei között, mint Marius Carthago romjain. A legértékesebb edények (a Hallstatt – C.-periódusból származó ékítményes urnák) már megkezdték a mállást. Nem tudom, meg lehet-e még menteni őket; igen nagy kulturális veszteség, ha elpusztulnak. Preparálatlanul már nem szállíthatók. Ha tudsz valami módot a megmentésükre: kérlek értesíts. Sürgősen kéne intézkedni, mert a három ékítményes serbli már a végét járja.”⁶² Dr. Smidt Lajos, aki Érsekújváry Lajos szerzői néven verseket is kiadott – gazdag képzőművészeti, régészeti, numizmatikai gyűjteményét pedig Szombathely városának ajánlotta föl –, szintén megfordult Csöngén. Akár Weöres listáján is szerepelhetett volna.

Karl Baltz (1898–1987) hegedűművész, koncertmester; a *Rudolf Steiners musikalische Impulse* (Dornach, 1961) című kötet szerzője. Felesége a csöngői születésű Molnár Ilona volt. A házaspár többször töltött hosszabb-rövidebb időt a vasi faluban. Weöres Sándor leveleiben, interjúiban is megemlékezett róluk és arról a szellemi hatásról, amely részben az ő körüknek tulajdonítható. Kabdebó Lórántnak így nyilatkozott: „Gyermekkoromban Csöngén antropozófusok is éltek, akik a kereszténységet a keleti filozófusokkal szintetizálták. Magam sose lettem antropozófus, de sokat tanultam tőlük. Ők nyitották rá szememet a buddhista, a vaisnava, a saiva világra.

Csőngén és Celldömölkön olyan antropozófus mesterek is megfordultak, mint Albert Steffen, aki egyike a XX. század első fele nagy drámaíróinak. Egy csöngői nő, akit Molnár Ilonának hívtak, Bécsben tanult, és ott – hogy, hogy sem – nem tudom, milyen körülmények között, beállt antropozófusnak. A férje is az volt, a gyermekük is. Anyósa, egy nagyon kedves de erősen korlátolt hölgy, szintén antropozófus volt.”⁶³

⁵⁹ Szabadváry Tamás: Restaurátormunka az egykori Országos Magyar Történeli Múzeum Régiségtárában és Weber Gyula tevékenysége, *Múzeum Café*, 2020/3, 227–239.

⁶⁰ *Magyarság*, 1934. szept. 25., 11.

⁶¹ Weöres Sándor Babits Mihálynak; Csöngé, 1935. aug. 15. WSLev. I. 202.

⁶² Weöres Sándor Smidt Lajosnak; Csöngé, 1939. jan. 3. (Magántulajdon.)

⁶³ *Egyedül mindenkivel*, 460–461.

Arnaldo Tapia Caballero (1907–2002) chilei zongoraművész nem csupán vendég volt Csöngén, hanem művésztársával együtt szerepelt is ott. A *Celldömölki Hírlap*ban ez az előzetes jelent meg fellépésükről: „Külföldi művészek hangversenye Csöngén. Baltz Károly bécsi hegedűművész és Tapia Caballero Arnaldo dél-amerikai (chilei) zongoraművész, akik már hetek óta Csöngén nyaralnak, ma délután 3 órai kezdettel a csöngei evangélikus ifjúsági otthon nagytermében az otthon alapja javára hangversenyt rendeznek a következő műsorral: 1. Mozart: B dur szonáta. 2. Frank Caesar: Szonata. 3. Brahms és Sarasate magyar tárgyú művei. 4. Spanyol zongoraszámok. – A két európai hírű művésznek ez lesz az első magyarországi hangversenye s így természetes, hogy Csöngén és a közeli Ostffyasszonyfán is óriási az érdeklődés a szereplésük iránt.”⁶⁴

A többhetes nyaralás ideje alatt Weöres Sándor találkozhatott a művészekkel (Baltzcal korábban és később is), de ezt a koncertet biztosan nem hallgathatta meg, ugyanis a fellépés idején Bulgáriában tartózkodott.

Karl Baltz a Weöres Sándort is tanító Szabó Dezsővel a csöngei evangélikus templomban is szerepelt. Ezt egy dátum nélküli fénykép bizonyítja.

Korein Andor (19??–1979) tanár, szakíró és szerkesztő, a Központi Pedagógus Továbbképző Intézet adjunktusa volt. Életről, Weöres Sándorhoz kapcsolódó tevékenységéről eddig alig találtam adatokat. Csak feltételezem, hogy Gergely Márta írón keresztül ismerték meg egymást. Az is lehet, hogy a Koreintől és Weörestől is verset közlő, tiszavirág-életű *Argonauták* körében találkoztak.⁶⁵ Nem sikerült kiderítenem, hogy mikor járt Csöngén, milyen tapasztalatokat szerzett ott. Neve akkor tűnt föl Weöres levelezésében, amikor munkaszolgálatra hívták be. Az általam megtalált üzenettörödékekből a legfontosabbakat idézem. Gergely Márta 1944 januárjában megköszönte Weöresnek az elküldött *Meduzát* és a *Bolond Istókot*. Ezután így folytatta: „Andortól levelet kaptam, amelyben arra kér Téged, írd neki néhány sort. Kérlek, tedd ezt. Hosszabb levelet is írhat, ezt lesz szíves hozzám eljuttatni és én majd továbbítom. De egy egyszerű tábori lapnak is biztosan örülne. Ez esetben küldd el kérlek magad, címe a következő: Korein Andor, K 646.”⁶⁶ A választ nem ismerjük, de egy Solymos Idától kapott levél alapján valószínűsíthető, hogy eleget tett a kérésnek.⁶⁷ 1944 nyarán Solymos Idának küldött újabb üzenete ennél egyértelműbb: „Gergely Mártának egy hónapja írtam s a levélhez mellékeltem egy másik levelet, mely Korein Andornak szült. Egyiktől se kaptam feleletet. Meg tudnád-e érdeklődni, hogy megkapták-e?”⁶⁸

Korein Andor túlélte a munkaszolgálatot. Egy Weöres-levélből az is kiderül, hogy 1946-ban találkozott vele. (Természetesen ez nem zárja ki, hogy előtte és utána is kapcsolat volt közöttük.) Beszélgetésüknek azt a részét, amelyikben újabb verseiről volt szó, Fülep Lajosnak így idézte föl: „Elfordulok az élményvilágtól, a valóditól, és pótszerekkel, sacharinnal, sütőporral dolgozom – mondta Korein Andor, a zsidó mágus.”⁶⁹ A félreértések elkerülése végett említem, hogy Weöres nem sértődött meg a minősítésen. A kiemelt mondat szöveggörnyezetében mások aggodalmát is megosztotta a professzorral. 1945 után nem csupán ideológiai támadások érték. Barátai, lírájának hívei közül is sokan tartottak merész újításaitól, rokontalannak látszó kísérleteitől. Weöres Sándor és Korein Andor ugyancsak szellős, forrásokban nem bővelkedő kapcsolatának felidézését itt abba is hagytam volna, ha nem talállok rá Szepesi Attilának arra a barbár szonettjére, amelyben egykori szeretett tanárára és Weöres Sándorra emlékezett:

⁶⁴ *Celldömölki Hírlap*, 1936. szeptember 6., 2.

⁶⁵ Korein Andor: Izsák, *Argonauták*, 1938. jún. 15. (3–4. szám), 207–208.

⁶⁶ Gergely Márta Weöres Sándornak; 1944. január 22. Lőcsei 2014, 64.

⁶⁷ Solymos Ida Weöres Sándornak; Bpest, 1944. márc. 4. Lőcsei 2014, 69.

⁶⁸ Weöres Sándor Solymos Idának; Csönge, 1944. jún. 15. WSLev. II. 360.

⁶⁹ Weöres Sándor Fülep Lajosnak; 1947. febr. 27. WSLev. I. 449–450.

A zsidó mágus⁷⁰

Szóba jött egyszer
Weöreséknél, a Muraközi utcában
legkedvesebb általános iskolai magyartanárom, Korein Andor.
Sándor szeme felcsillant és elmesélte,
jó komája volt hajdan Korein,
és kezdő költőként igyekezett őt támogatni, néhány verse itt-ott meg is jelent.
Én nem tudtam, hogy verseket írt, sosem említette.
Verseket ám, mondta Weöres, nem is akármilyeneket,
igazi zsidó mágus lehetett volna belőle.
Azt is csak később tudtam meg,
hogyan Korein, akit Bandi bácsinak hívtunk,
egyszer aggodalommal mondta Sándor legújabb verseiről:
olyanok, mint a kelekótya cukrász süteménye,
aki alapanyagok nélkül, csak sütőporból akar nyalánkságot kotyvasztani.

Károlyi Amy (1909–2003): magyar–német szakos középiskolai tanár, költő, műfordító, Weöres Sándor felesége. A listán ő az egyetlen hölgy. Előbb vőlegényével, aztán férjével ő járt legtöbbször Csöngén. Verseiben, egyéb írásaiban is felidézte a faluval kapcsolatos élményeit.

Megismerkedésükről, házasságukról sok pletyka, legenda, vegyes hitelű visszaemlékezés maradt fenn. Vázlatomban a legfontosabb tényekre szorítkozom. Steinert Ágota idézte a már említett üzenetet, amelyet Weöres Sándor Illés Árpád soraihoz fűzött. Ez volt az első levele Károlyi Amyhoz: „Kedves Nyári sors! Engedje meg, hogy a megszólítás nehézségét egyik szép verscímével kerüljem ki. Árpai barátom olyan szíves volt, és a Maga verseit megmutatta nekem. Nagyon tetszenek, mert nemcsak szépek, hanem talajra épülők. Igen tetszik, ahogyan a bútorokból felidézi az erdőt és annak kényes, boldog madarait, és ahogy megmutatja a tárgyak honvágyát. Ma csak néhány költő tud ennyire a lét mélységeihez, az igazi valóságához férkőzni, a férfi költők elkárhoznak az artisztikumok útvesztőiben, vagy még rosszabb esetben a napi politika büdösségében. Vigyázzon a tehetségére, el ne nyeljék a napi gondok, a polgáriasság, a polgáris könnyedség, a cukorból készült álerkölcstelenség. Legyen masszív, mint egy aranyból készült papnő.”⁷¹

Károlyi Amynak a *Nyugatban* két verse jelent meg, a *Kék virág* és az *Éjjel*.⁷² Ezeket követte a *Magyar Csillagban* a *Pázsiton*, az *Ifjú halottak* és a *Hazatérés*.⁷³ Babits és Illyés folyóiratán kívül más fórumokkal is próbálkozott. Az *Új Magyarságban* tucatnyi cikke, interjúja mellett több verse is megjelent. Írásaiból jó néhányat a *Magyar Nők Lapja* közölte. Köztük található a Weöres által említett *Nyári sors*, amelyik mindkettőben olvasható volt, illetve a *Bútorok*, amelyik előbb a *Magyar Nők Lapja*, később az *Új Idők* hasábjain szerepelt.⁷⁴

A személyes találkozó(k) és a lánykérés után következett a csöngői látogatás; Weöres Sándor szüleinek felkeresése. Károlyi Amy alighanem ennek közvetlen előzményeit idéz-

⁷⁰ Szepesi, i. m., 52.

⁷¹ Albert Zsuzsa: Legenda Károlyi Amyről. Csernus Mariann, Csorba Győző, Domokos Mátyás, Lator László, Marsall László, Steinert Ágota, Tatay Sándor és Tellér Gyula történetei, *Kortárs*, 2005/11, 41. A levél részlete több helyesírási eltéréssel megjelent: Steinert, i. m., 41.

⁷² Károlyi Amy: *Kék virág; Éjjel; Nyugat*, 1940. 567.

⁷³ Károlyi Amy: *Pázsiton; Ifjú halottak; Hazatérés, Magyar Csillag*, 1943. I. 92.

⁷⁴ Károlyi Amy: *Bútorok, Új Idők*, 1946. II. félév 465. A lapban korábban jelent meg a *Vallomás* (1941. jan. 5., 14.) és a *Június* (1942. I. félév, 707.).

te három évtizeddel később írt epigrammájában. Ezt a vers címében szereplő dátum alapján feltételezem:

Megérkezés Csöngére 1947. szeptemberében, este.⁷⁵

Kenyeri szürke porral
szegett csöndje
után magányos gyertya lobban
Csönge

A házasságkötésre 1947. október 8-án Budapesten került sor. Az anyakönyvi kivonat legfontosabb adatait a csöngői Weöres Sándor–Károlyi Amy- emlékházban található másolat alapján foglalom össze. A dokumentumban a vőlegény nevét dr. Weöres Sándor formában írták. Foglalkozásaként író, vallásaként ág. h. ev., lakcímeként Budapest III. Törökvész-út 3/c. szerepelt.

A menyasszony adatai a következők: „Károlyi Amália Mária Franciska r. kat. szül: Budapest 1909. jul. 14. lak: Budapest III. Törökvész-út 3/c. Szüleinek családi és utóneve: néhai Károlyi József és Janda Leontina.” Érdekességként említtem, hogy foglalkozását nem nevezték meg. A házasságkötés két tanúja dr. Haitsch Emil és dr. Károlyi István volt. A megjegyzésben ez olvasható: „Megjegyzés szerint a születendő gyermekek valamennyien az anya vallását követik.” A kivonat másolatának dátuma: Budapest, 1947. okt. 17.

A fiatal házások rövid idő múlva Itáliába utaztak, és csaknem egy évet töltöttek a Római Magyar Akadémián. Az is megfordult a fejükben, hogy nem térnek haza, hanem az Egyesült Államokba telepednek ki.⁷⁶

1951-ben Weöres Sándor édesanyja hosszú betegség után meghalt; édesapját kulákká nyilvánították. Az állástalan, nehéz sorsot vállaló költő házaspár Budapestről próbálta segíteni a Csöngén maradtakat, Weöres Gizellát, a legendás Giga nénit és testvérét, idősebb Weöres Sándort. Károlyi Amy nem csupán férjében, hanem bennük is próbálta tartani a lelket. 1952 karácsonya előtt ezeket a megható sorokat küldte Csöngére:

Kedves Gizi néni,

karácsonyi kedves levelét megkaptuk és örülünk, hogy ilyen szép tartással viseli magas korát, hogy egészséges és jókedélyű. Ha az állandó csúnya időjárás nem akadályozott volna meg bennünket, bizony meglátogattuk volna, s kicsit közelebb hoztuk volna a nagyvilágot Gizi nénihez. Talán a tavasz elenged majd minket Budapestről.

Most kétszáz forintot küldünk Sanyi apa részére, szeretnénk, ha az egyik százast Gizi néni venné gondozásba, legjobb belátása szerint tessék Sanyi apa részére élelmiszert venni, vagy sürgős apró dolgokat, mint pl. az ablak megcsináltatása, stb. abból fedezni. Nem szívesen terhelem ilyen gondokkal Gizi nénit, de a fiatalabbak talán még jobban küszködnek, s így mégis Gizi néni tud legjobban Sanyi apával törődni. Írja meg Gizi néni, hogy Sanyi apa földje ellátja-e még élelemmel, mert akkor pénz helyett, mikor van rávalónk inkább egy-egy inget, zoknit, küldenénk, amit Sanyi apa biztosan nem vásárolna magának. Ha Sanyi apa újra Csöngén van, kérem Gizi nénit, mondja meg neki, hogy szedje össze Sanyi gyerekkori írásait, leveleit, könyveit. Igen fájlalnám, ha ezek a számomra igen kedves dolgok elháródnának és elvesznének számunkra. A mi életünk Pesten csupa küzdelem,

⁷⁵ Károlyi Amy: *Vers és napló*, Szépirodalmi, 1981, 110.

⁷⁶ Lócsei Péter: *Válaszutak – Mozaikok a „háromszentendős irodalom” korszakából*, *Holmi*, 2014/12, 1522–1534.

munka, izgalom; hosszan az éjszakába belenyúlóan dolgozunk, s bizony háziaszszony létemre, aki a pénzkereső írói foglalkozásom mellett főzök és beszerzek s így reggel mégiscsak talpon kell legyek – egyetlen kívánságom, hogy még az életben alaposan, jól kialudjam magam.

Későre jár, Gizi néni, búcsuzom, minden jót kívánok új esztendőre, további jó egészséget, jókedvet, maradjon meg továbbra is a mi kedves, szerető Gizi néniknek, akinek kezét csókolja Amy.⁷⁷

Károlyi Amy emlékek sorát írta meg Csöngérről. Versben, prózai vallomásban idézte föl látogatásai élményeit. Valamennyit nem is lehet pontos időrendbe állítani, külön tanulmányt érdemelnének. Befejezésül közülük említek néhányat, rövid jellemzésükkel, esetleg háttérükkel.

Weöres Sándort többször kérdezték, hogyan kell ejteni családi nevét. Ő vörösnek mondta, válaszaiban hasonlatként az ökor szerepelt. Egybegyűjtött írásainak szerkesztőjével, későbbi monográfusával, Bata Imrével és Károlyi Amyval együtt a csöngői evangélikus lelkészt, Szerdahelyi Pált is fölkereste, hogy falujának anyakönyvében utánanézzon a család régebbi névváltozatainak. 1972 tavaszán több variánssal is találkozott. Az evangélikus templom kertjében, a Tessedik-féle akácfa előtt fénykép készült a vendéglátóról és a látogatókról. Az eseményt egy „franciakockás” papíron is megörökítették. Ilyenformán: „Szerdahelyi Pálra és Jutkára sok szeretettel vissza emlékezve Csöngő, 1972. ápr. 11. Weöres Sándorné és Weöres Sándor (idevalósi) / Bata Imre nem idevalósi, de Weöresékhez tartozik / (W. S.-né Károlyi Amy költőné) / (egy „e” betű miatt jöttünk) Cina.”⁷⁸ Az íráson lévő kis elszíneződés tanúsítja, hogy a találkozás és a felfedezés örömeire fogyasztott konyakból egy kevés a poharakon kívül a lapra is került.

Weöres Sándor és felesége később is ellátogatott Csöngére. Utazásukat, programjaik megszervezését több alkalommal is Dala József (1930–2001) helytörténész, Celldömölk tanácselnöke és dr. Gonda György (1923–2000), a Vas Megyei Tanács elnöke, a megye országyűlési képviselője segítette. Részben ezeknek az élménye tükröződik a *Bozsoknak hódoló* és a *Vas megyei képeskönyv* lapjain, a szombathelyi alkalmi versekben és dedikációkban, és ezekhez köthetők Károlyi Amy csöngői ihletésű versei. Közös jellemzőjük az elmúlás átélése, az eltűnt idővel való szembesülés, az átlényegülés. A megváltozó életforma, a pusztuló vagy átalakított környezet. Közülük kettőt idézek:

Egy Csáfordi kisasszony udvarháza Csöngén⁷⁹

fonyadnak már a hibiszkuszok
ez már az ősz, a visszavonhatatlan
felhők szállnak ingben, kalapban
ez már az ősz, a visszavonhatatlan

kaporszagú a dél, a délelőtt
estére mégis kék petuniák

⁷⁷ Károlyi Amy Weöres Gizellának; Budapest, 1952. dec. 30. Magántulajdon. (A levélhez Weöres Sándor is mellékelte néhány sort. Megismételte Károlyi Amy üzenetét, Cinaként aláírta, és dátumozta.)

⁷⁸ Társas emléklap; magántulajdon. (Az eseményt, gyermekkori becenevével hitelesítve, Weöres Sándor magyarázta.)

⁷⁹ *Nincs út Avilába*; Magvető, 1982, 58.

lehellik forró augusztus szagát
estére mégis kék petuniák

és fába szökkenő paraszti páfrány
öreg kisasszony ajtó küszöbén
nyugalmas helyet választott, szegény
kisasszony, páfrány nő a küszöbén

Csönge⁸⁰

Utaztunk öt órát autón, vonaton
hogyan megtaláljuk *azt* a helyet

s megtaláltuk a ház helyét a ház helyett
megtaláltuk a tó helyét a tó helyett
a fák helyét a fák helyett
a fű helyét a fű helyett
patak helyét patak helyett

a dombok megmaradtak, kopaszon
ezért utaztunk öt órát autón, vonaton

hát így esett.

Csönge – lehetett volna-e másként? – Károlyi Amy számára mindig Weöres Sándort is jelentette. Társának elvesztése után, nevének említése nélkül, írta meg az igavonó állat metamorfózisát. Az astrofikus vers az olvasóban egyúttal az örök gyermek költői átváltozását is földézi:

Pegasus⁸¹

csöngői gyerek,
fára-mászós, harmatban futkározó.
Amire apja ülteti,
szekér-húzó állat,
széles hátú ló.
Először csak lassacskán ballagott,
hiányzott a megszokott teher,
fickándozó kis lovasával
trappolt a domboldalra fel.
Ott már vacsorával várták a gyereket,
frissen sütött, meleg csillagot evett.
S a jámbor ló kék mezőn áttelelt
kék füvet a kék mezőn legelt.
Nem tudta még, hogy új nevet kapott,
két domb közt pegazussá változott.

⁸⁰ *A szobrok elindulnak*; Magvető, 1986, 183.

⁸¹ *Jelenkor*, 1991. július-augusztus, 598.

A *Sok tünemény* című kötetet Bata Imre szerkesztette Weöres Sándor verseiből. Előszavát Károlyi Amy írta. Lírai vallomás ez a költő falujáról és kettejük egymásrautaltságáról, szimbiózisáról is. Bevezető soraiból idézek:

„Isten háta megetté falu, Ezt az elnevezést mintha Csöngére találták volna ki. [...] Csöngét akár középkorinak is mondhatnám. Kicsi, zsúptetős, fehérre meszelt házak. Semmi hivalkodás, Minden hiteles, mint egy tehén vagy egy bivaly. A falunak a nevét »csen-gő«-nek olvastam az első levélborítékon. Mindig is második szülőföldemnek éreztem ezt a tájat. Gondolatban még most is őrzöm érinthetetlenül. Gondolatban Sándor helyett még mindig hazajárok Csöngére.”⁸²

Amikor Weöres Sándorék egy „e” betű miatt érdeklődtek. Csöngé, az evangélikus templom kertje, 1972. ápr. 11. A képen Weöres Sándor mellett balra: Szerdahelyi Pál csöngői evangélikus lelkész.

Károlyi Amy mellett jobbra: Bata Imre és felesége, Mile Emma. A balra álló férfi ismeretlen.

⁸² Károlyi Amy: „Nem kívánok nagy ember lenni”, in: Weöres Sándor: *Sok tünemény*, Pesti Szalon, 1993, 5.

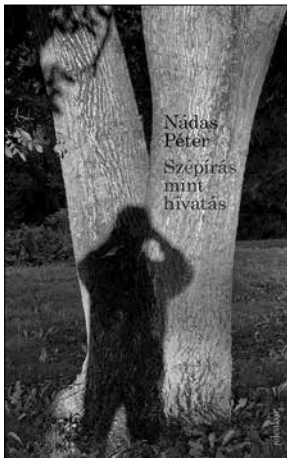
KI SZAVATOL NÁDAS BIZTONSÁGÁÉRT?

Nádas Péter: Szépirás mint hivatás

„Mi történik egy szöveggel, amikor kihúzik belőle. Ez például igen kényes művelet, de miért érdekelne bárkit, ha egyszer a szövegben már nincsen ott” – veti fel Nádas, egy meghökkent svájci újságírónak egy interjú végén a *Szépirás mint hivatás*ban, amikor az újságíró óvatlanul megkérdezi tőle, hogy miről szeretett volna még beszélni. Kezdi tehát az alapoknál. Hogy írók kihúznak a szövegükből, és aztán bele is írnak, ez az írás művészetének, szakmájának egyik legkézenfekvőbb, legprimitívebb eszköze, olyasvalami amit nemcsak az író, de a legtöbb szerkesztő, újságíró, dramaturg is naponta szorgalmasan gyakorol. De hogy mit jelent valójában, és hogy mi lesz a kihúzás után a kihúzott résszel? Ott van, mondja Nádas, mint egy bűvész az eltüntetett nyusziról. A másik véglet lehetne Hölderlin. Őt nem Nádas rázza ki a kabátujjából, hanem én. Ebben a szövegben Nádas két bámulatos példája közül az egyik Celan lesz (a másik példa Kertész Imre), mert Celan, mint kéziratait tanulmányozva Nádas megállapította, a maga „átmenetileg végleges változataival” úgy dolgozta át mindennap a verseit, hogy adott esetben hozzájuk sem nyúlt, mégis átdolgozások lettek, mert a korábbi kihúzások vagy beleírások miatt akkor is változtak, ha nem nyúlt hozzájuk. Ezt a különös észrevételt önmagára is vonatkoztatja, amikor közli a svájci újságíróval:

„A napnak legalább hat órájában valami olyasmit alakítok, aminek nincsen kész formája.” (kiemelés tőlem)

Vagyis soha nem lehet kész. Ahogy másutt mondja: „Mindez kicsit hasonló ahhoz, amit fizikusok, biokémikusok és csillagászok manapság váltig mondanak, miszerint az egyes elemek közötti kapcsolat fontosabbnak látszik, mint maga az anyaguk. [...] Amit úgy is kifejeznek, hogy a világ valójában nem eset, hanem változat és összefüggés.” És talán nem véletlenül az lett a *Szépirás mint hivatás* zárszava, hogy „verzió”. És így marad nyitva.

Ennyiben nem is olyan távoli példa Hölderlin: egyes kéziratai rendkívül szövevényesek, alig kibogozhatók, tektonikusan sokrétegűek, tele vannak írva olyan változatokkal, felülírásokkal, húzásokkal és betoldásokkal, amelyhez az irodalomtudomány, mivel Hölderlin egyik változatáról sem hajlandó lemondani, a kinyomtatás és közzététel érdekében külön, sajátos, Hölderlinre vonatkozó jelrendszert alakított ki, és Hölderlin kéziratai a maguk gyönyörű kuszaságában kanonizálódtak. Minden ott van és egyszerre van ott, felülírva a konvencionális nyelvi modus vivendit. Persze csak szent szövegekkel lehet vagy érdemes ezt megcsinálni, olyan

Jelenkor Kiadó
Budapest, 2023
116 oldal, 3499 Ft

szövegekkel, amelyeknek minden töredéke, atomja, lélegzetvétele hozzátartozik a műhöz, ahol a mű egyenlő önmaga történetével.

Hogy az, ami ki van húzva, az mégis ott marad, ezt a tételt a svájci újságíró számára Nádas Esterházyra hivatkozva bizonyítja: „Egyszer Esterházy Péterrel állapítottuk meg, bizony ott van. Mintegy megerősítettük egymást ebben a tudásban.” Tehát hivatkozik egy másik íróra, akivel megerősítették egymást ebben a tudásban. Aki nincs itt, és mégis itt van. Vajon eltűnik-e Trockij Sztálin mellől a fotóról, ahonnan egyszer kivágták vagy kiretusálták? A helyzet az, hogy még inkább ott van. Nádas ennek a misztériumnak a megpendítésével (korai filozófiai tanulmányaim okán a hegeli „aufheben”, magyarul csak két szóban kifejezhető „megszüntetve-megőrzés” cseng most elmémben mint távoli harangszó) kezdi a svájci újságíró felvilágosítását, és aztán hosszan-hosszan sorolja mindazokat a külvilág számára láthatatlan döntéseket, amelyeket az íróasztalánál minden valamirevaló írónak meg kell hoznia. Amelyek jelentős része negatív döntés, hogy mit *ne* tegyen. Makacsul visszatér ehhez a gondolathoz, amelyet összefoglalóan „néma poétikai szerkezetnek” nevez. Hogy mi minden nincs ott, ami ott van. Aztán előrukkol az aduással:

„a néma poétikai szerkezet minden valamirevaló írásműben nem csak a mesénél, hanem magánál a szövegnél is jóval fontosabb.” (kiemelés tőlem)

Hopp. Ezt hogyan lehet elmondani? El lehet-e egyáltalán mondani. Itt utóbb szándékosan hagytam el a kérdőjelet, hogy a mondat nádasiasabban hangozzon. Volt egyszer egy olyan élményem Nádassal – és neki velem –, hogy amikor Monory M. Andrásnak filmet írtam *A fotográfia szép történetéből*, és Nádas megkapta a treatmentet – sajnos a film nem készült el –, igen erősen elcsodálkozott, hogy ő olyasmiket is leírt, amiket tudomása szerint nem írt le, mivelhogy az én mondataimat nem tudta megkülönböztetni a sajátjaitól.

Mindazonáltal ebből is látható, hogy a *Szépírás mint hivatás* nem gyorsalpaló regényírói tanfolyam – bár egy ponton eljutunk az úgynevezett „reguláig”, amelyből végül ötöt sorol fel Nádas, inkább az írás filozófiájának nevezném, a szépírás *Lét és semmijének*, és ezeknek a reguláknak a betartásához vagy alkalmazásához szerinte minden „valamirevaló” íráshoz szükség van. Én nem is szeretnék most a regulákkal, sem a szintén középponti „éntelenítéssel” (lásd a *Stockholmi beszédet* a Berman-díj átvételekor), sem az „észrevétel, felfogás, tudomásulvétel” szentháromságával részletesebben foglalkozni, az én különböző alakjaival való ritka találkozásokkal a „keresztvezetésben”, sem örök kedvencemmel, a „sérült mondattal” (milyen is a sérült mondat? és miért is van rá szükség? miért keletkezik? miért nem szabad hozzányúlni?), mert ami engem most voltaképpen érdekel, az Nádas poétikájának különös metamorfózisa a *Hazatéréstől* a *Szépírás, mint hivatásig*. Leginkább ez volt az élményem ennek a nagyon sűrű szövegnek az olvasásakor. Akár egy tulajdonképpen megtaníthatatlan szakma virtuális tankönyvének is tekinthetnénk Nádas egyik másik írását. A *Szépírás mint hivatás* elején szinte bocsánatot kér, hogy kikíváncszott belőle.

Nádas látható élvezettel tartja föl a jólnevelt svájci újságírót a mindennapos írói aprómunka egészen a szubatomi részecskékig hatoló sebési vagy atomfizikusi taglalásával. A helyzet azonban drámai: „S arról sem beszéltünk, mondtam az igazán rokonszenves svájci riporternek, miközben azért követtem az üvegfal mögött türelmetlenül tevékenykedő technikust, aki gesztikájával nyersen közölte, időnk lejárt, menjünk a pokolba” – és gondtalan vidámsággal erre a két emberre zúdítja a szépírói tennivalókkal kapcsolatban minden kis nüanszra kitérő szövegáradatot, ezt a talán szándékoltan monoton, elvont fogalmakkal operáló, végtelenbe nyúló, szenvedélyes, de egy érdektelen hallgató számára mechanikusnak hallatszó monológot, nem törődve pillanatnyi közönsége türelmetlenségével. Azaz szituációba hozza a monotóniát. Ő maga mondja egy helyütt: „A monotó-

nia halálos csapás a szövegre, de olykor éppen ezért van szükségünk monotoníára. Csapást mérni a szövegünkre.” Azaz az unalom – használjuk most leegyszerűsítve a monotonia szinonimájaként, holott nem az – bizonyos értelemben ennek a nagyon eredeti, egy pillanatra sem konvencionális szépírói hitvallásnak az egyik eredeti alkotórésze. Ebben az esztétikában vagy módszertanban nincs helye hatásos írói technikákhoz való bigott ragaszkodásnak. Például kiderül, hogy olykor egy túl hangos, teátrális, rosszul megírt vagy finomkodó, ügyetlen, „sérült” mondat kell éppen oda, ahova, ki tudja, milyen rendet, nyelvi meghatározottságot követve került. Egy mondhatni rossz megoldás olykor a jó megoldás. „Olykor vissza kell térni egy megelőző, durvább, nyersebb, megmunkálatlanabb, azaz tökéletlenebb, brutálisabb változathoz.” Nos, makacs monotoníájával ebben a pillanatban az író nem csak a szövegre, hanem a szövegben felbukkanó riporterre és az üvegfal mögött ügyködő technikusra is csapást mért. Ott és akkor, pedig közismerten jólnevelt emberről van szó, szüksége volt erre a normaszegő viselkedésre, hogy érzékeltesse egy különben értelmes riporterrel, hogy a fölvetett riportban a lényegről egyáltalán nem beszéltek. Tehát éppen azt csinálja, azt helyezi szituációba, amit demonstrálni akar. Az írás praktikumával kapcsolatban ugyanilyen nagyszerű megfigyelése, amit azonnal illusztrál is, hogy: a szöveget „majd mindig ki kell kicsit igazítani. Ami nem jelenti, hogy a szöveg a végtelenségig változtatható lenne. [...] elérkezik a pillanat, amikor a szöveg nem reagál többé a kiigazításra. Eldobod vagy így hagyod. Ha a változtatás igényével ostromolják, akkor romlásnak indul.” Meg még ilyet is mond: „A repetíció [...] esetén a szigorú választás a szövegismétlés és szövegváltozat között.” És mivel illusztrálja ezt? Magával a repetícióval.

Egy olyan trükkhöz folyamodik, amit első olvasásra észre se vettem. Visszatér egy olyan szöveghelyhez, amit az esszéje elején már letudott. Pedig egyszerűen utalhatna is rá, hiszen az olvasó, ha akar, visszalapoz. De nem, neki szüksége van rá, pedagógiai ösztöne arra készíti, hogy az a szöveg dialogikus pozícióban, egy másféle kontextusban *újra elhangozzon*. Vagyis először „hangozzon el”, hiszen Nádas említi, hogy mindezt fennhangon mondta el, egy monológban. Mit nyerünk mi ezzel? Egy dolgot mindenképpen: ott állunk a szerzetesi cellában, az író háta mögött, aki, megengedem, picit elégedetten is önmagával, a hangyszorgalommal papírra rótt negyvenezer variációból megmutat nekünk kettőt. Egyik kedvenc száma ez a negyvenezer, több helyütt említi, és azt is, hogy a nagyapjától hallott a napi negyvenezer szívverésről először, akinek az unokája szemében utólag imponáló és nagyon is informatív hallgatagsága érzésem szerint a maga módján beleszivárgott ebbe a „néma poétikai szerkezetbe”. Mint ahogy legutóbbi, Zürichben a Literaturhausban *Planetáris hipokrizis* címmel elmondott beszédének szenvedélyes csöndjei is rokonságban állnak ezzel a „néma poétikával”. De lássuk a két változatot, a kezdetet és a véget:

Az elvégezett munkát, ami nincs leírva, mégis benne van a szövegben, néma poétikának nevezném. Döntéseim hálóját, amint fenntartja a szöveget. **A szókinccsel kapcsolatban hozott negatív döntéseimel együtt. Hogy mikor mit nem használok, holott a köznyelv, az irodalmi nyelv vagy a grammatika megkívánná a használatát.** Mikor és mitől legyen sérült a mondatom, és mikor mitől teljes, akár mindenféle nyelvi cifrással is teliaggattott. Vagy ellenkezőleg, mi a minimum vagy miként ágyazok meg egy közöséges köznyelvi fordulatra. Bőven folytathatnám a sort. **Hasonló jellegű negatív és pozitív döntések sokasága** rajzolja ki a szöveg néma, ám gyakorlott olvasó számára nyilvánvaló poétikáját. A mondatritmus alakításának módja, a szövegritmus, a szavak hangalakjának zeneisége. **A szövegritmus érdekében megváltoztatott szórendek. A hosszú és rövid mondatok váltakozásának üteme, az ilyen jellegű ritmusok arányai.** Önkéntelenül adódó rímek a prózai szövegben, belső rímek, rejtett rímek. Rímek, amelyek adódnak, szépek is, értelmük is lenne, mégis elrontom őket. Monotóniák modulációi. **Ismétlések esetén azonosítás és variáció között. Szinonima vagy variáció. Hasonló, azonos, különböző helyi és eseti arányai. Szándékos szóismétlés, visszatérő hangsúlyos szavak és hangsúlyos mondatvariánsok rendszere.** Motívus és logikai kapcsolódás különböző tárgyak között. Idegen szövegek beépítése a saját szövegbe, utalások idegen szövegekre, idézetek, átiratok, belső idézetek. **A szövegritmus és a cselekmény szinkronja vagy éppen aszinkronja.** A különböző cselekményszálak terjedelmének és intenzitásának egymáshoz mért arányai. Egyáltalán, válogatás a cselekményvezetési technikák között. Megszakítások, közbevetések, előrefutások, visszautalások. **A szimmetriák és aszimmetriák arányai, illetve ezek alkalmi meghatározása adott szöveghelyen.**

Döntések a szöveg statikáját illetően. Terjedelmek, hangsúlyok és sú-

Hol empirikus eszközökkel, hol mások tudásán és tapasztalatán ellenőrzött kutatással olyan kérdésekkel foglalkozom, amelyek textuálisan nem jelenhetnek meg a szövegben, feszültségként mégis benne vannak. **Például a szókinccsel kapcsolatban hozott negatív döntéseim. Mikor mit nem használok, habár a köznyelv vagy az irodalmi hagyomány megkívánja a használatát. Hasonló jellegű negatív döntések sokasága,** amelyek a mondat szerkezetre, a nyelv stílárís követelményeire vagy éppen a grammatika szabályaira vonatkoznak. **Nemcsak a szó jelentése érdekel, hanem a hangalakja.** S mivel mindkét tulajdonsága mérvadó, **a szövegritmus érdekében nyilvánvalóan igazítanom kell a szórendeken** vagy intonációs szempontok szerinti előzetesen válogatnom a szinonimák között. Megőrizni a ritmust, s ehhez keresni megfelelő hangalakkal rendelkező szinonimát, s nem fordítva, vagy éppen megtörni a ritmust, ritmusidegen elemekkel kiemelni a szöveget a ritmikai monotóniából, s ehhez keresni a szinonimát. A monotónia halálos csapás a szövegre, de olykor éppen ezért van szükségünk monotóniára. Csapást mérni a szövegünkre. Vagy éppen szélcsendes vizekre evezni, csak semmi meglepetés, révbé érni. Vagy ellenkezőleg, szövegvihart támasztani. **Aztán ott van a hosszú és a rövid mondatok váltakozásának ritmusa, aránya. A repetíció, azaz visszajátszás esetén a szigorú választás a szövegismétlés és szövegváltozat között. A szóismétlések, a mondatvariánsok rendszere,** ismert idegen szövegek beépítése a saját szövegbe, utalások ismert idegen szövegekre, idézetek, átiratok és belső idézetek. **A szövegritmus és a szöveghely követelményeinek szinkronja vagy éppen aszinkronja** az adott cselekménnyel. A különböző cselekményszálak terjedelmének és intenzitásának egymáshoz mért aránya, egyáltalán, a cselekményvezetési technikák. **A szimmetriák és aszimmetriák ideális arányai a szöveg egészében, illetve helyi értékük szerinti arányai.** Ezek mind

lyok. Az egész és a rész viszonyait illető döntések. A spontán hiányok érdekében hozott metodikai döntések. Fogalmi és tematikai hiányok megépítése. Például hiányzó személyek jelenlétének felépítése, jelenvalóságuk erősségének vagy gyengeségének szituatív variációi. **A *point de vue* változásai a nagytotál és a szuperközeli között, a közelítések, a távolítások, a zoomolások helye és sebessége. Leállások, holtpontok, elakadások.** Kényszerű kitérők, mulatságos kitérők, asszociatív alapú kitérők. Lassítások, gyorsítások, fennakadások. Vágások, ugrások. Ugrások többszörösen előkészített terepen, ugrások a logikusan várhatóba és a belső, a reflektálatlan, a reflektált és a önreflexiós váltakozása, ugrásai, csúszásai, olykor durva vágásai. **Leírás és dialógus arányai.** Választás a direkt és indirekt beszéd, kijelentő mód és feltételes mód között. **Döntések a bekezdés felől, a bekezdések hosszúsága vagy rövidegsége, váltakozásuk ritmusa, tematikus vagy érzelmi, indulati jellege, a bekezdések egymáshoz mért és a cselekményvezetéshez szabott arányai.** Akadályoztatásuk vagy gördülékenységük.

(37–39.)

statikai problémák mérlegeléséhez vezetnek. **A néma poétikai szerkezetnek terjedelmeket, súlyokat és hangsúlyokat kell hordoznia, miközben egyetlen pillanatban sem feledheti, hogy az emberi lény harmóniára törekszik ugyan, cselekvéseivel azonban diszharmóniát kelt és káoszt támaszt. Szerelemmel ér a káoszba, a beteljesedés pedig a világi rend szünetjele. A hiány és a hiányok kiépítésének metodikája, fogalmi vagy tematikai hiányok megépítése, hiányzó személyek hangsúlyos jelenléte a szövegben, jelenlétük erőssége vagy gyöngesége. A *point de vue* változásai, mozgások a nagytotál és a szuperközeli között, a közelítések és távolítások sebessége, a szemszög változásainak ritmusa. Leállások, holtpontok, elakadások. Tárgyhoz tartozó elakadások. Személyemhez tartozó elakadások. Az írói mindenhatóság természetes határai, súlyos törésvonalak a formán, ezek elrejtése vagy éppen nyilvánvalóvá tétele. A kívül és belül, a külső és a belső váltakozása, vagy ezek ugrásai, csúszásai, olykor a lehető legdurvább vágásai. **A leírások és a dialógusok arányai. A bekezdések helye, hosszúságuk vagy éppen rövidegségük, egymáshoz és a cselekményvezetés szükségletéhez mért arányaik.****

(75–78.)

Ami a szerzetesi létformát illeti:

Szerzetesi munkában eltelt egy élet, de inkább azt szoktam róla mondani, hogy csaknem teljesen letöltöttem hosszú börtönbüntetésemet, és még barátokkal, kollégákkal is ritkán lehetett ilyesmiről szót váltani – olykor Mészöly Miklóssal, olykor Esterházy Péterrel.

Hiszen amint hozzányúl az ember ehhez a nagy tapasztalati anyaghoz, szóval illeti a műveletek roppant halmazát, könnyen pátoszba csúszik a hangja. Mintha azal hivalkodna, hogy valamijével érinti a világ tengelyét. Holott hajsza nem rendel, porszem el nem mozdul. Barátaim ráadásul halottak.”

Azaz a halott barátok némán beszédes létezése is a „néma poétika” része. A dialógus egy másik dimenzióban folytatódik.

A *Haydn a panelban* és a *Szépírás mint hivatás* abban rokon, hogy az írás szituációja és a szituáció, amit ábrázol, egymásra simulnak, egymást jelentik. Nádas a saját szövegén mu-

tatja meg, mit jelent szépírni. Mit jelent hagyni, hogy a nyelv működjön, hagyni működni egy nyelvet, ami nála is erősebb. Milyen is az út az észlelettől a tudomásulvételig. Ennek most egy svájci újságíró lesz az első áldozata és mi pedig privilegizált helyzetbe kerülünk, mert Nádas, általános megjegyzésektől eltekintve, ritkán elemzi nyilvánosan saját mondatait, sőt, mások rájuk vonatkozó elemzéséhez sem fűz kommentárokat, legfeljebb interjúkban vagy utószavakban elemzi mondjuk Misima vagy Füst Milán mondatainak teherbírását. És utalok még az *Egy teljes évben* szereplő történetre Balassa Péterről, aki nem tudta elviselni, hogy Nádas nem hajlandó véleményt mondani az ő róla szóló elemzései-nek helyességéről vagy helytelenségéről.

Talán ez a *Szépírás mint hivatás*, de ugyanígy a *Haydn a panelban* egyik fő érdekessége: folyamatosan rámutat arra, hogy mit művel éppen. Vagy ahogyan a hivatkozott másik író írta valahol: „A posztmodern kélgyó enfarkába harap.”

Pedig a *Haydn a panelban* úgy indul, mint egy hagyományos elbeszélés: „A városszéli panelből, ahol laktunk, a nyolcadik emelet magasából, akár a végzetlen magyar pusztaságba elláthatott az ember.” Majd következik egy kis pedagógiai esszé a pusztaság és az üresség korántsem azonos mivoltáról, arról, hogy minden látszat ellenére mennyire nem üres a pusztaság, majd jön a pusztaság flórájának kézikönyveket lepipáló leírása, majd következik egy zenei hasonlat az ürességtől irtózó komponista Haydnról, és arról, hogy a zeneszerző például zenedarabjaiban miként tölti ki az úrt és hiányt, mindenféle szimmetriákkal, továbbá arról, hogy a természet vajon ismeri-e vagy nem az ürességet, a semmit, és még egy olyan állítás is elhangzik, miszerint az üresség gondja korunkban a festészetre és fizikusokra marad (nem jutunk el John Cage 4:33 című örökbecsű darabjái vagy Bachmann Gábor *A Semmi Építészetéig*), és aztán hirtelen, minden előkészítés nélkül felharsan egy drámai hang:

„Az én jóbarátom, Esterházy Péter ezzel szemben azt ordítja az én jól ápolott, magam telepítette óriási kertemben, amikor sétára invitálok és a két szemével látja, milyen szépen növekedik a dombhajlatra telepített vegyes erdőm, hogy gyűlölöm a természetet. Gyűlölöm a természetet.”

Itt nem állja meg, hogy az egészet metaforává ne alakítsa, és egy kiselőadásban bemutatja a sóvirágot, amelyik, mint megtudjuk, ott is megterem, ahol semmi nem él meg, és ahol „üresség híján kell tenyésznie” („üresség híján” = üresség a négyzeten), de még ennél is tovább megy, emeli a téteket, és a sóvirágokat Esterházy „barokkos szóvirágjaihoz” hasonlítja, amivel nem stíluskritikát gyakorol, hanem azt sugallja, hogy hiába is gyűlöli a „nagyokos” Esterházy a természetet („Ő nem része semminek, ordítja a sudár csemeték közé.”), ha egyszer ő maga is úgy működik, mint maga a természet. És itt történik, ezen a ponton, amikor a szöveg már nehezen lenne tovább feszíthető, hogy Nádas váratlanul kilép az elbeszélői szerepkörből, az egészet a feje tetejére állítja:

„Így aztán ebben az első kilenc bekezdésben járulékosan bemutattam, ha jól értjük egymást, miként váltakoznak ritmikusan a rövidebb és a hosszabb mondatok, miként tagolok időt és teret vele, miként akasztom meg az idők folyását, mikor mit folytatok, miként utalok vissza, miként utalok előre, miként képzek szimmetriát és aszimmetriát...” (kiemelés tőlem)

Aha. Vagy úgy. Ez történt tehát. Ezután precízen lajstromozza, mi mindent nem művelt ő az első kilenc bekezdésben, és ráadásul közben az egyes szám első személyből észrevétlenül többes számba vált:

„szavakból és relációkból miként építjük a témát és mire fűzzük fel minek az anyanyelvi dallamát. Miként mit emelünk fel a köznyelvből, miként használjuk a felhangzást, az irodalmiast, az obszcént, illetve miként alakítjuk mindezekkel a szövegkompozíció nagyságrendben következő alapelemét, a bekezdést.”

hogy aztán a következő bekezdés egy megfellebbezhetetlen közlés legyen:

„Prózai szövegben bekezdésekből épül a tétel. A tételben már annak is benne kell lennie, ami le sincs írva a papírra. Így képződik a hangzásnak, a szünetnek, a hiánynak és a jelentésnek az összehangzó többlete.”

Kissé emlékeztet ez az 1994-es *Alkat és szövegszerkezet* wittgensteiniánusan ellentmondást nem tűrő kijelentéseire:

„A mondatok hossza az írói tudás szintjéről vagy állagáról árulkodik. [...] A szövegszerkezetben a megfontolásokat és a szándékokat a részek és a fejezetek kötik meg, míg a mondatok és a bekezdések kisebb szerkezeti egységei inkább az észleléseit és az érzéseit kötik meg. Miként harmonizálja ezeket az elemeket: ez a karaktere.”

Ám itt sincs szó még „néma poétikáról”. Mint ahogy a *Hazatérésben* sem, amelyik az *Emlékiratok könyve* nyelvének és témájának születését mondja el. Nem arról van szó, ami hiányzik belőle, hanem ami benne van. Érezhető, hogy gondolatilag még nincsen kész ez a konstrukció. Ez a metafora. Ám ez sem teljesen igaz. A beszámoló egy korai kézirat megsemmisítéséről, amelyben az éjjel fölriadt kamasz (a szerző) önkielégítését és apja azzal szinte percre egyidejű öngyilkosságát ábrázolja, és amelyik, így elhagyva, elengedve, elégetve, a maga negatív módján, döntő módon definiálta a leendő *Emlékiratok könyve* nyelvi terét, tehát ebben a gesztusban már az első nagy „néma poétikai” felismerésről beszélhetünk. Igaz, az illetéknépp informált olvasó, mostantól fogva lehetőséget kap, hogy ezt a kiírtott epizódot beleképzelje a regénybe. Továbbá az összes elhagyott idegen szót is – mert Nádas, az Oulipo szerzőihez hasonlóan egy ilyen (később túl szigorúnak ítélt) szabályt is betartott.

De túl a mondaton, és túl a bekezdésen, immár fölemelkedtünk a tételig: egy tétel csak akkor „tétel”, ha benne van, *ami le sincs írva a papírra*, a próza hangzás, *szünet*, *hiány* és jelentés összhangzattana, valójában a zenei nyelvvel rokon. És ezek után bevallja, hogy:

„Az az igazság, hogy ifjú emberként Haydn mesterhez jártam kontrapunktra.”

És rögtön idekíváncozik a talán legerősebb gondolatfutam Haydnról:

„Ez a Haydn különben is teljességgel feltűnésmentes ember lehetett, ahogy így a róla írott beszámolók nyomán elképzelem. Egy szabad lélek. Olyan magától értetődően lehetett szabad, hogy amikor szőröstül-bőröstül megtanultam őt, maga az ember nem is foglalkoztatott. *Művében eltüntette önmagát*. Nem vettem észre, hogy valaki állna mögötte vagy kiállna belőle.” (*kiemelés tőlem*)

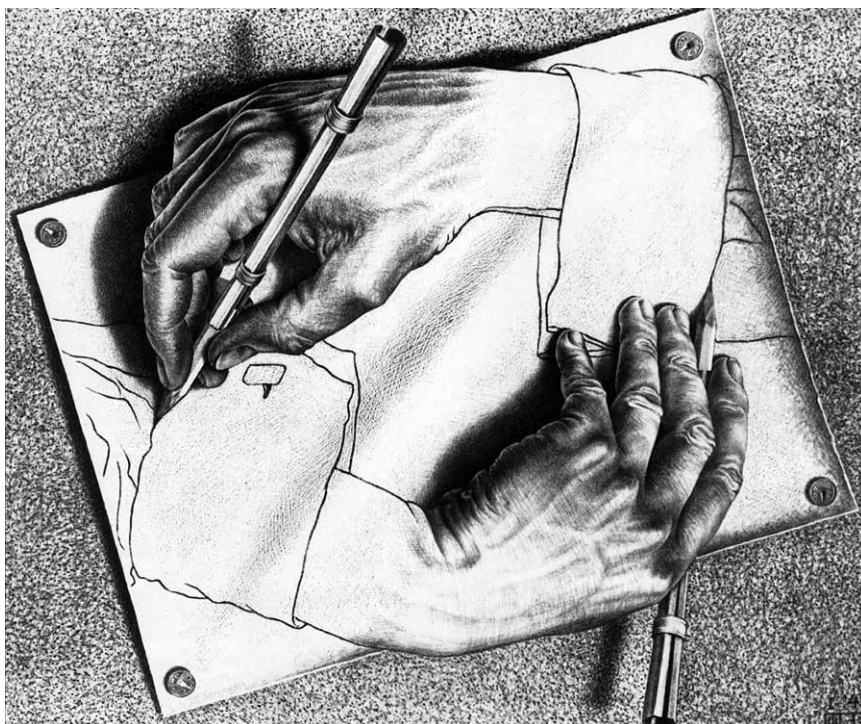
Ahogy a *Szépírás mint hivatás*ban mondja:

„Kiderül, hogy a nyelv és a sok elvégezett művelet a változatok tömegével okosabban gondolkodott előre, mint amire én egyáltalán képes lennék személyként.

Hogy kerültem én ide, hol vagyok, és hogy jövök én hozzá.
Ez egyszer úgy kell hagyni a szöveget sérülten.
Nincsen rajta mit javítani.
Minden én kívül került az énem.”

Úgy jutott eszébe Haydn, hogy a nyolcadik emeleti panellakásba először ellátogató, késve érkező, és erre a késésre soha semmilyen magyarázatot nem adó Esterházy nem hallja meg a külön az ő kedvéért (finom utalás egy másik Esterházyra) a lemezjátszóra gondosan föltett *Búcsúszimfóniát*. Ez a késés-tematika is megkapja a maga koppanó kontrapunktját az elbeszélésben. Egy másik alkalom, amikor ő maga, aki soha nem késik el, nem késett el.

De a lényeg a kilépés az elbeszélői szerepből. A szemünk előtt keletkező szöveg váratlanul az írói fogások példatárává változik: kiderül, hogy a szöveg nem mást, hanem éppen azt ábrázolja, ahogyan a szöveg ábrázol valamit, mint egy rekurzív függvény, egy *mise en abyme*, akárcsak M. C. Escher *Rajzoló kezek* (1948) című litográfiáján:

és hát mostantól igencsak résen kell lennünk, hogy értsük: ezekben a szövegekben nem csupán azért kerül elő bármely jelenet, legyen bármilyen eredeti, brutális vagy személyes, mert önmagában érdekes, hanem azért is, mert az a jelenet az írásról mint olyanról mond valamit, de ami a lényeg, egy másik íróhoz fűződő mély, baráti, sőt, szerelmes viszonyon keresztül, és ebben a másik íróban való tükröződésben, ebben a kontrapunktban, amely kontrapunkt nem véletlenül meg van még kontrapunktozva, egy valóságos francia

négyes ez már, az elbeszélés két másik fontos szereplőjének (Joseph Haydn, a jobbágy, a zeneszerző és Esterházy Miklós, az úr, a herceg) viszonyával. A nyolcadik emeletről mint helyszínről nem is beszélve.

Akárcsak a *Szépírás mint hivatásban*, minden egyszerre önmaga és önmaga példája is, hasonlóan némely Magritte-képekhez, amelyeken egy olyan festmény játszik festményszerepet, amelyik egyszerre tárgya és alanya is a festménynek. Egy voltaképpen tudományos igénnyel megírt szöveg esetében (amelyik Max Weberre és Hans Jonasra is hivatkozik) ez mindenesetre (jó értelemben) meglepő. „Szavaimat oly szorosra fűzöm”, mondja, „hogy mondataim hangzását és jelentését senki ne tudja egymásról leválasztani.” Mondja ezt egy olyan passzus zárlataként, amelyben szorosra fűzi saját nyelvzenéjét Haydn zenéjével:

„Az udvarok többségében terebélyes diófa állt. Ezeket a gyönyörűséges diófákat, amelyek mintegy hatvan éve a családi élet biztonságának jegyében növekedtek itt, valamivel később törzseiknél fogva megragadta egy erőgép és addig rázta, rázta őket a tömött lombjaikkal egyetemben, míg a talajból ki nem fordította egymás után valamennyit. Vontatókkal hurcolták el a hulláikat. Lerombolták a szerény méretű és mérsékelt igényességgel épített családi házakat. Csak nézte, bámulta az ember odafentről az üres pincegyomrokat. S hogy esztétikai szempontból minek mi az értéke, azt most mégse ezek a rombolásban járatos *kibaszott* várostervezők, hanem én mondom meg a zenei mintakönyvem és a saját anyanyelvem muzikalitása alapján képzett mondatokkal.

Szavaimat oly szorosra fűzöm, hogy mondataim hangzását és jelentését senki ne tudja egymásról leválasztani.” (*Kiemelés tőlem*)

Messze nem véletlenül áll ott az a hirtelen, szinte a semmiből előbukkant „kibaszott” ebben a gondosan frazírozott szövegben, amelyben a diófák kitépése a földből már-már flaubert-i szenvtelenséggel van leírva (a „gyönyörűséges” szó persze szándékoltnan kilóg a szenvtelenségből): a felhangzó „kibaszott” adja meg a leírásnak azt az indulati töltését, amitől hangzás és jelentés szétválaszthatatlanná válik. Illusztrálja azt, amit csinál. A szöveg egyszerre történet és példabeszéd. Egyébként a *Haydn a panelban* tele van baszással. Na, nem szó szerint, mint az a híres jelenet a *Párhuzamos történetekben*, amelyet Nádas a Széchenyi akadémiai beszédében provokatívan teljes hosszúságában felolvasott, hanem olyaténképpen, hogy jól használható indulatszó, egy mívesen megírt szövegben kéjjel felvállalt stílusterés – és hát ismerjük Nádas véleményét a baszásról, hiszen Bojtár Endre publikálta a neki írt fiatalkori Nádas-leveket, és ott egy helyütt az ifjú Nádas kikotyogja:

„az én becsvágyam nem az elsőség, csak az, hogy amit írok, ne legyen másodlagos; az én becsvágyam sajnos arra szorítkozik, hogy higgyek magamban annyira, hogy le tudjam írni a következő mondatot; nem azt a következő mondatot, amely a Par-nasszussal kecsegtetne, hanem azt, amit gondolok; az én becsvágyam arra szorítkozik, hogy tudjam: mit gondolok, mit gondolhatnék, mit kéne gondolnom. Nem az első és nem a második helyre vágyom, hanem arra, hogy egyáltalán legyek – annak ellenére, hogy állandóan érzem az írás, az olvasás, az evés, a baszás kissé humoros képtelenségét.” (1971. január 8.)

Igen, „a baszás képtelensége” miatt alkalmas annyira ez a szófordulat, hogy némi nonszalanszal a szövegben, amely nem dialógus, nem előbeszéd, hanem leírás, hogy hangzás és jelentés egymásról lecsavarthatatlan, vésővel, kalapáccsal is különválaszthatatlan legyen egy rendes Nádas-mondatban.

„De mit csináltál, miért nem vetted fel azt a *kibaszott* telefont.” (kiemelés tőlem)

Kérdezi, kérdőjel nélkül, és tényleg nem kell oda kérdőjel, Esterházy Nádistól, aki soha nem késik el, és persze most sem késétt el, míg barátja egy szálloda portáján türelmetlenül várt rá és ezért késésnek érezte azt, hogy nincs ott és ráadásul nem veszi föl a telefont. Az erőteljes, már-már szemérmetlen szókimondás – „kivételesen megmondhatom, hogy miért nem vettem fel. Azért nem vettem fel, mert szartam” –, Nádas a *Szépírás mint hivatásban* szinte mellékesen előadott fundamentális észrevétele tanbeszéd az ember „opportunista” természetének és a regényírás felismert szabadságának összefüggéséről.

„Az ember születetten opportunistá lény, jó oka van rá. Nincsen egyedül, holott egyedüli példány, mégis csupán változat. [...] Opportunizmusának ez az eleme fontosabb a sérülékenységnél. Mert szabadságának, megszabadulásának vágya mindig erősebb a veszélyérzeténél. Majd mindig elragadja. Gondolatban ragadja el [...]. Ki akar törni a karámból. [...] kitörése gyakran vezet káoszba, pusztulásba és véres pusztításba. [...] Még szerencse, hogy szabadsága ellenében sikerül magát idejében visszafognia. [...] Így aztán inkább változatokban gondolkodik, variációkban, modulál, mutál [...], egyszerre több felől indul egyetlen dolog vagy jelen-ség felé, többfelé tart, több vasat tart a tűzben.”

Azaz a regény, amit az író nem előlről ír, hanem folyamatosan minden irányból, olyan mint magának a regénynek az egyik szereplője.

A *Hazatérésben*, legutolsó, majdnem negyven évvel ezelőtti, erősen önéletrajzi írásában, amelyik azt meséli el, hogyan született meg az *Emlékiratok könyvének* szinguláris nyelve és világa, hangzás és jelentés „szoros összefűződését” még így írta le:

„Észrevettem azt a kétirányú kölcsönösségi viszonyt, amely a szó hangalakját és jelentését összefűzi. Atomi létet tulajdonítottam a szónak, melyben a hangalaknak és a jelentésnek olyan funkciója van, mint az elektronnak és a protonnak. Az a furcsa helyzet állt elő, hogy most már nem csak én gondolkodtam a szavakról, hanem a szavak kezdtek el gondolkodni helyettem, illetve velem.”

Mindez elsősorban vallomás és beszámoló. Az „éntelenítés” pedig így jelenik meg a *Hazatérésben*:

„immár tudatosan úgy igyekeztem beszélni magamról, hogy közben az ne csak én legyenek, hanem amennyiben én, annyiban a bennem létező közös.”

Továbbá:

„Kétségtelen, hogy valamiféle formaelvre letem, de távol volt még az a tapasztalat és belátás, hogy az igazi, tehát a teljes formában, *arányos helyet kell kapnia a formátlannak, a nyersnek, a deformáltnak, a nem szépíthető csúnyának, az esetlennek és a mági-kusan esetlegesnek.*” (kiemelés tőlem)

írja ugyanott. Nagyon nagy formai tudás kell a formátlanság használatához. Mert valójában mindent szabad, és még az ellenkezőjét is. Ez a *Szépírás mint hivatásban* már, a „néma poétika” ismeretében így néz ki:

„Leállítások, holtpontok, elakadások. Tárgyhoz tartozó elakadások. Személyemhez tartozó elakadások. Az írói mindenhatóság természetes határai, súlyos törésvonalak a formán, ezek elrejtése vagy éppen nyilvánvalóvá tétele.”

És így (írói tanácsokkal spékelve):

„Nem beszélve a mondatok hangerejéről. [...] Vannak szükségesen hangos mondatok. *Vannak szükségtelenül hangos mondatok, amelyek a szöveg helyen szükségesek.* [...] S ugyanígy vannak csöndes mondatok, kínosan vagy szükségtelenül csöndes mondatok, melyek a kontextus miatt feltétlenül szükségesek, észrevétlen mondatok, plakatív mondatok, s így tovább...” (kiemelés tőlem)

Még egy példán szeretném érzékeltetni a két szemléletmód közötti távolságot. Hogy mit is jelent, mire példa az a bizonyos nyolcadik emeleti panellakás. A *Hazatérésben* még csak pokoli háttér, a depresszió szinonimája, a legyőzendő ellenfél, a diadalmasan letiport:

„Akkoriban egy lakótelepi ház nyolcadik emeletén laktunk, s velünk átellenben építeni kezdtek egy hasonló betonmonstrumot. Éjjel és nappal, vibrátorokkal, keverőkkel, dömperekkel és toronydarukkal. Gondolom, ilyen lehet a pokol zaja. [...] Kivételesen zajérzékeny vagyok, egész felnőtt életemet a zajok elleni küzdelem, a zajok előli menekülés és a zajoktól való lelki szenvedés tölti ki. Furcsa módon mégis ebben a pokoli építkezési lármában született meg bennem az elhatározás, hogy körülményeim javulására nem várhatok tovább, tehát a dolgot nem odázhatom el. [...] Fölálltam, leültem az asztalhoz és dolgozni kezdtem.”

Ezzel szemben ez a bizonyos nyolcadik emelet a *Haydn a panelban* című írásban kap egy komoly vajszerű árnyalatot. Nem csak azért, mert drámai helyzetbe illeszkedik: a két Péter találkozik, először engedi be a fiatalabb Pétert az idősebb Péter a maga intim terébe, és mindketten tisztában vannak azzal, hogy élethossziglan tartó dialógus kezdődik kettejük között. De a szövegben most azon a ponton állunk, hogy a két jóbarát egy szálloda portáján egy pillanatra egymásnak feszül, az indulatok fölcsapnak, és az a jelenet csap át a nyolcadik emelettel szemközti világ leírásába:

„Mégis elmondhatatlanul jólesett, hogy néhány másodperc alatt ekkorára növekszik az én barátom szeretettel teli aggodalma, elér vele akár a gyűlölethez. Most azonban még minden érintetlen volt. *A házak, az udvarok, a diófák, a kerítések és a barátságunk.* A végtelenbe tartó városszéli utcaháli nyugalmát ebben az órában semmi nem zavarta meg. [...] *Nehéz lenne ugyan megmondani, mi a barátság. Válaszért általában Arisztotelészhez fordulok.* Autók sem járnak, hogy felvernék a port.” (kiemelés tőlem)

Ez zene. A könnyed, észrevétlen asszociációlánc, amelynek legnagyobb mestere nem is annyira Joyce, aki kiteszi a placra, hogy jól lássuk, milyen fantasztikusan pattan át egyik témáról a másikra vágta közben, hanem Proust, akinél észre sem vesszük, hogyan változik folyamatosan a regény tájképe. És Nádas a roncsmetézővé vált kertjében bolyongó autószerelőben felismeri önmagát, „rémülten magamra ismerek ebben a nagy kuplerájban”, elsősorban is fölismeri az író, aki „valami olyasmit alakít, aminek nincsen kész formája”: az autószerelő az írói létezésről való látomássá válik – minden út Rómába vezet –, megtoldva azzal a paranoia kifejlődésére nagyon is alkalmas nüansszal, amelyikről a *Hazatérésben* még nem számolhatott be, hogy egy olyan hivatalosan elrendelt szilencium

áldozata, amiről őt elfelejtették értesíteni, tehát nyugodtan azt hihette, hogy azért utasítják vissza, mert nem elég tehetséges, és ez a duplicitás egyben összefonódik Esterházy akkori kettős életvitelével:

„Van azonban egy csupasz udvar, ezen se bokor, se fa, se szál virág, ahol mindig matat és folyvást kalapál egy munkásruhás férfi a szétszerelt és szertehányt géproncok [...] között. [...] Amit itt kiszerelek, azt ott beszereli. Van, amit nem szerel be, hanem csak oda viszi innen, hogy otffelejtse. Közben bizonyára szitkozódik, hiszen látom, csapkod, valamihez hozzávágja a fogóját, a kalapácsát. [...] Vagy, hogy helye legyen másnak, onnan vonszolja át, akkor valami mást arrébb kell taszigálnia. Láncra fűzi, traktorral húztatja. Hiába nézem, nem értem, semmit nem értek. *Aus dem Nichts, kann doch etwas werden*, mondja Haydn. Önmagát jellemzi a semmivel, amint látja, hogy ennek a semminek még nagy jövője van. [...]se tele, se tava-sza ennek a szegény léleknek ebben a roncstemetőben. Dolgozik reggel, dolgozik este [...] csinálja, csinálja, de ettől az udvarán semmi nem változik. *Rémülten magamra ismerem ebben a nagy kuplerájban*. Én sem viszek el semmit, tőlem sem vesznek semmit át. Írhatok, amit akarok, publikációs tilalom alatt állok, ami szintén szigorúan titkos. [...] Egy soromat nem fogják közölni. Minden szövegemet visszaküldik, visszaadják. A híres szerkesztők *visszabasszák*. Nem elég jó, nem kell, írjak másikat. Olykor azonban titokban bejönnek a szobámba, megnézni, vajon mit írtam. [...] Most azonban galántai és fraknói gróf Esterházy Péter kollégára várok, aki az 1947. évi római négyes számú törvény szerint sem előneveit, sem címeit, semmiféle titulusát soha többé nem viselheti. Díszítmények nélkül kell léteznie és meghalnia. Jobbágya sincs. Matematikus egy kalandos nevű tudományos intézményben [...] Egyszer meglátogattam, bemutatta, miként írja a fiókban a könyveit. Azt mondja magában, nem fogtok ti velem *kibaszn*i, ti kommunisták, nem fértek ti hozzám.

Földet vissza nem veszek.” (kiemelések, a német mondat kivételével, tőlem)

Ez egy szépen megkomponált kvartett, autószerelőre, Nádasra, Haydnra és Esterházyra.

Esterházy Nádas mindkét mostani, írással foglalkozó szövegében kardinális szerepet játszik. Kettejük kontrapunktikus alkatát Nádas először egy hat évvel ezelőtti írásában, az *Emléklapok két elbeszélő életéből* című, Esterházy halálára írt szövegében írta meg.

„Elbeszélésének az volt a specialitása, hogy többes szám első személyben számolt be róla, nem királyi többesben, hanem úgy, mintha mindkettőnk sikeréről lenne szó. Nem akart a sikerrel egyedül maradni. Meg akarta velem osztani. Ebbe az átkozott többesbe akarta belegyömöszölni személyisége legnagyobb vonását, a fiúi jóságát. Habár napnál világosabb volt, hogy ez aztán megoszthatatlan.

Álltunk az esőben, s megkértem rá, hogy ezt a többest inkább adja fel. Nézzünk szembe a nagy bűdös realitással. Én itt egy polgári elem vagyok, ahogy aztán később egy laudációban szellemesen és keményen kiegészítette: egy polgár polgárság nélkül, ő pedig egy birtokaitól már születése előtt megfosztott főnemes, akiről az 1947. évi IV. törvény úgy rendelkezett, s a republikánus eszmék értelmében igen helyesen rendelkezett, hogy örökletes címeit és rangjait nem viselheti. De a nevet viseli. A nevével pedig jön a magyar történelem reprezentatív korszaka. Most ő személyiségével és a teljesítményével adja vissza olvasóinak ezt a reprezentációt, s ezért aztán jóval többen szeretik, mint ahányan olvassák. Ebbe a képbe én nem férek bele. Az én nevem nem mond semmit senkinek. Legfeljebb annyit mond, hogy magyarosított név, német név, zsidó név. Önmagamon kívül senkit és

semmit nem képviselek. Talán gőgösen hangzik, de a polgári irodalomban ez a szerepem, s én jónak látnám, ha akarja, akkor a nemzet szempontjából látnám jónak, ha mindketten megmaradnánk a szerepeinknél. Ez csak így arányos. Felvetett fejjel állt az esőben. Igen távolról hallgatott. Jeges lett a tekintete.”

Hogyan lehet tanítani az írást? Hogyan lehet egyáltalán beszélni róla? Kell-e róla beszélni? Átadható-e egyáltalán ez a tudás? Annak fényében, hogy:

„A ténylegesen elvégzett munkámról a mesteremmel beszéltem utoljára, Mészöly Miklóssal, vagy Esterházy Péter kollegámmal, a barátommal, aki azóta szintén halott. Azt kell mondanom, hogy ennyire kényes tárgyról még kollegával sem beszélget szívesen az ember. A másik szemérmét, az egyéniségét, a szubsztanciáját, mindazt, ami a szemérem érzése mögött rejtetik, az isteni részünket, a legsajátosabbban egyénit, az adottat, a változati elemet, a megváltoztathatatlant, az emberi egyed karakterét senki nem kívánja a másokban megérinteni vagy megsérteni.”

De Nádas nem áll meg itt:

„Ha ellenben beszélni kezd róla egy kollegával, akkor elemi élvezettel, zabolátlanul, a másik szavába vágva. Hiszen ki más érthetné jobban őt. Kicsit olyan lesz a beszélgetés, mint egy szándékosan csúcspont nélkül hagyott szeretkezés.”

VARIÁCIÓK SZORONGÁSRA

Szilasi László: Saját élet

„És a lélek azt is gondolta [...], hogy minden gyermekének élete jellemezhető egyetlen eseménnyel. Egyetlen esemény, amely magába foglalja az egészet, akár egy kivonat, egy sűrítőmény, akár a levest egy jó minőségű Maggi-kocka” (401.) – hangzanak egy szereplő gondolatai a Szilasi László *Saját élet* című regényéhez csatolt, *Egy nap* című elbeszélésgyűjteményben. A *Saját élet* bár úgy látszik, mintha cáfolná ezt a felvetést, végső soron mégis alátámasztja. A sajátos szerkezetű mű – a zavartalan folytonosságot mellőzve – egymástól elkülönülni vágyó történetek halmaza. Minden esemény önmagában a legfontosabbnak tűnik, minden emlékdarabka újabb nekifutás arra, hogy az elbeszélő megteremtse jelenét. Akadhat mégis egy olyan kiemelt mozzanat, amely átfogja az itt elbeszél sors alakulását, vissza-visszatérő természetével megtörve a különálló történetek autonómiáját.

A kötet elején mottóként olvasható, az élettörténetek elbeszélésére vonatkozó idézetekkel a szerző tisztázza, hogy ebben az esetben is életrajzi regényről van szó. Ezek az idézetek az irodalmi fikció és a valóság objektív leírásának kérdéskörét hozzák fel, és a kötet előszavában, amely a *Gondolatkísérlés* címet viseli, szintén az elbeszélhetőségről, illetve az elbeszélés módjáról szól a dilemma. Itt kifejezésre jut Szilasi arra irányuló törekvése, hogy a leírás minél inkább önazonos legyen, és olyan valós tapasztalatokból épüljön fel, amelyek részt vettek az egyén formálásában. A narrátor tehát gondosan kiválogatott emlékeken keresztül meséli el saját és szűkebb családja életének egyes szeleteit. A rövid, zömmel egyoldalas fejezetek mind egy-egy eseményt beszélnek el, címeikkel vannak ellátva, amelyek gyakran a szövegekből kivett kulcsszavak, esetleg félmondatok, e tulajdonságukkal pedig leginkább lexikonszócikkekre emlékeztetnek. A címek lehetnek kiszámíthatóbbak, ahogyan például a *Bácsi, bácsi, jaj, jaj* rámutat az adott fejezetben körüljárt gyermeki idézetre; de lehetnek teljesen váratlanok is, mint például a *Hónaljkityúk*, amely nem a szöveg kulcsmondatainak egyikére utal, vagyis ebben az esetben a gimnáziumi évnnyitón készült videófelvétel főbb cselekményét leírókra, hanem annak egy látszólag jelentéktelen pillanatát – a felvételen látható nőik borotvátlan hónalját – emeli ki. A címeknek egy harmadik típusa is akad, amely az előző kettővel szemben egyáltalán nem része az alatta futó szövegnek, hanem a lehető leghagyományosabb módon tartalmilag összefoglalja az egész fejezetet. Ennek a típusnak egy különleges példája az *Erdélyben*, ahol maga az *Erdély* szó még csak meg sincsen említve, az itt lefestett utazás helyszínére tehát egyedül a címből lehet következtetni. Említésre méltóan szép párhuzam bontakozik ki a fejezetek szócikkjellege és a történet alanyának egyik gyermekkori emléke között: a narrátor édesanyja ugyanis esténként önnön

Magvető Kiadó
Budapest, 2023
380 oldal, 5999 Ft

múltjáról mesélt fiának, aki ezeket kis cédulákra jegyezte le, címmel ellátva. A regényben leírt saját emlékek azáltal, hogy lezárt narratív egységekként működnek, önmagukban teljesek és gyakran csattanóval zárulnak, valamint még címük is van, azt a hatást keltik, mint ha csak ezeket a „cédulatörténeteket” akarnák leképezni.

A bemutatott események legtöbbször időben egymás után haladnak, de előfordulnak nagyobb, oda-vissza történő ugrások is: ilyenkor az egyes emlékek asszociációs minta alapján hívnak elő másokat. Szorosabb szerkezeti kapcsolatok ritkán alakulnak ki, de elvértve hiperszöveghez hasonló láncolatokat is tapasztalhatunk, mint például a narrátor szüleinek megismerkedése a *Nevetés* című fejezetben, amikor az apa „Mi már egyszer aludtunk együtt, drága” (43.) pimasz nyitómondatát a következő fejezet magyarázza. Egy oldallal később ugyanis kiderül, hogy az 1944-es bombázások alatt kisgyermekként valóban egy istállóban húzódtak meg családjaik, az első történet idézett mondata ily módon átirányítja az olvasót egy jóval korábbi eseményhez. A regény struktúrája tehát rendkívül izgalmas, a rövid történetek váltakozása fenntartja a figyelmet, a cselekmény olykor azonban kissé zilálttá válik a nagyobb ugrások miatt.

A gondosan szemezgető módszer többé-kevésbé kiküszöböli azt a jelenséget, amelyet „hamis emlékek” hívunk. A hamis emlékek ugyanis vagy a valóságban meg nem történt események, és csupán az emberi agy konstrukciói, vagy megtörtént, de az elme által kiszínezett változatok. Az előszóban megfogalmazott cél tehát ily módon teljesül, az élettörténet a lehető legvalóságosabban, a köré vetített fikció minimalizálásával tárul elénk. Bár a regény elején előkerülnek olyan történetek is, amelyek még az elbeszélő születése előtt estek meg, ezekre az ismeretlen területekre bekúsznak olyan emlékfoszlányok, amelyekhez már az elbeszélőnek is közvetlen kötődése van, és az elődök jellemzése is gyakran saját aktív memóriáján keresztül történik meg.

A regény három nagyobb tematikus egységre oszlik, amelyek az [A], [B] és [C] jelölést kapták. Ezekben az egységekben felfedezhető egyfajta nagyobb kronologikusság, az első rész az előzményeket, vagyis a nagyszülők és a szülők életéből vett pillanatokat beszél el; a második már a narrátor életútjáról szól születésétől kezdve egészen az első regényének megalkotásáig; a harmadik részben pedig a narrátor közelmúltjáról olvashatunk.

Az [A] szövegegység az ősök szinte családfaszerű bemutatásával indul, majd a 20. század eleji Szarvasról eljutunk a narrátor szűkebb rokonságának békéscsabai otthonaiba, a Pozsonyi utca 50. alá és a Franklin utcába. Ezek a házak, valamint az elbeszélő későbbi lakhelyei fontos mérföldkövekként vannak jelen a regényben, ezenkívül a helyismeret – néhány utca említése és egyes útleírások jelenléte – is a szöveg prominens része, identitásképző erővel bír. Ebben a részben különösen nagy szerepet kap a brutalitás, a „némelyik kan felfalta a malacokat” (39.) falusi környezetben valószínűleg mindennapi jelenségén kívül olvashatunk például a szomszéd kislány belférgességéről is, ami megdöbbentően tényyszerű leírást kap: „*És aztán előmáztak belőle, kikúsztak a száján, a fogai közül a belférgék. Éhesek voltak. Előjöttek*” (23.). A hasonló élmények mellett az elbeszélőnek és testvéreinek el kell viselniük egyes rokonaik mind szóbeli, mind fizikai bántalmazását is. „Nem gyerekek vagytok, hanem fajzatok, mocskos fajzatok” (26.) – hangzanak a hozzájuk intézett szavak, de a „le fogtok soványodni, csontig fogtok kopni, rátok szárad a bőrötök, mi pedig majd lenyúzzuk, és kiakasztjuk ide a diófára, hadd fújja őket a szél” (27.) fenyegetés is joggal hat felkavaróan a gyerekekre.

A [B] jelzésű rész már kizárólag az elbeszélőre fókuszál. Az előzőekben tárgyalt brutalitás felvezető jellege után itt már előkerülnek a betegségekhez és balesetekhez kötődő szorongás különböző fajtái, és az eddigi tárgyilagos hangvétel helyett már jóval bensőségesebb nézőpont érvényesül. A gyerekkor megfigyelései, a külvilág érzékelése és megismerése újabb és újabb félelmek kialakulását eredményezi, amelyek lassan egész szorongásos mintázatokká épülnek fel. Minden előkerül itt, ami csak nyomaszthat egy embert:

az elbeszélőt tizenegy évesen érő felismerés, amikor „hirtelen megérti, hogy mindenki meg fog halni” (127.), azt eredményezi, hogy mások baleseteit önmagára, valamint közeli hozzátartozóira vetíti ki, folyamatosan a legrosszabbtól rettegeve.

Ha döntenünk kellene arról az egyetlen történeusről, amely központi eseménye, „kivonata” lehet ennek az életrajzi regénynek, az *Apám fasza* című fejezetben leírt jelenetre eshetne a választásunk. A narrátor kisgyermekként ugyanis ekkor látja meg először apja nemi szervét, amelyet saját csekély méretéhez hasonlít, ez pedig elindít benne egy egész életen át tartó szorongó állapotot. Az esemény jelentőségét a szöveg sem felejt el hangsúlyozni: „Megállt az idő. Bizonyos értelemben most is áll” (69.). Az apa alakja, és a hozzá kötődő intenzív érzelmek ettől kezdve visszatérő motívumként haladnak végig a regényen, és még a regényhez csatolt *Egy nap* című elbeszélésgyűjtemény oldalain is központi szerepet kapnak. Ez utóbbi bontja ki igazán a kérdéskört, hiszen itt nemcsak maga az apa, de a többi családtag nézőpontja is érvényre jut. Különösen érdekes a fiúk hozzáállása szülőjükhöz: míg az első két gyereknél – Lacikánál és Zolikánál – főként a negatív érzelmek uralkodnak, a legkisebb fiúról szóló részben egészen másról olvashatunk. Az akkor éppen második Robika ugyanis szereti és tiszteli apját, „olyan akart lenni, mint ő, minden területen olyan, azonossá akart vele válni” (379.).

A másik két testvér ellenézése, sőt, olykor gyűlölete apjuk iránt a férfi bizonytalan mentális állapotából adódik. Depressziójával küzdve ugyanis nem tud teljes értékű példa lenni gyermekei számára, és irántuk érzett szeretetét sem tudja kimutatni. Rövidesen bekövetkező ideg-összeroppanása még jobban eltávolítja őt gyermekeitől, főleg legidősebb fiától – az elbeszélőtől –, akinél egyrészt a már korábban felmerült kasztrációs komplexus, másrészt viszont az apja apaként való kudarca miatt érzett lekicsinylés egészen a végletekig fajul: „Egy fiúnak meg kell ölnie az apját. Nekem azonban akkor nem volt apám. Azt hiszem, hiányzik belőlem ez a gyilkosság” (147.). Elutasító érzelmei ellenére azonban a kezdeti probléma, hogy másokhoz kezdi hasonlítani magát, megmarad benne folyamatos megfelelési kényszer formájában, amelyet az iskolai közeg csak még tovább fokoz. Hogy osztálytársai strébernek tartják, és a lányok is kinevetik, de még a cipővásárlásnál sem illik bele a konfekcióméret egyetlen darabjába sem, újabb és újabb családásokat okoz számára. Piros kordbársony nadrágjától ugyanakkor nagyfiúnak érzi magát, a cigarettától már egyenesen felnőttnek, emellett folyamatosan éhezi és törekszik is kivívni szülei elismerését – „Aztán szóltam anyámnak. Ha nem látja, az egésznek nem lett volna semmi értelme” (80.).

A [B]-ben eljutunk a kakaóba mártott kenyérrrel és erőtűrés tésztával kikövezett jaminai gyermekkortól a Szegedi Tudományegyetemen töltött éveken át egészen az első szerelmekig, majd az első házasságig. Ezt követi a válás, majd az irodalmi karrier fellendülése, amivel le is zárul ez a nagyobb tematikus egység. A [C] jelű szakaszban már helyet kapnak az elbeszélő gyermekeihez köthető emlékei, valamint egy második házasság is, bár ez a rész – természetesen az élet lezáratlansága miatt – érezhetően nyitottabb, befejezetlenebb marad. A *Saját élet* fejezetei után közvetlenül az *Egy nap* áll, amely a fő regényhez csatolt mellékletnek tekinthető. A tematika azonos, az elbeszélés mód viszont különböző: itt a már korábban megismert események egy részét a család különböző tagjainak szemszögéből olvashatjuk. Felismerhetünk olyan összekapcsoló motívumokat – mint a diófa asztal, az apa bocsánatkérése, mielőtt alvásnál hátat fordít családjának, valamint a legkisebb fiú, Robika gyomorrontása –, amelyek a regényben is igen hangsúlyosnak számítanak. Az *Egy nap* előnye, hogy remekül letisztázza azokat a szereplőket és viszonyokat, akik és amik homályosabbnak tűnhetnek a *Saját élet* soraiból. Ilyen például Anyumama – a nagymama – és Keresztmama – az ő testvére – alakja: ezek a karakterek a regényben néha összemosódnak, a kiegészítés tehát nemcsak hasznos, de szükséges is a mélyebb és pontosabb megértés érdekében.

A *Saját élet* egy cselekményében igen sűrű regény, hiszen egy egész életút elbeszélésére vállalkozik, ám ez a sűrűség a kötet olvasása közben mégis kevésbé érzékelhető, terhelőnek pedig semmiképpen sem mondható, hiszen a rövid, dinamikusan váltakozó emlékek sorozata szellősebbé teszi a narrációt. A különböző múltbeli pillanatok kapcsán tett érzékeny megfigyelések és azok érzékletes leírásai igazán élővé teszik a szövegeket, olyan plasztikus képeket teremtve, mint például az egyik szomszéd kikötött kutyájával kapcsolatos leírás: „Szépen lassan tömörödik a föld a kutya lába alatt, egyre mélyebbre süllyed, egyre mélyebben él. Halad vele lefele a mélybe egy hatalmas fúró, ami önmaga, saját láncos futása egy mozdíthatatlan fatuskó körül” (86.). Emellett a zárómondatok is gyakran igen erősek, álljon itt példaként ugyanennek *A korcs* című fejezetnek a lezárása: „És amikor aztán ebbe végleg beleőrül, a gazdája agyonveri baltával, és szerez helyette egy pontosan ugyanolyat. Nincs különbség a piszkosfehér korcsaik között. Ugyanaz az állat” (87.). Bár a gyakran önkényesnek tűnő történetvezetés nem mindig olvasóbarát, az időben tett csapongásokat olykor nehéz követni, valamint a történetek szereplőinek viszonyai is néha zavarosak, úgy tűnik, ez az ára annak, hogy az életrajz minél valóságosabb és őszintébb lehessen. Az additív módon egymás után sorakoztatott emlékek szeparáltan, ugyanakkor együttműködve, a kaleidoszkóp elemeihez hasonlóan állnak össze mégis egy képpé.

KÉZBEN TARTOTT ÉLETVÁLSÁG

Méhes Károly: *A fikusz téliesítésének napja*

Rejtőzködik Pécsen egy költő. Nem mintha ne lehetne vele gyakran találkozni a város kulturális eseményein vagy az utcán járva-keelve. Inkább arról van szó, hogy bár versekkel indította pályáját, hamar prózát is kezdett írni, és az azóta publikált több mint egy tucat novelláskötet és regény, a sportkönyvekről és publicisztikákról nem is beszélve, árnyékba vonta egyre ritkábban, de folyamatosan megjelenő költeményeit. Míg 1991 és 2000 között három és fél verseskötete látott napvilágot (a *Csontválogatók kézi könyvecskéje* felerészt prózákat tartalmaz), addig a rá következő bő két évtizedre csak két verskönyv jut. Ráadásul mind a hat kötet más-más kiadónál jelent meg, gátat szabva annak, hogy bármelyik szakmai műhely úgyszólván felépítse, fókuszba állítsa szerzőjét és annak lírai életművét. Abban az értelemben is rejtőzködik ez a költő, hogy noha gyakran megjelennek verseiben Pécs helyszínei és történelmi alakjai, nem könnyű elhelyezni a város újkeletű költészeti hagyományaiiban. Bár második, a Jelenkor Kiadó gondozásában megjelent *Csend utca* című kötetét Bertók László szerkesztette, ő inkább csak néhány vers ajánlása és a mostani kötet emlékező versei alapján tekinthető mesternek, poétikailag viszont nem beszélhetünk erős hatásról (szemben Tandori Dezsőével). Az 1980-ban megjelent emblematis, szintén Bertók által válogatott *Fél korsó hiány* című antológia négy költője is idősebb az 1965-ös születésű szerzőnkénél, akitől távol áll Parti Nagy Lajos radikális nyelvművészete, Meliorisz Béla minimalizmusa, Csordás Gábor avantgárd politikuma, sokrétű formahagyománya vagy Pálincás György merész asszociativizmusa. Legfeljebb a lefokozott költőszerep és a tágan értett hiánytapasztalat rokonítja idősebb pályatársaival, amely viszont kevésbé specifikus jellemző, inkább a modern (és nem modern) költészet egyik legalapvetőbb kiindulópontja és éltetője. Viszont életkora alapján szerepelhetett volna az 1985-ös *Valcer és fehérnemű* pécsi antológiában (szerkesztő Bertók László, az írások szerzői Szilágyi Eszter Anna, Erős Zsuzsa, Bagossy László és Kaszás Máté), de ekkoriban nem él a városban. Nincs látványos tanújele annak sem, hogy szerzőnk költészete különösebb hatást gyakorolna a nála fiatalabb nemzedékekre. Azt sem lehet mondani, hogy e lírának erőteljes kritikai recepciója lenne, bár persze születtek írások a kötetekről. Ennek ellenére nagyon is figyelemre méltó, autonóm, formátumos költészetről van szó, és Méhes Károly legújabb verseskönyve is érdemi teljesítmény – noha előljáróban szeretném megjegyezni, hogy az egyre ritkább megjelenés szemmel láthatóan nem tesz jót ennek a lírának, szaporodnak a kevésbé emlékezetes, kevésbé markáns költemények.

Az elmúlt tíz év verterméséből válogató *A fikusz téliesítésének napjában* többé-kevésbé felsorakoznak Méhes Károly

Prae Kiadó
Budapest, 2022
92 oldal, 2990 Ft

költészetének fő jellegzetességei: a személyes, olykor konkrétan alanyi-biografikus megszólalás; az életrajzi motívumok (pécsi családtörténet, pannonhalmi tanulmányok, külföldi utazások, írói lét); a hétköznapi, szöszmötölő élethelyzetek és a belőlük kivilágító általános felismerések, tapasztalások; a nem jámbor, kissé áttételes, de nem destruált katolicizmus; a szabadverses, világos értelmű, enyhén stilizált beszédmód, amely bár nem enigmatikus, gyakran szürrealis-abszurd képzetekkel dúszul; a metapoétika, a költői önreflexió és a nyelvi játékosság vagy nyelvkritika. A kötet lapjain leginkább egy konszolidált, kézben tartott életválság mindennapjai jelennek meg: a költői én bőven küzd már ezzel-azzal, megszenvedti a kor előrehaladtát, a kezdődő testi fájdalmasokat, megtapasztalja az idő lelassulását, a változás, az újdonságok hiányát, vannak már veszteségei, és kilátásban is vannak újak, küzd a tanácstalansággal. De talán túlzás is válságról beszélni: nincs szó semmi igazán felforgató, vészterhes, a személyiség integritását kikezdő, az eddigi életet megbomlasztó tapasztalatról. Ehelyett a versek túlnyomó része kordában tartható nehézségekről, hiányokról ad hírt, ami szép költői kihívás, és a kötet meg is felel neki. Nem csak a radikálisan szubverzív költészet lehet legitim. Érzékelhető is egyfajta prózai józanság Méhes korábbi költészetéhez képest: a *Csontválogatók...* kötet elvontabb, személytelenebb versei még a halál állandó közelségével szembesültek, vagy a 2000-es *A másik táj* kötet jó néhány verse ha nem is pátosszal, de nagy komolysággal vetett számot olyan váratlanul jelentkező antropológiai kihívásokkal, mint a végesség, a töredékesség, a hiábavalóság, a fenyegetettség vagy a kétségbeesés. Az újabb versek többsége ennél kisebb horderejű, egyszerűbb, kevésbé súlyos problémákkal néz szembe, és ennek fő irodalmi veszélye a banalizálódás. Ezt a veszélyt nem is mindig sikerül elkerülni: például a már a Kosztolányira rájátszó címében sem túl szellemes *Hajnali részecskék* hiába operál Pilinszky-allúzióval, a vers bagatell, lapos, üresbe fut: „Korán kelek a sötét világit / az alvó szegek még alszanak / (...) / halkan bugyog a kávé / nézem az első facebook-posztokat / (...) / hat és fél óra már eltelt / ebből a naptól is / a meteorológia szerint kurva / hideg lesz ma” (8.). A kötet egyik fő kérdése, hogy mi szegezhető szembe az effajta banalitással.

A fő válasz ott gyökerezik Méhes költői életművében: ez a líra mindig is fogékony volt a világ furcsaságaira, különös, olykor bizarr jelenségeire. Ez adta a hol a képhasználatban, hol a motívumok összefűzésében megnyilvánuló szürrealisztikusságot. Az új kötet is bővelkedik furcsa mozzanatokban: egy tócsában ázó fényképet egy kisfiú kitesz a kerítésre, de a szél visszafújja; télen belepi a hó a dinnyestandot, de az emlékezet felvillantja a nyári dinnyevásárlás képét; egy idős papnak úgyszólván kiakad a nyaka, ezért kezével tartania kell a fejét; egy emlékező versben a tengerparton ódöngő fiatal szerelmeseket gyerekek függével dobálják. Vagy ott van a *Hétfő volt* című vers első strófájának furcsaság-katalógusa: „Elhajtott rozsdás nadrágot láttam / széttiport epersemeket láttam / felismerhetetlen madártetemet láttam / árpától gyulladt dagadt szemhéjat láttam / kukában esernyőnyéllel turkálót láttam / defektes halottaskocsit láttam” (50.). Mindegyik dologban jelen van valamiféle romlás, de számomra inkább önmagukban való különösségük, szokatlanságuk az érdekes, miközben nem irracionális, hanem nagyon is valóságos dolgokról van szó, ám figyelem kell, hogy valaki észrevegye őket. Méhes költészete ilyenkor felfedezi a világban megnyilvánuló össze-nem-illéseket: úgy látom, nem a világ egymástól távoli, mégis egymásra rímelő dolgai, a világ rejtett összefüggései érdeklik, mint pályatársai közül például Tóth Krisztinát, de nem is hoz létre teljesen abszurd, a valóságra távolról, rémálomszerűen emlékeztető világokat, mint például újabban Szijj Ferenc. Ezzel összefüggésben a *Tengeridő* című vers első strófája akár ars poeticaként is felfogható: „Néha jó apróságokban / üzenetet sejteni az ismeretlen titkát / és néha jó elhinni minden egyenesen / nekem üzen / felfoghatatlanul ugyan mégis egyedül / nekem” (35.). Vagyis a versekben megfigyelt szokatlan apróságok valami ismeretlenről adnak hírt, ennek a megsejtésében rejlik a szövegek jelentősége.

Néha éppen az válik érdekessé, hogy a hétköznapi helyzetekben felvillanó különös apróság vajon tekinthető-e üzenetnek. Talányos ebből a szempontból a *Szenteste délelőttjén*. Vállalva a parafrázis eretnekségét, összefoglalóan a versben arról van szó, hogy a beszelő december 24-én délelőtt épp úton van az autópályán, amikor a belső sávban próbálja megelőzni egy törődött férfiakat, nőket és egy kisiútt szállító furgont, de a manőver sikertelen marad, és a kompánia lekanyarodik a soron következő pihenőhelyre. A beszelő megáll a benzinkútnál, hogy bevárja az autót, de az nem jelenik meg. Végül így morfondírozik: „A lámpákat is megpucooltam / egészen beleizzadtam a munkába / abnormális hogy tizenkét fok legyen / szenteste napján majdnem hogy melegebb / mint Betlehemben volt amikor ott / jártam februárban még a járvány előtti / utolsó pillanatban” (56.). A vers rafináltan játszik rá karácsony ünnepének alapítótörténetére: a furgon elnyűtt utasai felidézhetik a nehéz úton lévő szent családot, a „mint Betlehemben volt amikor ott” sor pedig akár úgy is folytatódhatna, hogy amikor „megszületett a kis Jézus”. Vajon a furgonbeli rejtélyes társaság és a közel-keleti meleg olyan apróságok, amelyekben itt és most, vagyis az ünnep stuktúrájának megfelelően hírt ad magáról a szent, vagy csupán teljességgel profán, esetleges jelenségek, amelyek épp arról tanúskodnak, hogy a transzcendencia távoli, nem elérhető, érdektelen vagy nincs is? Persze a profánba alászálló szakralist, és így a két szféra közötti határ eltörlését képviselő keresztény szemlélet alapján túl éles az iménti szembeállítás, és a vers talán épp e szembeállítást akarja kikezdeni. Akárhogy is, a költemény ad gondolkodni-, tűnődnivalót. A kötet néhány további verse, így a *Nagyszombatiak* és a *Húsvétolás* szintén a hétköznapiság és az ünnep által képviselt szakralis közötti feszültséget jeleníti meg, és valamelyest idesorolhatók a pannonhalmi osztálytalálkozókat elbeszelő versek is. Ám túlzás lenne Méhes Károly költészetét katolikusnak nevezni, ahhoz a vonatkozó versek túlságosan is távolságtartók, hiányzik belőlük a hitvallás gesztusa, de így is fenntartják a kereszténység iránti érdeklődést.

Az viszont már nem a legszerencsésebb, ahogy bizonyos vallási motívumok a szegények és az elesettek alakjaihoz kapcsolódnak a kötetben. A periférián tengődők iránti figyelem Méhes költészetének új vonása, önmagában teljességgel rokonszenves is, de felémás megoldásokhoz vezet. A nélkülözők a versekben rendre az angyal vagy a szent képében jelennek meg. A *Kiskarácsonyokban* a költői én egy kerítésen ülő, elhanyagolt, szatyrokat szorongató nőre lesz figyelmes, és a saját szatyráiban kezd kutakodni, hogy mit adhatna neki; ám „mire felnéztem nem volt sehol / mintha a föld nyelte volna el vagy az ég” (58.). Egy másik vers egy őrütnék tűnő nincstelen nőt „furcsa angyal”-nak nevez (59.), a kevéske cókókját babakocsiban tologató, szemetesekben turkáló emberről a *Hazafelé* így ír: „Ahogy a járdaszívet végénél balra fordul / a lenyugvó nap vöröslő glóriát / biggyeszt a feje tetejére” (68.). Olvashatók ezek a versek a nélkülöző másik ember szentségét hangoztatóként, de úgy is, hogy kiszínezik, megemelik ezeket a személyeket, elkülönítve, eltávolítva őket. Ezekkel az angyalokkal nem lehet kapcsolatba lépni, így nem is lehet segíteni nekik: ők mások, akiknek angyalságukban még egyéni emberi személyiségük sincs. Vagyis épp a méltóságukat kiemelni hivatott szakralizálás teszi hozzáférhetlenné, távolivá őket. (Ha pedig szakralizálás – keresztény szempontból nem is elég radikális a versek szemlélete: evangéliumi alapon a szegényeket nem angyalokkal, hanem egyenesen Jézussal lehetne, kellene azonosítani.) A versekben persze a szegényekkel szembeni tehetetlenség is megjelenik, ennyiben józannak és reálisnak tekinthetők a szövegek, de az angyalozás elfoglalja a tehetetlenség miatt érzett lelkiismeret-furdalás helyét. Természetesen a szociális költészet hatalmas nehézségeket vet fel, ám ezeket nem Méhes Károly vonatkozó versei oldják meg.

A magánélet legfontosabb ügyeit tárgyaló versek jóval sikerültebbek, különösen az anya- és apaversek. Az előbbieket különlegessége, hogy az idős, betegségekkel küszködő anya már erősen rászorul a fia támogatására, de még nagyon is tartja magát. Ez a kettős-

ség gazdag érzelmi viszonyulást hoz létre a versekben: törődés, aggodalom, bosszankodás, élcelődés és folytathatnám. E törekeny egyensúly ábrázolása újszerű a kortárs magyar költészetben. Szép a *Találkozások apámmal* is, amely az apa álombeli felbukkanásairól számol be. Az álmokra jellemző groteszk, burleszkszerű jelenetek sorjázása finom humort csempész a versbe, amelynek zárata szelíden fájdalmas: „jön-megy, amikor akar, tizenhárom / éve halott. Holnap éjjel majd, talán. / Úgy tűnik, mostanában szeret / velem lenni egy kis időre” (79.). Ezekben a versekben nincs üresjárat, szemben például a *Míg a lányom* című verssel, amely egy hétköznapi helyzetből, a kislány reggeli készülődéséből indul ki: a beszélő kiszámolja, ő mikor volt pontosan annyi idős, mint most a lánya, és elmeséli neki, aznap reggel hogyan vették körül a szülei, és eltűnődik, felnőttként a lánya hogyan fog mesélni a gyerekének a gyermekkori reggelekről. Szép, ahogy egy teljesen mindennapos szituációban váratlanul felvillan a generációkat a múlttól a jövőig összekötő kapocs, de a kétoldalas vers túl bőbeszédű és körülményes, ami csorbítja a látomás hirtelenségének erejét. Ellenpéldaként Méhes Károly *Hárman* című, impozánsan sűrű költeményét lehet említeni a 2013-as *Röntgen* kötetből: „Tizenöt éve fél tízkor este / világra csusszant vérmázás kis teste / hanyatt feküdt az égre nézett // Elevenen látom ezt a képet / a kezdetet – és a csöndes véget / ahogy apám meghalt a kissozában // (...) // Így maradunk kézen fogva láncba’ / mindegyik a maga fiacskája / ami örökre szól akárhogy is legyen”.

Szintén ellenpélda lehet Csorba Győző *A város oldalában* című, az időbeli dimenziókat ugyancsak együtt láttató verse, amelyre a kötet egyik szövege maga is utal. Pécs terei és szellemi hagyományai továbbra is fontosak Méhes Károly költészetében. Ugyanakkor például a *Csend utca* kötetben a város megjelenítése áttételesebb, ihletettebb, szervelesebb volt. Ezt legszebben a kötet címe mutatja, amely *Az utcák körbeölelnek* című kis ciklusban is felbukkan. Az itt szereplő utcanevokről – Tulipán, Szív, Alkony, Csend – minden bizonynyal csak a városban élők tudják, hogy valódi pécsi utcanevék, amelyek ráadásul határozottan kijelölnek egy környéket. Ezek a versek így oly módon ragadják meg a város egyes helyeit és hangulatait, hogy a nem helybéliek számára is hozzáférhető, általános-metaforikus minőségeket jelenítenek meg. A korai kötetben továbbá Janus Pannoniusról és Csontváryról is egyénített, színes költemények szólnak. A *fikusz...*-ban ezzel szemben hol tisztelgőbbben, hol direktebben, de szervesen Csorba Győző pécsi vonatkozású versek kapnak helyet, alighanem azért is, mert részben alkalmi szövegekről van szó. A Bertók László halála után született *Egy nappal később* még meglepő a szépen előkészített, ugyanakkor váratlan zárlat miatt, ám a Csorba Győző születésének centenáriuma írt háromrészes *Hallgatson oda* hiányérzetet kelt. Rögtön az „Egy név ami kettő milyenséget jelez” felütés – ezt már sokkal frappánsabban kiaknáztta Esterházy Péter még 1991-ben, a Csorba 75. születésnapjára írt *Jelenkor*-beli köszöntőjében, amely így zárul: „Se nem csorba, se nem győző”. Méhes Károlynak nem Csorba, de még csak nem is Bertók a mestere, hanem a hétköznapiakban a különöst fürkésző Kosztolányi és a nyelvkritikus, illetve az én ügyes-bajos dolgait skrupulusok nélkül előadó Tandori Dezső (még ha a nyelvi önreflexió és játékoság Méhes Károly legújabb kötetében meglehetősen háttérbe szorul is). A város egyes részei, például a Sétatér is esetlegesen jelennek meg a versekben: az ábrázolt szituációk bárhol játszódhatnak, nem kapcsolódnak szervesen a pécsi helyekhez. A *Kicsit távolabbra nézve* című fanyar humorú, az idő múlásával szinte mellékesen szembesítő, finom versben szintén mellékes, hogy a költői én épp egy *Jelenkor*-estre igyekszik, amikor betér egy üzletbe, ahol az elhalasztott vásárlás lesz a költemény gondolati magva.

Ugyancsak esetlegesnek hatnak a koronavírus-járványt megjelenítő versek. A maszkokról és a karanténról beszámoló szövegek a megjelenésükkor talán még újszerű és szokatlan tapasztalatokat fejeztek ki, de mostanra nem tűnnek maradandó műveknek. Olykor mintha egyszerűen kevés, lényegtelen lenne a versekben nagyszabásúként vagy em-

lékezetesként ábrázolt jelenség, például a *Teregetés* második felében: „A szemközi ház teraszán nagyapa / és kamasz lány unokája / tereget berzenkedve évődve / az online oktatás szünetében / Végül is ez szép / Örök emlék a járvány / harmadik és negyedik hullámának / határmezsgyéjén / a tavasz és az elmúlás fénylő árnyékában” (65.). Kérdés, hogy ez a jelenet miért lenne örök emlék. Csak a járvány miatt? De akkor nem önbecsapás ennyire felfokozni? Vagy önmagában is örök emlék? De akkor nem kellene mélyebben, részletesebben ábrázolni a pusztá deklaráció helyett? Így inkább szépelgőnek tűnik a vers. Egyáltalán, nem visszás-e a járványidőszak kényelmetlenségéről vagy szépségeiről beszélni, amikor sokan igazi veszteségeket szenvedtek? Problémát jelent, hogy bizonyos versek esetében csak gyanítani lehet, hogy a járvány áll a háttérben: az *Egészségügyi séta* zárlatára alighanem a lezárások nyújtanak magyarázatot („manapság semmilyen körülmények között / nem mehetünk semmiféle Operába”). A vers megjelenésének ideje bizonyára könnyen eldönthetővé tenné az olyan dilemmákat, hogy a vers beszélője miért is nem mehet semmiképpen az operába, de a kötetben hiányzik a versek datálása, és ciklusok híján a szövegek sorrendje sem mindig eligazító, például a szóban forgó költemény előtt és után épp nem járványversek szerepelnek. A túl közvetlen aktualitások efemer jellege világlik ki *A csillagokról* felütésében is: „Délelőtt olvastam az Indexen” – korántsem mindegy, mikor is olvasta a beszélő a hírportált: a 2020-as tömeges felmondás előtt vagy után. A járványidőszak igazán sikeres költői feldolgozásával sokkal inkább Szócs Petra szintén 2022-ben megjelent *A gonosz falu legszebb lakói* című verseskötetében lehet találkozni, amely egyrészt valódi tragédiákat ábrázol, másrészt abszurd-groteszk versvilágokba ágyazva mutat rá az időszak bizarr vonásaira.

Nagyon jó pillanatai vannak viszont ennek a költészetnek, amikor az impressziókból valami általános, átfogó élményt bont ki. Szép például a *Fénnyel hintve*, amely látszólag szentenciákat közöl, de a második versszakból kiderül, hogy szinesztézia jellegű, sokrétű, egyszeri tapasztalatról van szó, amelyet szembe lehet szegezni a végességgel: „A galambbúgásban a régi galambbúgások a legjobbak / A cseresznyében a régi cseresznyék a legízletesebbek / A kora esti fényekben a régi kora esték fényei // És e pillanatban picit sem fáj / hogy lesz olyan, hogy nem leszek / csak a galambbúgás és a cseresznye / a kora este játszósúlyos / fényeivel hintve” (28.). És példaértékűen sűrű és összeszedett a kötetzáró *Esti gyakorlat* is: „Átrecsegünk a szobán / a szoba és én / vén parkettái csontokként / bőröm alatt vázám lécei // Egy tableta két korty vízzel / lassan nyelem mint ínycsokolat / bámulom a sötétet / s beleborzongok milyen mohón / bámul engem a sötét” (92.). Emberi és tárgyi egymásba játszatása, valamint a nem emberi minőséggel, a fenyegető sötéttel való interszubsztitúció valóban olyasmis, amit a líra tud a legjobban kifejezni. Az ilyen pillanatokban lobban föl legerősebben Méhes Károly költészete.

AZ ELBESZÉLÉS NEHÉZSÉGEI

Biró Zsombor Aurél: Visszatérő álmom, hogy apám vállán ébredek

*A valóság mint esztétikai mérce – ki hallott már ilyet.
Esterházy Péter: Hasnyálmirigynapló*

*DE-vel nem kezdünk mondatot, nyilatkoztatta ki apám,
én pedig azonnal rávágtam, hogy: de.
Vida Gábor: Egy dadogás története*

2024 minden bizonnyal az autofikció éve a magyar prózában. Sőt, akár ki is terjeszthetjük ezt a megállapításunkat a fiatal magyar irodalom egészére – igaz, ekkor érdemesebb lenne talán az inkább epikai műfajként értett autofikció/önéletrész helyett általánosságban a *személyesség diadaláról* beszélni. Hiszen ha a kortárs fiatal líratermésről beszélünk, az elmúlt években sokaknál a szerzői és textuális identitás (lírai én, megszólaló, szubjektum stb.) közelítésére, ilyen-olyan egybejátszására és/vagy szétreflektálására látunk példákat. Véletlenszerűen sorolva a húszas éveikben járó költőket: Vida Kamilla, Korsós Gergő, Purosz Leonidasz, Veszprémi Szilveszter, Kormányos Ákos, Kállay Eszter, Rékai Anett, Biró Krisztián, Kellerwessel Klaus stb. stb. – jócskán visszalökte azt az ingát a korszellem.¹ Az önéletrésznek pedig, mint tudjuk, legalább Szent Ágostonig visszanyúló prózahagyománya van.

Miért hatnak akkor most a recepció számára mégis újnak, érdekesnek, izgalmasnak az önéletrajziséggel *játszó* autofikciós szövegek? Azt gondolom, azért, mert a személyesség, az őszinteség, az autentikusság és az igazság/valóság (*horribile dictu*: referencialitás) fogalmai a posztmodern évtizedei alatt sokat veszítettek ázsiójukból. Ennek okaiként idehaza egyik oldalról nyilván az irodalom(tudomány) depolitizálási és (re)autonomizációs szándéka nevezhető meg, melynek csak útjában állt a Szerző szövegen kívüli léte, annak minden ezzel járó társadalmi-politikai-morális hozadékaival. Ezt támogatták meg nálunk bizarr módon² a korszerű irodalomelméletek (hermeneutika, dekonstrukció, posztstrukturáliszmus stb.), amelyeket – mint ahogy az egykoron szűköss *horizontú* magyar irodalomtudomány egyes berkein kívül mindenkinek nyilvánvaló volt – nem sok minden kötött össze, egyet kivéve: a (legalábbis hagyományos) szerzőfogalom – a liberális humanista individuum a nyelv instrumentumán keresztüli tudatos önkifejezése – és hangsúlyosan a szerzői intenció jelentőségének radikális elutasítása. A szer-

¹ Takáts József: Az inga visszaleng, *Helikon*, 2018/4, 336–347.

² A nyugati, eredendően politizáló (s közvetetten a klasszikus, önelvű, önalkotó és autonóm európai humanista individuum marxista kritikájából kinövő) *Theory* hazai depolitizálásáról lásd: Horváth Gyöngyi: *Utazó elméletek*, Balassi, Budapest, 2014.

*Kalligram Kiadó
Budapest, 2024
184 oldal, 3990 Ft*

zói szubjektum feloldódása (vagy inkább felolvasztása) a nyelvben, a hagyományban így azoknak a, mondjuk így, konzervatívabb teoretikusoknak és íróknak is jól jött, akik meg akarták fosztani az irodalmat a biografikus Szerzőn keresztüli Valóságba való beköttetésétől (s így politikai-etikai felelősségétől, relevanciájától, funkciójától) és azoknak a politikusabb értelmezőknek is, akik Foucault, Barthes vagy Derrida tételei nyomán a karteziánus én és a mérgezően tekintélyelvű zseniesztétikán edzett polgári individuuum halálát ünnepelték. (Náluk persze a *hagyomány* szerepét olyan determinánsok töltik be, mint osztály, rassz, gender, szexualitás stb.) De miért tartok most itt hevenyészett irodalomelméleti és -szociológiai gyorstalpalót? Azért, mert azt hiszem, az autofikció műfajában alkotó sok szerző arra törekszik, hogy választ adjon a fent tárgyalt elméleti kihívásokra: nem azzal, hogy ignorálják őket, hanem hogy megpróbálják úgy beépíteni a posztmodernség belátásait, hogy közben meg is mentseik, sőt: visszaszerezzék a Szerzőség, az Ön kifejezés, az Őszinteség, a Valóság, vagy ha úgy tetszik: az Igazság fogalmait. És Bíró Zsombor Aurél ezek közé a szerzők közé tartozik.

Nagyjából egyetértve a recepcióval, magam is úgy látom, hogy a *Visszatérő álom*, hogy apám vállán ébrednek leginkább az íróvá és felnőtté – és hangsúlyosan: *férfivá* – válás történeteként olvasható. A regény színhelyeiként feltűnnek a gyermekkori úszóedzések, a vidéki nagyszülők, kezdetben az iskolai-öltözői, később pedig az egyetemi-művészeti mikroközösségek hangsúlyosan kompetitív terei. Ezek között is kiemelt fókusz irányul a szűk értelemben vett családra, amely, mint kiderül, annyira átlagos, hogy nem igazán kínálkozik megírandó anyagként, a szerző „mégis mindig róluk beszél”.³ Ezt az is motiválhatja, hogy, mint majd látni fogjuk, a narrátor folyamatosan az elbeszéltek viszonylagosságával, nézőpontfüggőségével találkozik – így kénytelen maga járni az „igazság” után. A szűk család köréin belül is külön figyelem irányul az apa figurájára, akinek sokszor hangzottatott maskulinitása egyszerre jelent ösztönösen követendő példát, és mind alkatilag, mind intellektuálisan antipólust Zsombor számára, aki vékony, idétlen, de a macsó-ságot levedleni kívánó progresszív bölcsészértelmiségi.⁴

Ám az apa alakján kívül van egy másik fontos szereplő is a regényben. Ez Sári, a narrátor-szerző szerelme, akit az apával a már említett genderproblematika köt össze, s helyezi ezzel a regény tematikus hangsúlyát a férfiaság – pontosabban a 21. században megélhető férfiaság – kérdésére. Sári öntudatos és hiperreflektált bölcsészlány, aki Zsomborral „feminista háztartást vezet”, és aki a szerzőhöz hasonlóan irodalmi ambíciókat dédelget. Visszatérő jelenet, ahogy a szerző azért semmisül meg Sári szemében, mert reflektálatlanul reprodukálja az apjától ellesett férfiszerepeket, miközben a lány maga is ezekbe a maskulin magatartásokba kényszeríti Zsombort, bár tudja, helytelenül: „Mi egy feminista háztartás vagyunk, mondja Sári, és elzárja a vizet. [...] nem jegyzem meg, hogy

³ „Egyébként igaza van, tényleg nem túl különleges a családom, átlagos, felsőközéposztálybeli emberek vagyunk, Bírók, Kovácsok, Magyarok és Vargák, semmi jól hangzó szlávos név, ami leugrana a boltban a könyvespolcra, sehol egy ötvenhatos szabadságharcos vagy egy Donkanyarban megfagyott hősi halott, akinek a vállára fel lehetne húzni a következő Sorstalanságot. De én mégis egyfolytában róluk beszélek, az ágy alá is benézek otthon egy jó történetért.” (27–28.) Ebből a felismerésből – a „puszta valóság” nem elég izgalmas arra, hogy irodalomként is működjön – fakad a könyv vezérfonalát adó, fikciós, azaz a művészeti formává színezett valóság etikai-esztétikai problémája, amelyről még lesz szó.

⁴ Ugyanakkor annyiban pontosítanék a korábbi recepció értelmezésén, hogy az apa alakja maga sem tisztán, minden komplexitástól mentesen felel meg a maskulinitás sztereotip-macsó követelményeinek. Hisz a szöveg visszatérő észrevétele, hogy az olyan „érzelmes”, tehát „nőies” regiszterekbe, mint a (magas)művészet, tulajdonképpen az apa vezeti be a szerzőt, míg a valóban „nőies”, mert spirituális-ezoterikus anya teljesen idegenül viszonyul az irodalomhoz vagy épp a zenéhez.

feminizmus ide vagy oda, azért az olasznál múltkor is én fizettem, pedig egyébként fele-zünk, de Sári, ugye, egy férfi jelenlétében nem akar a pincérral pénzezni” (124.).

Ám a nemi szerepminták nem csak Zsombornál okoznak problémát. Hisz ugyanebben a jelenetben Sári is ösztönösen a férfiassághoz rendeli a székjavításhoz hasonló praktikus képességeket, amin persze egyből rajtakapja, majd korigálja is magát: „Miért nem szóltál, kérdezem, miközben leguggolok mellé, ő pedig belefog, hogy nem akart segítséget kérni, mert meg kell tanulnia ezeket neki is, nem csinálhatnak meg helyette egy életen át mindent a férfiak, már nem mintha attól lenne valaki férfi, hogy meg tud csinálni valamit, ezt nem úgy értette, annyi minden lehet még férfias, az érzékenység is például, vagy az intellektus.”⁵ (119.) Amire a művészlélek-narrátor meg is adja a csattanós választ: „*Le-gyen érzékeny a faszom.*”

A gender problémájához kötődik a regény egyik legtorokszorítóbb jelenete is, amikor Sári azért kap pánikrohamot, mert a szerelme megkapta azt az ösztöndíjat, amelyet ő nem – és amelyre ő csak titokban mert jelentkezni. Hisz ez nemcsak arra mutat rá, hogy a hagyományosan férfiasnak gondolt versengés rá is ugyanúgy jellemző, mint az ezért folyamatosan kritizált – mert néhol valóban patologikus mértékeket mutató – Zsomborra, hanem arra is, hogy az irodalmi mező olyannyira a maga versengő logikájához idomítja a mező szubjektumait, hogy azok a legszentebbnek gondolt életterületükben – a szerelemben – sem képesek függetlenedni tőle.⁶

Ugyanakkor annak ellenére, hogy a Sári-szál a cselekmény egyik, ha nem fő mozgatórugója, itt található a legtöbb következetlenség és elnagyoltság is. Az idillből nagyon gyorsan váltunk a szakításra – és mivel a regény a figurák ábrázolása során a lélektani realizmus kódjai szerint szerveződik, zavaróan implauzibilis és motiválatlan, hogy a(z) egyébként gyönyörű) „nagy szakító monológ” után miért mennek még el közösen ikeázni (?), ahol nemcsak egy pettingbe keverednek bele, hanem a kölcsönösen szeretetteljes magatartásukból következően semmi nem indokolja az olvasó számára, miért is kellett ez a szakítás – talán épp a dramaturgiai kényszer miatt? Ez elvezet ahhoz a problémához, amire a regény is elereszt egy megelőző reflexiót: „Ha előre rámutatsz a szöveg hibáira, akkor azzal majd sakkban tartod a kritikust, hiszen te direkt írtad szarul, itt a bizonyíték? És akkor Esterházy az öncélú, ugye? Olyan gyáva ez így. Meg hiteltelen.” (158.) Magam nem vagyok benne biztos, hogy minden jó lesz esztétikailag pusztán attól, hogy szándékolt – még akkor sem, ha ezt láthatólag a szöveg is így gondolja.

Az irodalmi-művészeti élet szereplői, formális és informális mechanizmusai – az SZFE-s protekciózástól kezdve az írotáboros smúzolásig – egyébként szokatlan nyíltsággal vannak jelen. (Habár az irodalmi élet szociológiai működését jobban is megbolygathatta volna: az írotáborbeli jelenet utóbb funkciótlan, a cselekmény folyása szempontjából

⁵ Egy másik remek példa a regény egyik legtechnikásabb eljárására – a függő beszédben megszólaló figurák folyamatosan reflektálnak arra, hogy függő beszédként vannak közvetítve – is rámutat: „Így működik egy női narratíva, kicsit körözzük, beszélünk erről-arról, aztán szépen lassan megérkezünk a lényeghez, hát ezért nincs a nőknek orgazmusa, mert a férfiak nem hajlandók megérteni, hogy a vetközz és durr bele, az nálunk nem működik. Nyilván ez most egy elég sztereotipizáló kijelentés, ezt te férfiként nem írhatod le, szóval majd valahogy lábjegyzeteld oda, hogy tényleg én mondtam.” (160.)

⁶ A maskulinitás problémájának komplex – mert sem nem affirmálja, sem nem tagadja meg teljesen az ehhez társított értékeket – bemutatása miatt magam a *Visszatérő álom...*-ot az egyik legfontosabb kortárs magyar „genderregénynek” is tartom. Elsősorban azért, mert remekül rajzolja fel a magyar „milleniál” és Z-generáció ilyen szempontú átmenetiségét: már nem viszonyulnak problémátlanul a megörökölt nemi szerepekhez, de még nem alakultak ki általánosan az új autentikus szerepmo-dellek. Hasonlót állít Purosz Leonidasz legutóbbi, Magvetőnél megjelent verses-kötete is (*Egy férfi sosem hagyja félbe*), amely szintén a patriarchális szerepelvárások közt szenvedő férfiakat mutat be; s amelyet a recepció teljesen érthetetlenül úgy kezel, mintha legalábbis a macsóság apológiája volna.

hatástalan zárványnak bizonyul.) Úgy vélem, ezek említése, kibeszélése is a regény radikális transzparenciaigényének tudható be: ahogy a szöveg nem akarja elfedni saját megalkotottságát, úgy szociológiai beágyazottságát sem. Ugyanebből fakad a szöveg azon eljárása is, hogy nyíltta teszi: az adott részletet, frázist, nyelvi megoldást honnan és melyik szereplőtől (nagyon sok esetben Sárítól) kölcsönözte. A regény ezzel az igénnyel egyrészt valóban lebontja a zseniális eredetiség esztétikájában gyökerező szerzőfogalmat, ugyanakkor vissza is ment valamit belőle. Éppen az Őszinteséget. Ám ez az igény elsősorban nem a tematikus-referenciális explicitésben, hanem a narratív szerkesztésmódban mutatkozik meg.

Meglepett, hogy az eddigi recepciónak nem tűnt fel a *Visszatérő álom...* és Vida Gábor 2017-es nagy sikerű regénye, az *Egy dadogás története* közötti jól látható párhuzam. Kezdve az olyan nagyon elemi szintű narrációs eljárásoktól, mint az állandó iteratív jelen idő használata és anekdotikus beszédmód, át a műfaji-elbeszélői pozícióból adódó evidencián, miszerint mindkét szerző-narrátor író, egészen az apához való, lélektanilag mindkét regényben összetett viszony bemutatásáig. Azért is lep ez meg, mert Vida regényét sokan a hazai autofikciós irodalom egyik, ha nem legnagyobb teljesítményének tartják. A két regényt még inkább közelíti az is, hogy az apához való viszonyt az eltérő maszkulinitáskonceptiókon túl éppen az irodalom teszi ambivalenssé. Vida regényének hatásáról ráadásul Biró maga is nyilatkozott már.⁷

Vida az ottliki hagyomány nyomvonalán haladva maga is többször reflektáltta teszi az emlékezet működésének kihagyásait: „már annyi apró dologra nem emlékszem pontosan, annyit meséltem, fabuláltam, hozzáírtam és hallgattam el, hogy magamban is kételkedem”.⁸ Amiben Biró továbbmegy, az az, hogy nyíltta teszi, hol „fabulál”, hol teszi „színesebbé”, „irodalmiasabbá” a valóságot. „Nem felelek, mit lehet erre mondani, bámulom a rács mögé zárt kirakatokat a körüton, és hallgatom, ahogy rángatja a sebváltót üresből egyesbe, aztán vissza, az írásaimban mindig ezt csinálja, amikor ideges. Amúgy nincsen sebváltó, csak a szövegeimben, apám évek óta automatát vezet, és amióta megengedheti magának a tízmilliós Volvót, egy kicsit mintha a járása is más lenne...” (8.) Sőt: még a korábbi „önleplezését” is mint írói technikát leplezi le az apa nézőpontjának bevonásával: „De azért megállás nélkül hazudni talán nem kéne. Mert érted, most az egy dolog, hogy bárcsak lenne tízmilliós Volvóm. Na de hogy átírom az örökséget? Meg hogy lemondok rólad? Ezeket melyik agytekerényedből fejed? Jó lenne már letisztázni akkor egyszer és mindenkorra, hogy én nem akartam belőled olimpiai bajnokot csinálni. Értem, hogy a bildungsromanhoz ez kellene.” (23.) Persze, honnan tudjuk, hogy itt valóban az apa beszél, nem egy újabb rétegni, önleplezésnek álcázott írói trükkel állunk szemben? Biró Zsombor Aurél remekül mutat rá arra, hogy a reprezentáció mindig reflexió is, tehát: tükörterem.

Nem gondolom azonban, hogy Biró az ilyen írói eljárások nyíltta tételével, illetve az eltérő nézőpontok bemutatásával – az öccsének „nincsenek meg”, vagy „nem úgy vannak meg” családjuk történetei, mint neki vagy az anyának – egyszerűen „a regényírásnak az esetlegességére és a narráció viszonylagosságára is ébreszti rá az író”.⁹ Azt sem gondolom, hogy Biró ezekkel a fogásokkal az „autofikció paródiáját”¹⁰ írta volna meg. Merthogy itt nem a posztmodern „nincs igazság”-medence kényelmes és gondtalan langyvizében mártózik meg, miközben odakint elcsendesedik a történelem. Az írói megmáskítás, *formálás* leleplezése, valamint a különböző, egymást relativizáló narratívák összejátszása valójában épp az Egész, ha úgy tetszik, az elérhetetlen Valós megragadására törekszik – úgy

⁷ Lásd például: Juhász Tibor: Írók a kortárs autofikcióról 1. (A körkérdésre Biró Zsombor Aurél, Szűcs Teri és Vida Gábor válaszol), *Alföld Online*, 2024. 09. 07.

⁸ Vida Gábor: *Egy dadogás története*, Magvető, Budapest, 2017, 22.

⁹ Bence Erika: Egy családregény kezdete, *Kortárs Online*, 2024. 08. 07.

¹⁰ Uo.

vélem, itt lép el a posztmodern „szövegirodalom” pánfikcionalizmusától.¹¹ És itt jön képbe a fent említett írói magatartás: az Őszinteség. Hiszen éppen azért leplezi le a „regényt, amint írja önmagát”, hogy ott csípjé el az életanyagot, ahol az még nem formálódik művészeté – és rögzíti ezáltal mégiscsak művészetként. Amit Biró Zsombor Aurél rajzol, az tulajdonképpen a modern művész tragédiája. Tragédia: mert nem tudunk soha teljesen kihátrálni a nyelvből – a formából – a közvetlen Valóságig: még ha ez a hátrálás a legtöbb és a legheroikusabb is, amit tehetünk. De tragédia azért is, mert az ilyen élet és az ilyen ember – ahol és akinél semmilyen öröm, semmilyen bánat nem pusztán önmaga, hanem mindig eszköz is: *anyag* – élhetetlen. Sőt: nem is élet voltaképp; csak egy ígélet, amely arra való, hogy formává merevüljön.

A regény zárzata emiatt két értelmezést hagy nyitva. Miután a szerző elhatározza, hogy megsemmisíti a kéziratát, a regény utolsó mondatában ünnepélyes fogadalmat tesz: „annyit hazudtam már, mint a rossz tükör, lassan a plafon is rám szakad, de ezentúl, és akkor ezt most megígérem, esküszöm, hogy csak az igazat fogom mondani” (179.). Hol hazudott eddig? A regényben, amit a kezünkben tartunk, vagy a regényben, amit végül megsemmisített? A válasz nyitott marad: a *mise an abyme* technika révén a regény zárlatát olvashatjuk egy el nem készült regény krónikájaként is; de akár az életmű későbbi alakulására tett prediktív állításként is. Ami mindkét értelmezésben közös, az az igazságigény. De milyen *státuszú* is lenne ez az igazság?

Itt hadd tegyek néhány kritikus megjegyzést is. Hiszen bár úgy tűnik, Biró tételez – számomra rokonszenvesen – valamifajta „objektív”, vagy legalábbis közösen hozzáférhető igazságot, ez az igazság kizárólag a referenciális valóság formájában jelenik meg: „nem úgy történt”, „anyád nem ilyen”, stb. Az igazság/valóság e felfogása pedig legalábbis műfajspecifikus probléma: egy önéletírásban, testamentumban stb. valóban helye van. Ám az irodalom nem csak annak a terepe, hogy elmondjuk, „valójában” hogyan történtek a dolgok. Legalább a romantika óta az különbözteti meg (sőt: teszi érvényesebbé) más nyelvhasználati módoktól az irodalmat, hogy nem tekintjük benne hazugságnak a képzeletet. Amely közben nem jelent öncélúságot sem – hisz a képzelet is a valóságból táplálkozik, akár annak ellenvilágaként. Evidens, hogy például egy kritikai realista regényben történő fiktív cselekményelemet nem tartunk hazugságnak. Hisz az egyszer már ide konkludáló Platónnal vitatkozó Arisztotelész óta tudjuk: a költészet (a fikció) nem hazugság. Mert nem történetírás. Épp ezért filozofikusabb annál: nemcsak az egyszerű-partikularist, hanem a (relatív) általánost tudja megmutatni. Ami (bizonyos feltételek mellett) történhet vagy aminek történni kellene. Magyarul: egy jó kortárs realista regény – azon túl, hogy a *Visszatérő álom...*-hoz hasonlóan lemond a problémátlan mimézisről – olyan jellemző történeteket, figurákat, viszonyokat tud felvillantani, amelyek a jelen (Magyarországnak) társadalmi (diszkurzív, episztemológiai, politikai, technológiai, mediális stb.) faktorai között létezhetnek – még ha nincs is referenciális tudásunk arról, hogy az ábrázoltak valóban megtörténtek-e. Kétkem, hogy egy ilyen regényt bárki is hazugságnak tartana. És én őszintén örülnék – anélkül, hogy szigorú elvárásokat támasztanék –, ha Biró Zsombor Aurél írói pályája egy ilyesfajta regény felé tágulna tovább.

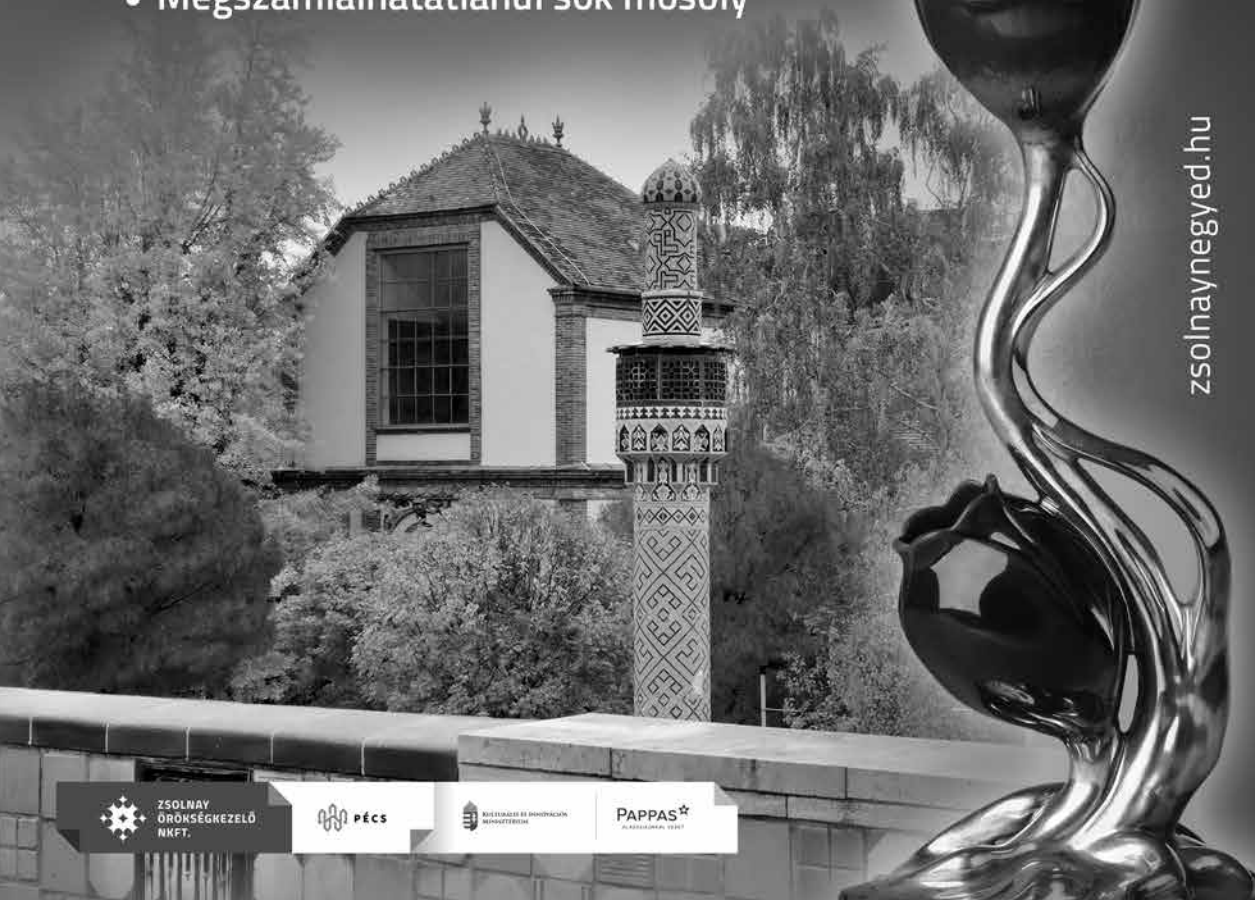
¹¹ Z. Varga Zoltán nevezi így azt a posztstrukturalizmusból eredő felfogást, amely *minden* tudás- és tapasztalatformát (nyelvi) fikciónak tételez, s így értelemszerűen az irodalomban is minden referencialitást/faktualitást naivitásnak tart. Lásd: Z. Varga Zoltán: Autofikció és önéletírás- kutatások Franciaországban, *Filológiai Közlemény*, 2020/2, 5–25.

ZSOLNAY
KULTURÁLIS
NEGYED

Zsolnay Kulturális Negyed ✦ PÉCS

- Élmeny az egész családnak
50.000 négyzetméteren
- 250.000 látogató évente
- Több mint 700 műtárgy
a világ egyik legjelentősebb
Zsolnay kiállításán
- 15 védett műemlék épület és
88 köztéri Zsolnay-szobor
- Megszámlálhatatlanul sok mosoly

zsolnaynegyed.hu

ZSOLNAY
BRÓNÁSÁBRÁK KEZELŐ
KKFT.

PÉCS

KULTURÁLIS ÉS MONDORÁCION
MINISZTERIUM

PAPPAS[★]

ALAPÍTÓKÉNT, 1987

PRINT

Előfizetési akció!

Fizessen elő a Jelenkor folyóiratra fél évre most csak 6 ezer forintért, egész évre most mindössze 11 ezer forintért! Előfizetését legegyszerűbben közvetlenül szerkesztőségünkön keresztül intézheti. E-mail címünk: jelenkor58@gmail.com, telefonszámunk: 72-310-673, 72-215-305, 72-510-752, 72-510-753.

Támogassa a mai szabad magyar irodalmat és a holnapét!

WEB

JELENKOR.PDF HAVI 500 FORINT AZ IRODALOMÉRT

Vásárolja meg a Jelenkor folyóiratot PDF-formátumban, lapszámanként mindössze 500 forintért! Sőt, aki egy teljes évre előfizet, kedvezményes áron, 5000 forintért hozzájut a folyóirat lapszámaihoz.